

KALANGYA

ALAPITOTTA

SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:

SZIRMAI KÁROLY és KENDE FERENC

1936 junius-julius

V. évf. 6-7. szám

	O dal
KÁZMÉR ERNŐ: Az irodalom halottai — — — — —	353
SZIRMAI KÁROLY elbeszélései — — — — —	360
FEKETE LAJOS versei — — — — —	376
KENDE FERENC: A Gyöngyösbokrétánk mérlege — — — — —	380
KRISTÁLY ISTVAN: Rőttenőtesen szép buza... (elbeszélés) — — —	388
KARDOSS TILDA versei — — — — —	375, 390, 398, 404, 405
CZIRÁKY IMRE: 089675 (elbeszélés) — — — — —	391
HERCZEG JÁNOS: Hat óra után (elbeszélés) — — — — —	399
KISBÉRY JÁNOS: Cigányok — — — — —	406
GÁL LÁSZLÓ: Ember és alacsonyabb-rendű ember — — — — —	409
TIN UJEVICS: Kristály: Amaz... (vers) — — — — —	411
ORAVAC IMRE: Östehetségek (tanulmány) — — — — —	412
CSUKA ZOLTÁN: A nagy szintézis (vers) — — — — —	417
TERSÁNSKY J. JENŐ: Az udvari költő (elbeszélés) — — — — —	418
REMÉNYI JÓZSEF: Gertrude Stein (tanulmány) — — — — —	421
KISBÉRY JÁNOS: Szerkesztői üzenet — — — — —	427

A tartalomjegyzék folytatása a tuloldalon

JUGOSZLAVIÁBAN

Egyes szám ára . 15 Din.
 Negyed évre 45 Din.
 Félévre 90 Din.
 Egész évre 180 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . 2 Pengő
 Negyed évre . . . 6 Pengő
 Félévre 12 Pengő
 Egész évre 24 Pengő

Cena: Za celu godinu D. 180.—, pola godine D. 90.—, 3 meseca D. 45.— Pojed. broj D. 15.—

	Olda
MÜHELYÜNKBŐL: Dr. Stern Lázár, Kristály István, Borsodi Lajos,	
Czirák Imre — — — — —	431
SZÍRMAI KÁROLY: Németh László: Gyász — — — — —	487
KAZMÉR ERNŐ: Egy dubrovniki regényről — — — — —	440
" " Két új beogradi folyóiratról — — — — —	442
Egy budapesti lekszikon a Jugoszláv irodalomról — — — — —	444
Dr. STERN LAZÁR: Rupert Donkan: Arábia feltámadása — — — — —	448
KRISTÁLY ISTVÁN: A jugoszláviai magyar költészet — — — — —	450
HERCZEG JÁNOS: Nyíró József: Uz Bencze — — — — —	450
CSUKA ZOLTÁN: Kodolányi János: A vas fiai — — — — —	452
FARKAS GEIZA: Keynes: A munkaalkalom központi kérdése — — — — —	454
" " Gedat: A bumeráng visszaröppen — — — — —	457
TOTH BAGI ISTVÁN: Bertrand Russel: Egy évszázad élettörténete — — — — —	458
AMBRUS BALÁZS; Nádas Sándor: 36.9 — — — — —	460
CZAKÓ TIBOR: Mészöly Gedeon: Földiekkel játszó . . . — — — —	461
GERGELY BORISKA: Kodolányi János: Feketeviz — — — — —	462
KOLOZSI JÁNOS: Jugoszláv lapszemléje — — — — —	465

Kázmér Ernő:

Az irodalom halottai

Chesterton – Gorkij – Karl Krausz
Surányi Miklós

Beda, a wearmouthi kolostor világhírű tanára, aki kora tudományosságát a teológia szolgálatába állította, halála előtt Szent János evangéliumát fordította angolra és halála napján így szólt íródeákjához: »Még csak egy fejezet van hátra, írj gyorsan, ahogy tudsz«. A fejezet végével, felkiáltott: Consummatum est«, majd imádkozni kezdett, úgy lehelt ki szent lelkét. Goethe, halála előtt a közeledő tavasz ragyogásának örült, verseket írt, Mozart halálos ágyán befejezetlen requiemje hevert és Wagner, felesége vállára dülve, álmodozás közben halt meg.

Vajudó, kísérleti emberiségünk nagyjai, akik most hagytak itt bennünket, alapjaiban megrendült világunk építői voltak, egy új Európa szelleme és hite sorsdöntő reménységében bíztak s közel jutva életünkhöz, szenvedéseinkhez, mestereivé váltak az írásművészetnek, annak az írásnak, amelynek csak akkor van jelentősége, ha a lényegét, az igazságot, a kétségbeesésben is csak a rendületlen valóságot mondja. Az egyik halott, a legnagyobb, utolsó napjai lázas agóniájában azt hörögte: »Háborukat látok, vigyáznunk kell, ne engedjük, hogy rajtunk üssenek«. Riadót kellene a haldokló Gorkij e szavaiból fujni, az aktív humanizmus vészes riadóját azzal az álhumanizmussal szemben, amely a kegyetlen és boldogtalan ész mai birodalmában is növeli a gazdasági válság borzalmát, a vihart, amely széttörvén az emberiség tábláit, sötét felhők, lövészárkok és barrikádok felé visznek bennünket. Az elmúlt hetek nagy halottal a humanizmus nagy rajongói közül kerültek ki és egyikük, másikuk megtette a komoly lépést a harcok humanizmusig is, amely nélkül nincs kötelességvállalás. Szellemükből, hitükből lesz egy csipetnyi új Európa szellemében is, amit csak úgy érthetünk meg teljes méltóságában, ha formálói, munkásai szellemképe főbb vonalait főbb vonalait emlékezetünkbe idézzük.

★

Gilbert Keith Chesterton, az angol szellemi élet nagy alakja, aki hatvankettedik évében hunyt el - harcos ellenfele, az aszkétaságig sovány Shaw a napokban lesz nyolcvan éves -, nem csak a leg-harcosabb angol író, aki az előadópódiumról, vitaestékről hirdette

érdekes, mindig eredeti eszméit, amelyek látszólagosan az irodalmi, művészeti, társadalmi és filozófiai »új« konvencióknak üzentek hadat, hanem utolsó példánya a régi angol hagyományokban gyökeredezett tréfaüzőknek is, akiknek sora egyre ritkul. Már külső megjei-nésében is magán hordta a feltűnést keltést. Elképzelhetetlenül furcsa havelockja, széles puhakalapja, mintha e ruhadarabok is következtetni engedtek volna a humoros, derűt kelő debatterre, aki többek között egy vitaestélyre párnákkal kitömve jelent meg és a vita hevében azzal huzta azokat elő, hogy termete vaskosságának épen úgy nem kell hinni, mint ellenfele szárnyaló, de üres argumentumainak. Vastagodó termete külsőségében is a régi angolt mutatta, a nehéz ételek, a jó borok kedvelőjét, a shakespearei Merry England figuráját, aki ürücomb és házi, sűrű sör élvezeténél énekelte vidárn dalait, nemzete nagy balladáját. S »G. K. CH«, ahogy Angliában nevezték, valóban a »Merry England« figurája volt, derűs, tréfacsináló, mindennek, mindenkinek ellentmondó és hetilapjának a »Weekly«-nek kritikái megjegyzéseiben, az »Illustrated London News« h-ti cikkeiben épen olyan forradalmármarkodó igazságokat, fejetetejére állított paradoxonokat zuditott a kényelmeskedők, a gondolkodni nem akarók agyára, mint valamennyi regényében, essayiben is az: próbálta beigazolni, hogy minden modernizmusnak, újításra törekvésnek, forradalmi eszmének az aktív katolicizmus az alapja és a katolicizmus örök kincsei egy a jelen, mint a jövő társadalmi egészséges alakulata komponensei. Kerek harminc évvel ezelőtt, ezzel a világszemlélettel hozta pörbe a »heretikusok«-at, (Kiplinget, Shawt, H. G. Wellst) s amikor megkérdezték tőle, hogyan beszélhet egy világi ember egy teljesen modern műben »eretnekek«-ről, egy még ragyogóbb, izgalmasan elmés művével, az »Orthodoxy«-val felelt, azzal a forradalmi orthodoxiával, amelynek minden betűje mélységes vallomás a modern haladással és a végsőig kutató tudománnyal együtt harcoló katolicizmus mellett. G. K. Ch. legsúlyosabb vádjá a mai ember ellen az, hogy nincs határozott iránya, filozófiája, dogmája, csak a detailok érdeklik. Minden fontos — csak a mindenség nem.

Fentebb említett vitairatain kívül, amelyeknek quintessenciáját a legrövidebben, de a legtalálóbban úgy foghatnánk össze, hogy »az emberiség vezető elméi mindenről beszélnek, hogy közben idejük legyen az emberről megfelejtkezni«, ismert regénye az »Ember, aki csütörtök volt«. Ez a regény a tréfacsináló derűs könyve, aki egy detektívtörténet szeszélyesen bonyolított meséjén át gunyolja az anarchistákat, akiknek főtanácsáról végül is kiderül, hogy valamennyie az anarchisták elleni detektívtestület tagja is. Abszurdum az egész regény, valami ragyogóan tulhajtott, frappáns abszurdum, aminek tüze, lángja maga az élő paradox. A »Fhater Brown« detektívnovellák sorozatai hasonló persziflázsok, a kriminálirodalom vesszőfuttatása. A novellák főalakjáról, a mesterdetektívről végül is az derül ki, hogy egy jószágosan bölcs és derék katolikus pap.

Az a csodálatraméltó harci készség, ami Chestertont az u.ó.

párisztikus Shaw, a fabiánus Wells ellen tüzelte, végül is valami kispolgári, demokrata katolicizmusba torkollott. Hilaire Bellocnak, a katolikus történésznek lesz fegyvertársa, annak a Bellocnak, aki Anglia romantikus tévelygése utolsó útját Rómában látja. Az utóbbi években már alig halottunk Chestertonról, csak hetilapjai cikkeiből csillant ki itt-ott az a briliáns író és harcos literátor, aki, most hogy elment, egy érdekes, színes darabját vitte magával annak a békebeli Angliának, amelynek szellemi utmutatói igaz hitében a mai eszmék alapigazságai ragyognak.

Maxim Gorkij, megjelenésében csontos, hallgatag paraszt, akinek soha rendbe nem szedhető haja, mindenfelé kóválygó türkizkék szeme, ezer ráncból terhes homloka valóban az orosz proletár: tükrözi vissza, azt a proletárt, aki a végtelen mezőkről, a faeke melől került a gyárakba, a katedrára, a népbiztosok irodáiba. Gorkij valóban a paraszti sorsból feltört proletár, az utolsó orosz évtizedek gyermeke, de Európáé is. Ezekkel a súlyos időkkel soha sem tellett be, emberi, írói sorsos végzetévé vált. Neve: Alexei Maximovics Peskov, ő választotta új nevét, a Gorkijt, ami annyit jelent, hogy »keserű«. Sok keserőséget is hozott neki, Szibériát, emigrációt, sorrentói magányát, majd a forradalmat, amit kitörő örömmel üdvözölt, de csakhamar hátrat fordított neki és amikor 1928-ban, könnyekben patakozó arccal lépett el a tiszteletére kirendelt szovjetdiszszázad előtt, már a letűnt orosz mult irodalmáraként tért haza, akiről repülőgépet, várost neveztek el, szobrot állítottak fel. Élő reliquiává avatták, életében halottá.

Az emigrációban vált Lenin barátjává, boldogan vette át a pétervári »Kollektíva« írók és tudományos kutatók otthona vezetését, költő akart ott is lenni, jóttevője minden írónak, de amikor a burzsujja merevített írók, tudósok üldöztetését látta, megértette, mint a cárizmus alatt is, mily mély szakadék is tátong a szovjet és közte. Akkor írta »Forradalom és kultúra« c. munkáját és benne a halálos igazságot: »Ha a forradalom nem volt képes az országban azonnal egy általános és megfeszített erővel folyó építőmunkára, akkor hiábavaló volt a forradalom, mert nem volt semmi értelme és mi egy életképtelen nemzet vagyunk«. Józanul gondolkodó embernek ehhez a gorkiji mondáshoz hozzáadni valója nem lehet és megdönthetetlen bizonyíték ez Gorkij igaz, emberi szocializmusa mellett, akinek szelíd, minden emberséget megértő gyermekien orosz lelkét a bolsevizmus tömjenezése sem tudta megfertőzni. Megmaradt Lukának, legjelentősebb alkotása az Éjjeli menedékhely filozófáló koldusának.

1881. február tizenkettedikén temették Dosztojevszkit s amikor gyászokcsija mögött a diákok szibériai rabsága láncait csörgették, akkor Peskov Alexej Maximovics egy volgai folyamgőzös konyhájában kukta volt, egy matróz könyveit olvassagatta, Gogolyt, Nekraszovot, kései éjszakákon át és talán akkor dőlt el élete, íróisága. Ivan

Szmurij avatta íróvá, romantikussá, holott realista volt és eredetisége erőszakosan fájdalmas ellentétekből alakult ki. A sors, mely hosszú időközön át a munkakerülőket, a koldusok közé vezette s sokszor nem jutatta egyébhez, mint egy darab rozskenyérhez és egy pohár pálinkához, teljesen belenyult zsenijébe, művészi alkotásába. Megírja a Konovalovot, péklegénysége fájdalmas történetét s a »Huszonhat és egy«-et, fájdalommal vonagló szerelmi élete első megnyilvánulását. Mert Gorkij sohasem a fabulátor, a teremtmény elbeszélő, ő a maga élete minden örömtelenségét, nyomorát sikoltja irodalmommá, hogy univerzális szeretetében, mindenki felé ölelésében érjen »Toma Gordyjejev«-hez — ez a Csehovnak íródott nagy elbeszélés a csehovi pszichológiai naturalizmus plasztikus közelségében ér — az ijesztő Cselkaszhoz, a holdkóros Szerjoskához (»Malva«) és a szegény Kuzmához. A régi kapukat döngető, hallgatagon figyelmeztető figurák ezek Gorkij proletárai, sokszor a nincstelenek arisztokratái — az »Éjjeli menedékhely« figuráiban sok az arisztokratikus póz — s meztelábas életüket senki sem látta megennyire és ennyi hűséggel. Ezért is vált a proletárok írójává, de elsősorban azért, mert írásaiban nincs részvét. Az ő meztelábasai, télen, fagyban, kánikulában ténfergő, kohók poklában szédülő, tárnák mélyén vakuló figurái kinjai mélyén ott izzik az élethit, az optimizmusnak, a megváltásnak feltörő kiáltása és ez ad külön értelmet, külön jelentőséget Gorkij művészetének. Az orosz próza az egyszerűség, a leplezetlenség diadala, de sem Tolsztoj, sem Dosztojevski sem jutottak el az egyszerűség meztelenségében odáig, ameddig Gorkij. Gorkij az országutakról, a Volga gőzöséről, a kikötők ágyairól hozta a nyelv egyszerűségét, faragatlanul, gazosan, ahogyan az ő élete és sorsos társai az életet látták, ahogy a dolgokról beszéltek. S még valamit Gorkijról és a proletároktól eltérhetetlen, örök lelki közösségéről! Látta a forradalom eljövételét és hitt a megváltásban, de hitt a törvényben, a jogban, a mindenki jogában is. »Luka jó ember volt... lelkében volt a törvény. Akinek lelkében van a törvény, az jó! Akinek lelkéből kiveszett a törvény, az elbukott«. Ezek a szavak egy igazi ember és egy lelke gyökeréig orosz író lelki képét mutatják, egy íróét, aki tul irodalmon, irodalmi konstrukción, népi rítuson. Élete utolsó éveiben egy család több generáción át húzódó regényét az »Artamanovok«-at és a »Gregor Bulytsev« c. drámát írta, mindkettőben a régi orosz élet gyökereirek elhalását és az új orosz szellem friss hajtásának kicsirázását, tragikusan erős, szürkességükben is lelket rendítő színekben írta meg és ezekben a kései írásokban ott bujkál eddig nem ismert részvéte, szánalma a mult emberei szenvedésével szemben.

Az irodalom Gorkijban a nagy realistát, a szociális realizmust forradalmi romantikáival telítő író temeti, a hataimas példaadót az utmutatót az új irodalom törekvéseihez. Lélekemelő lenne hinni, hogy Gorkij valóban utmutatóvá válik. Mi kételkedünk benne. Ő mondja valahol: »Minden ember egyforma; a bolha is mind fekete és ugrik«. S ha még hozzátesszük, hogy Gorkij mélységes csodálat-

tal volt a provençei Mistral, a legtökéletesebb regionális irodalmat jelentő Miréio népi éposz költője iránt, akkor kapjuk csak igazán a megerősítést ahhoz, hogy Gorkij a nagy orosz népnek, az örök mezítelenségeknek a költője, a századforduló nagy magányosa, akit lehet és kell becsülni, olvasni, akiről kell beszélni és írni, de írói tanítványul szegődni nem járhat sikerrel. Gorkij mondatja Jzergüllel: »Én olyan szerencsés voltam, hogy sohasem találkoztam azokkal az emberekkel, akiket annak idején szerettem. Az ilyen találkozások rosszszak, olyanok, mintha az ember halottakkal találkozna«.

Karl Kraus huszonöt éves korában adta ki saját maga írta folyóiratát, a jellegzetesen kis vörös füzetecskét a »Die Fackel«-t. Az utolsó számot ez év februárjában jelentette meg. Harminchat éven át jelent meg tehát a »Fackel«, harminchat év világtörténelmet, művészeti, társadalmi mozgalmát kísérté, glosszált a meg nem alkuvó elvnek és rendíthetetlen igazságnak ez a vitriolosan kegyetlen, könyörtelen pamfletüistája s közben mi történt? Eltűnt a régi Monarchia, amely fölött halotti éneket zengett, letűnt a Habsburg-család, amelynek minden megnyilvánulását dühös, tehetetlenül kegyetlen szavakba öltött gunnyal fricskázta és végül is itt maradt ő maga, a soha meg nem alkuvó, a soha ki nem engesztelhető, ön maga anakronizmusaként, kissé hajlott háttal, fénylő szemekkel és valaha messze csengő szép orgánumával, mely itt-ott már rikácsolását keményedett, országokat járva, előadópódiumokra kapaszkodva, részleteket olvasott soha elő nem adott drámájából a »Die letzten Tage der Menschheit«-ből, amely a világháború minden elképzelhető tér és időlehetőségeit felvonultatva, mint a dantei »Inferno« dübörgő, szörnyű pendantja, valóságos tragikus revüként mutatja a nagy háború és a »Hinterland« minden vonaglását.

A nagy, a soha nem lankadó harcos most befejezte nyugtalan és nyughatatlan, végeredményében teljesen elizolált életét, ami a felolvasási körutaktól elfekintva, csehországi gyermekkorát leszámítva, Bécsben pergett le. Bécs volt az élete, Bécs volt harca centruma, a századvégi császárváros liberális társadalma és kultúrája, amiben a fiatal, dacos írócska csakhamar felismerte az álliberalizmust, a felemás kultúrát, a könnyen megvakarható elegáns társadalmi élet mázát és zseniális, maró szatirájával mutatott rá a mindent uraló bohém, bécsi felületességre. Ezekben az években kapta Kraus a »destruktív« bélyeget és az örök bécsi felületesség még akkor is kis, destruktív írócskának látta, amikor szatiráiból a mély szemlélet művészi kritikája, a társadalmi élet új filozófiája izmosodott. Mert akkor a krausi ostor nem csak vágott és nem csak égett. Már voltak versei, melódikus vágyban fogant finom lírája, még küzdött, verekedett, de Strindbergért, Wedekindért, a Graben en alamiszná kéregető kávéházi költőért, a nagy Altenbergért, feleleveníti Nestroy bohózatai emlékét, új diadalhoz segíti az elfelejtett Offenbachot és tolmácsolója lesz Shakespeare-nek, akinek tragédiáit száz

meg száz estén át maga recitálja. Már táborra van, eilenségei, Bécs életében örök téma és a háborúelőtti Bécs már-már nemcsak a kis »Fackelkraus«-t látja benne, a Donkijhotót, amint szélmalomharcát vivja a Pressével.

Közben jött 1914!

A kis Kraus megnő, nagy lesz, a legnagyobb! A »Fackel« valószínű ellenfronttá szélesedik, hihetetlen fanatikus tüzzel furja a háborút, a monarchia utolsó háboruját, a hadseregszállítókkal pakáló generálisokat és a négy év minden keserűsége, borzalma, embermilliók pusztítása felett, mint valami új Savanarola, egyre fanatikusabb hittel hirdeti a monarchia összeomlását. Megírja a »Die letzten Tagen der Menschheit«-et, ezt a semmiféle irodalmi fajba nem sorozható dráma-monstrumot, a háborúnak minden időközön át legmeggrázóbb drámai rajzát, amelybe kis epizódok perspektíváján át világtörténelmi freskót rajzol. S közben a sajtót, a kormányok által szabályozható lapokat ostorozza, mintha ő lenne a zsurnalizmus nagy ellensége. Tévedés. Temperamentuma, élelátása, kulturája napról-napra látta a korlátolt sajtó hatalmas, népeket butító, eszméket megölő, sajtóhibákban fuldokló befolyását és ő, a legnagyobb élő zsurnaliszta, purifikátori, pedagógiai missziót vállalva, próbált tisztítani.

Mondják, hogy magányos elfelejtett emberként halt meg. Ez is súlyos tévedés és megint csak az örök bécsi felületesség. Itt is, ott is voltak rajongói, barátai, megértői, kis kör azokból a tisztánlátó, társadalmi kulturától és igaz művészettől átitatott írókból, nemes literary gentlemanekből és áhitatos dilettánsokból, akik átszellemült, nemesen harcos profilját nem engedték a feledés homályába meríteni.

S u r á n y i Miklós magyar regényíró... hogyan lehet szerény személyét az előző nagy halottak sorába állítani? Nem volt utatmutató, sem harcos egyéniség, az új Európa szelleméhez alig adhatott egy csipetnyit is. De író volt. A történelemből merítette anyagát és talán egy tucatnyi regényében nem csak a disztíngvált anyaghalmozás, a rostáló munka eleganciája, az anyagával szembeni tiszteltudása voltak erői, hanem komoly, világírodalmi relációban is felbecsülhető művészi ösztöne, ahogy életre keltette elmúlt korok levegőjét, emberré lehelte a történelem hamis mázától eldohosodott magyar figurákat, hogy a korhamisításból vérben, könnyben, szenvedésben fogant embereket mentse a mába. A »Trianoi páva« magyar biedermeier levegőjétől, igaz levendula illatától a Széchenyi regényig... aki ismeri a magyar viszonyokat, a »Nemzeti Ujság« előkelő publicistájától a Singer - Wolfnerék kedvelt háziszerzőjévé avanzsált valószínű »hivatalos« regényírót, (sokan a hűvös Herczeg Ferenc utódát látták már benne) csak azok tudják felmérni, mit is jelentett a »legnagyobb magyar« papírmásé alakjából olyan egyéniséget regényfigurává teremteni, akinek nemcsak fényoldalai, suj-

lásai, hazafias szólamai, de szenvedései, deliriumosan emberi tévelygései, önkivületben égő lázas szerelmi kinjai is voltak. Surányi Miklós Széchényije nemcsak a »legnagyobb magyar«, de a legvérszobbien szenvedő magyar is és a kitűnő publicista regényíró itt hibázta el karrierjét, életét. Nem számított a mágnes kaszinó, az urí klub hangulatával, az évente egyszer pohárköszöntös Széchényi kultuszra és ezért csapott rá Östör képviselő ur ostroma. Mondják, ez a kiméletlen, igazságtalan harc, ami Surányi ellen, aki maga is ur, önérzetes és gögös, a mágnesek részéről elindult, elkedvetlenítette, betegé tette, halálba kergette. Így lett Surányi Miklósból, a kitűnő, tradiconalista regényíróból destruktív, »nyugatos«, halálba kergetett író!

1915. év őszén, vagy talán télén láttam először Surányi Miklóst, ezt az érzékeny, tartózkodó, hűs szavú és szokailan mélytűző barna szemével borongva néző urat, amint »A Hét« szerkesztőségében a »Trianoni páva« korrekurái fölé hajolva, néhány komplimentumot küldött felém. Még emlékszem néhány találkozáásra, szerkesztőségi kávéházi összejöveteleken, kedves, enyhe tréfás szavaira, amellyekkel, ha a mármaroszigeti megyei levéltárból itt-ott Pestre felekerült, az író-bohém szerepét akarta magára erőszakolni (Egyszer »A Hét« orvos-munkatársait figurázta ki: Szentelekyt, Fodor Lászlót, Pálos Frigyeset). Élesen él bennem egy véletlen találkozás is, amiből hajnalig tartó véresen önallizises beszélgetés kerekedett. Ez 1916. őszén lehetett, akkor jelent meg könyvalakban a »Trianoni páva« és a kitűnő Schöppflin Aladár a »Vasárnapi Ujság«-ban pár soros kritikában alaposan elintézte. Surányit égette ez a recenzio, fájt, hogy épen Schöppflintől jött és pont az urak »Vasárnapi Ujság«-jától, boldogan kapaszkodott felém, italosan panaszkodta el megbánottságát, majd jogászí, ujságírói életéről mondott egy és mást. Ember volt azon az éjszaka és a kis nagymező-uccai bodega korképpé szélesedett, háboruelőtti magyar korrá, amiről Surányi már a regényíró élességével, életességével beszélt. Amikor még egy ügyes, hangulatos Krudy utánzónak tartottam, de később jött a »Szent-hegy«, majd egy vidéki organista regénye és meglepődve láttam meg bennük azt a mély intellektust, ami Anatole France művészete, előkelősége felé terelte. Öszinte legyenek? Amióta nagy regényíró lett és hivatalos, keveset olvastam tőle és tizenöt év óta csak még egyszer láttam, futólag, néhány percre. Már éles szemüveget hordott, firkészőn nézett rám, voltak kérdései, amelyek mögött már csak a mult futó emlékeire való kötelezettség bujkált és aztán elment, mint aki nem szívesen emlékszik arra, hogy valaha is, valaki előtt kiöntötte a szívét.

Olvasom, a szíve ölte meg, talán a sok szívár, a vidéki, megyei élettel járó nehéz borok, talán a gentry-szolidaritás megtörése... Ki tudja?

Egyszer azt mondotta, hogy az irodalom forradalmáraiból néha a jövő klasszikusai válnak. Szeretném a teljes Széchényi regényt olvasni, talán eljő majd az idő, ami ezt az emberien őszinte regényt a magyar irodalom időtálló értékévé avatja.

Szirmai Károly elbeszélései

Bencsik Kálmán utolsó estéje

Igy szerette: végigkutyagolni a behavazott, falusi uccákon — éjszaka tíz-tizenegy után, mikor már mindenki mélyen alszik — bor- vagy sörmámorosan, olykor be is pálinkázva, kicsit dülöngve-támolyogva — néha meg is hemperegve a hóban — de azért mégis haza felé, mely úgy világított a messzeségben, mint egy szelíd, mélabus csillag az éj végtelen pusztaságában. Szép, nagyon szép volt ilyenkor az élet, ment minden nyomorúságtól, sivárságtól, úgyhogy nagyokat kellett kurjantani, harsányakat kiáltani, hogy felhallatszék egészen az édig, olyasfélét, mint a lakodalmazó, szerb legények, rikkantva: hujjuj! S Bencsik Kálmán meg is tette, még meg is toldta, egy szép, szomorúan nekikanyarodó, öreg nótával, hej!

— Végigmentem az ormódi temetőn...

Uszott, csavarodott utána az éneke, a Jegricska hóderes hídja felett, az álomba merült falun véges-végig, akár a tömzsi parasztkéményekből bodorodó vagy szállingózó füst a szüztiszta, téli éjszakában. Még az őrzőket tartó, szerb rendőrök is mosolyogva hallgatták »Dencsik pizsár« romolhatatlan jókedvét, távolról sokáig bandukolván utána, mert Bencsik Kálmánnak ugyancsak messzire kellett mennie, a rombadőlt szárazmalomnál is messzebb, a falu végén tulra, ahol már csak néhány busfejű parasztház nézegette vaksi szemeivel nagyárván az északnak dőlt buzamezőket. De így volt jó, messze a pörgekalapos, tömzsi Nécó korcsmájától, legalább nem mászkált utána szép, fiatal felesége, fázósan bujván meg csöpp arcával telikabátja deres gallérjában, egyre sürgetvén őt italos nekilendülése közben:

— Kálmán, gyere már haza, késő van...

Ezért csereberélte két év alatt már háromszor a lakását, a tágas fő-utcait ott hagyván a Hosszu-utcaiért, majd azt is az Isten háta mögötti vityillóért. No onnan aztán csakugyan nem járkált utána, mert cigányok és más efféle kósza népek többször riogatták a kieső vidéket. De nemcsak ezért választotta a messzi parasztviskót, hanem, mert tetszett is néki ott lakni, ahol jóformán ember se járt, ahová a nap is csak déltájban kukkantott be, s ahonnan a nyitott ablakon át néha órákig is farkasszemet nézhetett a titokzatosan hallgató éjszakával, mely különös, ismeretlen világával annyira izgatta.

Bencsik Kálmán nem félt — ugyan mitől is félhetett volna — hiszen rendetlenül csurgó-csepegő fizetésének java rögtön ott ragadt Nécó korcsmárosnál, kedvderítő italok fejében, sohasem kamatozó, örök betétnek. Bizony, ha nem került volna egy és más hazulról, a kis asszony, másfél éves gyermekével akár éhen halhatott

volna az ő gondoskodásától. Bencsik Kálmán, az éjszaka hivséges vándora legfeljebb csak szánta-bánta végnélküli korhelykedéseit, de életváltoztatásra sohasem határozta el magát.

Szóval így szerette: bőséges italozások után, mámoros jókedvvel, vidám dalolgatással haza felé ballagni. De minél közelebb ért a falu végéhez, nótázgatása annál csendesebbé, dünnögőbbé vált. Kiérve a mezőre, már csak zümmögte a dallamot, mint valami muzsikáló bogár, s az otthonát képviselő, kicsiny ház előtt pedig egészen elhallgatott. Mert Bencsik Kálmán még ittasabb állapotban is arra gondolt, hogy: jaj, valahogy fel ne verje övéit. Ez magyarázta meg, hogy néha tíz percig is elpíszmogott a megalomdult zárral, s hogy oly macska-nesztelen járt-kelt az utca szobában, ahová felesége, hitvesi gondoskodással, mindig bekészítette vacsoráját és mosdóvizét, bár az előbbihez ritkán nyult hozzá.

A függönyök, mikor odakünn világosabb volt, le sem voltak eresztve, s a holdsugár kedvére sétálhatott a szegényes butorokon. Bencsik megállt, s úgy gyönyörködött a nyugalmas, éjszakai csendéletben. Majd óvatosan betette az ajtót, meggyújtotta a lámpát, s lélekben magához ölelte az egész kis szobát. Ilyenkor tudott csak igazán örülni otthonának, mikor már betelt az itallal, s egy pohárral sem kívánt volna többet. Szinte el sem tudta már képzelni az életét az esti korhelykedés, az éjszakai bandukolás, s a tiszta, békés, otthoni hangulatban való megfürdés és megtisztulás nélkül. Elrontottnak számított a napja, ha a háromból csak egy is elmaradt, s ő maga életuntan gunnyasztott, ha az otthoni kép hangulatát valami váratlanság szétzdulta. Mi is történt volna — gondolta el többször hazafelé ballagtatában — ha benyitva lakásukba, halottan találja övéit? Érezte, hogy ezt sohasem élte volna túl. Ilyenkor képzelete nyomban dolgozni kezdett, a látomás egyre félelmesebben színesedett, egyre képszerűbb alakot öltött, úgyhogy idegei riadtan borzolódtak fel. S ha hazaért, akkor sem tudott mindjárt megnyugodni, csak ült a félhomályban, vagy a sercegő lámpafénybe révedve, s néha félóra is eltelt, míg újra visszazökkent álmodozó játékaiba.

Minden úgy marad, ahogy van — folytatta ilyenkor tovább abbaszakkadt ábrándozásait — az élet sohasem változik meg, a meghitt butorok mindig ily békésen szenderegnek, s a kicsi asszony mindig ily halk lélegzetvétellel aluszik odabenn a gyerekek — ily leányostörékenyen. Vékonyka karja hátravetve a feje fölé, bodros, gesztenyebarna haja — melyet csak félrövidre engedett lenyíratni — kibomolva a fehér párnára, csöpp arca beleejtve a gazdag zuhatagba, s hosszupillás szeme lezárva. S ő nesztelenül odasettenkedik ajtájukhoz, s hallgatja: mily békésen alusznak, vagy elkapja az aszszonyka egy-egy halkan felszakadó soháját — vajjon miről is álmodhatott?

Néha éjjél utánig is előrködött és eljátszadozott ily gondolatokkal, gyermekes-boldogan, hogy az ő erős, férfias vállán nyugszik a kis hajlék.

Szép, nagyon szép volt ilyenkor az élet! Sohasem változik meg — hajtogatta mámorosan, s dehogy is gondolt arra, hogy ma-holnap kéreg veri ki a gondtól gyűrűt arcokat, a gyerek felnő, ebben a cudarul megromlott, megváltozott világban nincs hová mennie — s hogy a korhely napoknak zsindelytetőin nyomor-varjak gunnyasztanak.

Egyszer aztán mégis másképp fordult az élet. Hogy hazajött valamelyik este, s lámpát gyújtva, letelepedett az asztalhoz, csak nyitott az ajtó, s belendült hozzá könnyű otthonkájában a felesége. Kicsit borzongott, ezért pehelykendőt dobott a vállára, s odaült ő is az asztalhoz.

— Kálmán, nem bírom tovább ezt az életet — mondta nagyon csendesen, szomorúsággal a hangjában, s bágyadtan csillogó, szürkés-kék szemét rányitotta az urára. — Én hazamegyek — tette utána, nagy elhatározással szavai mögött.

Csak ennyit.

Bár pörölt, veszekedett volna, akkor lehetett volna helyére való választ faragni, formálgatni, de hát ehhez nem értett az asszony, s ha néha mégis megpróbálta, csak berzenkedett, mint valami haragos, duzzogó madár.

Bencsik csak ült, lehajtotta nagy, tuskó fejét és hallgatott. Ez is jó volt időnyeresre, mert ilyesmire még sem készült el. — Hiát csakugyan elmenne, és itt hagyná? — fordultak malomkő-nehezen gondolatai. Ime, hát mégsem hiába riadozott. No: és bizony meg is érdemelné — adott magában igazat az asszonynak.

Amaz meg csak nézte, fájdalmas szemrehányással — ugyan miért nem válaszol? Az asztalon sercegett a lámpa, benn és odakünn mozdulatlanul állott a csend, rettentő hallgatásával szinte fojtogatta.

— Kálmán, hát egyetlen szavad sincs? — tört ki végre panaszosan.

Bencsik erre már feltámasztotta bunkónyi öklére nagy, busongó fejét, s mint az élet válságos pillanataiban szokta, nyersen-darabosan odalökte:

— Nem mész te sehová, itt maradsz — de még mindig lopta tekintetét az asszony elől. No, ez is megtörtént — gondolta — most már valahogy csak elrendezkednek.

— Kálmán, én nem élhetek így tovább — kezdte újból az asszony — mindenünket elherdálod, örökké a korcsmát bujod, haza csak hálni jársz, én meg csak félek, rettegek itten, egyik estéről a másikra, hogy — ne adja Isten — egyszer csak betör valaki, és mindkettőnket legyilkol. De gondolsz is te erre, bánod is...

Végre mindent kiadott, ami csak hónapok alatt felgyülemlett lelkében, semmit sem felejtett ki. De nehezen ment, nagyon nehezen, idegen volt tőle az ilyféle asszonyi lamentáció, szeretett csendben megbujni, tenni-venni s utána eltollázkodni. Az anyja termézte hajtotta ki benne indáját.

— Hát hiszen félni lehet, de nincs miért. Ugyan ki lenne éhes a mi szegénységünkre — próbálgatta Bencsik a kényszerű bölcsel-

kedést, mintha elborozgató férfitársaságnak hullajtáná szentenciát, s nem a megnyugtatót váró, szorongó asszonykának, aki, csodálattal, hogy eddig is kitartott az Isten háta mögött. S már bánta is a meggondolatlanul kilóttentett szavakat, hiszen másra volt most szükség: ígéretre, bizonyosságra, hogy ezentul másként lesz minden, s nem úgy, ahogy eddig. Hej, de kutyaszorítóba került is az este! — gondolta magában. Ám hogy elnézte törékeny asszonyát, amint fázósan, szótlánul leejtette tekintetét, s tévétel ujjával a lelógó asztalterítő rojtjain babrált, mint aki semmit sem kapott, s erejét veszítette, hogy gyenge igazáért újra kiálljon, csak megsajnálta, s felállva, kibuggyanó szeretettel magához ölelte. Végre is, mit ért volna nélküle az élet az idegen falu sivatagában?

S az asszony most csendesen kérlelni kezdte:

— Kálmán, ne menj el többé a korcsmába, ígérd meg, hogy nem mész...

S odasimult, odatörleszkedett leányosan feszülő, kicsiny alma-kebleivel a nagy darab emberhez — hálásan, csókosan, mézesen — és sohasem volt még oly forró az éjszaka a kicsiny házban, mint akkor.

Bencsik álta is a fogadalmat, napokig, hetekig, ha nehezen is szoktatgatta magát, s még egy pohár sörre se fordult be Nécó korcsmájába. De a kezes asszonyka is mindent megtett, hogy így maradjon, talán a keletténél is jobban, szinte pazarolva teste és lelke kincs-kamráját. Hogy boldog volt-e Bencsik ezeken a megszépült, s otthonhoz melegedett, téli estéken, senki sem tudta, mert nem tartozott a könnyen tárulkozó emberek közé. De bizonyára voltak boldog órái is, a nyugodalmak mellett.

Az éjszakák azonban nagyon elesenededtek. Már nem uszott az ének kanyarodva a falusi utcákon, a hold is elhamvadt azóta egyszer, s újra tüzes, égi tányérrá volt kerekedőben. Nécó korcsmájában már csak a három falubetyárja sörözgetett, dalolgatott, a néger képű, bandzsító Midzsa cincogó tamburázása mellett,

...Hej anyám, keljen fel a sírból...

Elmult január hónap, február eleje táján újra télbe zordult az idő, hóvihar szabadulhatott el a messzi, orosz puszták felől, s fehér seregével vijjogva, visítózva rohanta meg a falut. Ekkor történt, hogy hazamenet mégis becipelték Bencsiket a lábai Nécó korcsmájába. Mint jó lovak, csak visszataláltak a régi jászolhoz, az abrosztalan, sárgára festett, sörtőcsás cimborasztalhoz, s megnyugodva tették le gazdájukat. De azért mégsem volt teljesen rendben a szénájuk, mert topogtak, idegeskedtek.

Az utolsó hold földjeiket befektető vénlegények menyegyzet verő »zdravo«-val köszöntötték társukat.

— Csak egy kupica pálinkát iszom, s megyek máris haza — szabadkozott Bencsik, de a végén mégis ott maradt, pedig ugyan csak nem találta helyét. Még arra sem virágozott ki a kedve, mikor a cimborák elkészülve, körülöleltek és összecsókolódtak, vagy amikor a söröspoharak első halálra ítélt osztaga éktelen csöröm-

pöléssel a sarokba zuhant. Csak ült, alig mámorosodva, fel-felpillantva a nagy-tányéros bádögórára. Hiába noszogatták a társai:

— Igyál Bencsik!

Tíz óránál nem is birta tovább. Elköszönt, s kibandukolt a fergeteges uccára. A lelke oly fanyar volt, mint talán még soha. Ugy érezte magát, mint aki férfi-hűségét vetette oda egy lotyónak. Még a visítózó fergeteg is megsejthette, hogy dögrovasra került emberrel akadt dolga, mert ugyancsak megszorította, megtáncoltatta, végig-végigvervén az arcán jégcszilánkos korbácsával.

Az asszony pedig odahaza sirva virrasztott.

Talán mégis haza hozza a szíve - csalta, biztatgatta magát, de a szekrényes falóra elzugta a nyolcat, mély harangkongással elverte a kilencet - utánazengte a féltizet is, s az ajtóban csak nem csikordult a kulcs. Ekkor már sirni sem tudott, csak ült kiapadtan, reménytelenül, s belerévedt a tömör sötétségbe. — Ha elkezdte — gondolta — újra folytatja tovább. Semmi sem segít már rajtuk, bele kell pusztulniok. Most már csakugyan vége.

Visszafeküdt. Talán mégis álomba menekülhet. De a visítózó szélrohamok meg-megremegtették. Soha még nem félt úgy, mint azon az éjjel. Végre is kisfiát ölelve aludt el. Ám verejtékezve újra felriadt. Mintha odakünn kétségbeesetten zörgettek volna... Szeme riadtan tágult bele a sötétségbe. De csak a vihar feszegette, próbálgatta a zsaluléceket. Nagynehezen újra álomba merült.

Akkortájt érkezett haza az ura. Arra már nem ébredt fel. Gyötrelmes álmai voltak. Többször fel is nyögött. Beszélt is. Sietve, érthetetlenül. Nagyon későn, mikor már az ura is aludt, újra megszólalt:

— Én elmegyek...

Másnap szótlankul ültek a reggelinél. Jég állt közéjük, s megémberegett tőle a nyelvük. Az egyik restellte elkezdni, a másik nem tudta. Jó, erős fejsze kellett volna, hogy szétverje s darabokra zuzza a jégtömböt. De nem akadt. S így tovább nőtt, vastagodott. Hideg lett tőle a szobában. Még este is ott dideregtek mellette. Pedig Bencsik rendes időben jött haza. Jóvá akarta tenni az előző estét. Csak folytatni nem tudta az elindított jószándékot. Darabos volt hozzá s tulnehéz mozdulása. Meg kellett volna lökni, szóra melegíteni, de az asszony képtelen volt rá. Üresen, eleresztetten ült kézimunkája mellett, azzal a leküzdhetetlen érzéssel, hogy mindennek vége. Maga sem értette, hogy miként hatalmasodott el rajta ez az érzés. Rossz volt, nagyon rossz volt így. Szabadulni szeretett volna — lépcsőt rakni az urához, egy szódaszkat áthajítani. A végén meg is kísérelte, de a deszka fele útján mélybe zuhant. Szavai megfagytak, mielőtt megmelegedhetek volna. Jégpart sóvárgott jégpart után, s egyik sem tudott felolvadni.

Másnap este újra ott kinlódtak egymás mellett. Harmadnap Bencsik bejelentette, hogy pénzt akar kicsiholni valami házaladásból, s így este későbbén jön haza. Volt is valami a dologban, de azt

már délelőtt elintézték. Estére már csak az áldomása maradt. Ekkor hazudott Bencsik először a feleségének.

Azután már gyakrabban maradt el. De ha azelőtt mindig nyiltan nézett felesége szemébe, szinte nagy-gyermekes, bünbánó jó-sággal, most ravaszkodva lopta előle a tekintetét. Tíz nap mulva már újból felhangzott az éneke. Szállt, csavarodott, véges-végig az uccákon, a Jegrieska behavazott hidja felett, mint a parasztkéményekből kanyargó füst, de többször feketén, keserűen csapott le, mintha Bencsik tudatosan vesztébe dalolta volna a lelkét.

... Megöleled kapum fáját,
Ugy siratod a gazdáját...

Az asszony pedig hallgatott. A leküzdhetetlen érzés, hogy itt már semmi sem segít, mind jobban hatalmába kerítette. Már csak lélektelenül tett-vett a házban. Mint a kötelesség elindított rugója, lejártáig. S közben egyre többet felejtkezett tépelődéseibe.

— Tenni kell valamit, a gyermeket meg kell menteni — hallotta az életösztön sürgetését. S amily szívósan viselte eddigi napjait, ugyanoly szívósan látott neki a készülődéshez. De akkor sem beszélt.

Levelet küldött haza, levelet és pénzt várt hazulról. Kétszer is elment érte a postára. Az urának semmit sem volt szabad sejtene. Harmadik nap végre megérkezett a pénz, anyja levelével. Előbb nem küldhette — írta. — Csak jöjjön, ha már így van. Cso-da, hogy eddig is kitarotta. A válást majd csak elintézik. Van reá épp elég ok. Egyébként ő előre látta, hogy így lesz. Igen, az anyja előre látta, s már akkor is mondta. No de mindegy, most már szabad, mehet. Estére már várják is. És mégis, egyszerre oly nehéz lett ez a nagy szabadság! Szinte fojtogatta. Jaj, még csak körül sem tekintett, még csak el sem bucsuzkodott. Ugyan mitől is? Az ifjúságától, az ő szép, szomorú, egyszer-volt életétől — s azoknak az éjszakáknak az emlékétől, melyek úgy belerágódtak a falakba, mint a zuzmó a régi sirkövekbe, hogy nem lehet őket sohasem lekaparni. Pedig akkor már oly messzire távolodtak egymástól, mint két hajó, mely sohasem találkozik többé a tengeren. — Csak már mindenem túl lenne, az ebédem is.

Valahogy mégis kibirta. Az ura végre elment. Még csak el sem köszöntek egymástól. Ki-ki a maga útján. Már talán a sarkon is befordult. Megy-mendegél az iroda felé, s még csak nem is sejt, hogy estére már senkit sem talál idehaza. Milyen üres is lesz néki a ház! S ő milyen állhatatos tudott lenni. Még csak egy szót sem szólt hozzá, még csak annyit sem: Kálmán... Jaj, még valahogy megbánja.

Sietve csomagolni kezdett. Félt valami váratlanságtól. Jó, hogy az idő is sürgette. Csak gyorsan, gyorsan! — nógatta magamagát. A gyerek ott őgyelgett körötte, mindenbe belekiváncsiskodva.

— Mi ez itt anyi? Mit csinálsz anyi?

— Csomagolok kisfiam. Elmegyünk, hazamegyünk nagyanyihoz...

Mást nem akart mondani, minek is mondjon. Még jobban verje azt az embert, az apját, eléggé veri ugyanis az Isten. Sietve bezárta a bőröndöket, s jól felöltöztette a gyereket, mert odakünn ugyan-csak septe a havat a jéghideg szél. Utána átszaladt a szomszédasz-szony ödögő nagyfiáért, hogy kíségtse a bőröndöket az autóbuszig.

— Csak gyorsan, elkésünk.

Valójában pedig önmagát sürgette, hogy körül se nézhessen a szobában, s még az ajtófélfától se bucsuzhassék el, mert még elsírta volna magát, csoda, hogy eddig is nem tette. Őt pedig senki se lássa a faluban kisírt vagy könnyes szemmel, az ő baján senki se rágódjék, tanakodjék.

S elment.

Bencsik fél hétkor már benn iddögált cimboráival Nécónál, de sehogy se találta helyét a régi, meghitt korcsmazugban, ahol a sarkokban még a bandzsító Midzsa is elfért cincogó tamburájával. Csak ült-üldögélt, asztalnak esett fejjel, egyre azon tűnődven, hogy miért is oly szomorú ez az élet, s miért mulik el oly hamar a boldogság.

— Beteg vagy te Bencsik — mondogatta egyik cimborája megértően bólogatván nagy fejével, s hátraszólt Nécó felé, aki késé-
ségesen már sietett is, kezében a sörfeltörlő ronggyal.

— Adjál még öt pohárral. — Te pedig Midzsa énekeljed, hogy:
...Édesanyám keljen fel a sírból...

S bunak eresztett fejjel maga is utána dudolta. Ugy szeretete ezt a végtelen szláv bánattal huzódó nótát, hogy akár éjfélutánig is muzsikáltatta volna.

Bencsik tíz óránál nem bírta tovább. Akkor támoilyogva csak kilódult az éjszakába.

— Haza — mondta magában. De az uccán nyomban elkapta a visító fergeget. Oly alattomos-hirtelen rohant neki, hogy majdnem felöklelte s az árokba döntötte. Bencsiknek meg kellett állnia és szembefordulnia, hogy felvehesse a harcot. De még ekkor is hápogott, fulladozott. A zord februárvég ugyancsak kitett magáért. Jól megszórította, jól megizzasztotta. Pedig hat óra tájban ugy látszott, hogy ha hideg is marad, de legalább kitisztul az idő. A hold is kikibujt. Olyan volt széles, tejkörös udvarával, mint az égbolt ki-kimeztelenedő mellbimbója, melyre egy láthatatlan kéz időnként szégyenlősen huzta rá a csipke-fátylas felhőinget.

Bencsik dülöngve, rosszkedvűen bandukolt. A havas fergeget nem hagyta nyugton, mint a harapós kutya, hol innen, hol onnan támadt neki. Folyton résen kellett állania. Egyszer meg csak elkezdett ugyanabból az irányból veszettül fujni, s mint valami rohanó szélfa, majd lesodorta, majdnem az árokba döntötte. Amerre végigsepet, a csonkikeményre fagyott földet mettelenre beretválta, hogy másutt méteresnél magasabb hódombokat emeljen, kupacoljon.

Bencsik az utolsó darabot ily magas hóban tette meg, s ha kezdetben csak rosszkedvű volt, most a tetejébe fáradt és ingerült is.

Az első szobában aztán hiába kereste a lámpát. Semmi sem volt az asztalon. — Elfelejtette volna? — tűnődött. — Lehet. ...S kiballagott a lámpáért a konyhába. Ekkor vette észre, hogy a hálószoba ajtaja nyitva áll.

— Itona! — szölongatta halkabban, majd erősebben a feleségét.

Semmi. Még csak lélegzetvételük sem hallatszott.

— Mi történhetett itt? — riadt lelkében a kérdés, s a legborzasztóbbtól tartva, beemelte lámpáját a sötétbe.

A szoba üres volt, az ágy bontatlan, a padlón csomagolás nyomai, maradványai, a kofferek: sehol.

Elmentek, itt hagyták.

Többé sohasem jönnek vissza.

Soha.

Csak állt, megtorpanva, lecsapott tuskofejjével, fekete tekintettel, mint a bika, azután hirtelen nekitántorodott a konyhaajtónak, kilökte s kilódult az udvarra. S mit sem törődve a tomboló fergeteggel, támolgyó léptekkel nekivágott a behavazott, végtelen pusztának.

— Elhozza, haza hozza őket, ha akármilyen is lesz — dolgozott benne a felkavart indulat.

Másnap és harmadnap Bencsiket hiába várták az irodába. Ekkor derült ki, hogy eltűnt. Az ajtót is nyitva hagyta. Negyednap ajánlott levél is érkezett a címére. Majd eljött a felesége bátyja, s kocsira rakatta huga cók-mókját. Csak Bencsik szegényes holmija árváskodott az elhagyott szobákban. Közben kerestették is. De senki sem tudott róla. Ugy március közepe felé történt azután, mikor hirtelen olvadni kezdett a hó, hogy az egyik, határban átszekerező gazda figyelmessé vált a varjak különös seregülésére. Megállította a lovakat, s átgázolt a mélyen süppedő szántóföldön a helyszínre. A varjak károgra rebbentek szét. Egy ember feküdt a mélyedésben, arccal a föld felé fordulva, a hó félig már leolvadt róla. Bencsik volt.

Az orvosnál

Csattogva száguldott a gyorsvonat a hajnali szürkületben, néha megállott egy nagyobb állomás előtt, utasokat rakott ki, ujakat vett fel, aztán tovább sietett. A végállomás felé egyes fülkék egészen kiürültek. Akkor már reggel volt, a tájak kitisztultak, a szállongó ködronyokat szerteszaggatta a nap, s harmatosan teregette ki az októberi mezőket.

Az egyik fülkében ketten maradtak: egy kis, kopasz, szemüveges ember s betegesnek látszó, tiz-tizenkét esztendőös fia. Több országban megfordulhattak, erről tanuskodtak a ruganyos poggyász-hálóba süppedt, tarka szállódacimkékkal teleragasztott bőröndök.

A fülke ülésén, rendetlen össze-visszaságban, lepedő nagyságu ujságok heverték: angol, amerikai és francia lapok, de a kis embert már egyik sem érdekelte, unottan tolta őket odébb, s fia felé fordult, aki a hosszú utazástól elcsigázottan az ülés sarkában gubbasztott.

— Végigdőlhetnél — ajánlotta — most már ugy sem száll be senki. Még pihenhetsz is valamit.

S kispárnát igazított a feje alá, azután az ablakhoz ült, s az elsuhanó vidékeket nézegette.

Milyen furcsa is — gondolta — még csak másfél óra, s vonatuk befut a régi városba. ahol nem járt már tiz esztendeje. Valamikor azt mondta volna: »nemsokára haza érünk«, most elszokott, elidegenedett e szavaktól, mintahogy lassankint elidegenedett a várostól is, mely az első esztendők fájdalmas visszavágyódásában a legdrágábbnak tűnt számára a világon. Hogy megváltozik is az ember! — sóhajtott el magát.

Kisfia felnyitotta a szemét és ránézett. Nem aludt, nem tudott elaludni, csak kinlódott.

— Nem tudsz aludni? — kérdezte tőle az apja. — No majd délután vagy este. Nemsokára megérkezünk. Először elmegyünk az orvoshoz.

— Itt végre meg fogsz gyógyulni — tette utána.

S eszébe jutott a sok hirneves orvos, akinek rendelőjében eddig megfordultak — angol, amerikai és francia professzorok, akik nem tudtak rájuk segíteni. Csak leültették őket, kivasalt udvariasággal meghallgatták, s utána semmitmondó, szép sajnálkozásokkal elbocsájtották. Akkor került utjukba egy kis, nagyszakállas, pattozó német, és rájuk ripakodott:

— De mit mászkálnak maguk mindenféle professzorhoz? Menjenek haza, van maguknak otthon is professzoruk.

Hát most itt volnának. Hol mindenütt is nem jártak, míg ide nem értek.

— Még csak másfél éves voltál, mikor elmentünk — kezdte fiához fordulva a visszaemlékezést. — Eleinte sokat meséltem néked, de kisgyerek voltál, mindent elfelejtettél.

— A vonatoktól féltél a legjobban — folytatta később. — Mintha csak tudtad volna, hogy egyszer nagyon sokat kell utaznod az életben. Mikor ott álltunk a pályaudvar magas hidján, s a mozdonyok sisteregve elindultak, te rettegve ragadtad meg a kezeimet, s úgy huztál, hogy elszaladjunk. Később már te is megszoktad, mintahogy megszoktad új otthonodat is. Milyen nehezen is hagytad ott...

S elnézett a messzeségbe.

— Mindjárt megérkezünk — biztatta. — Nézd: ott van a város!

S a ködös füsttengerből lassan kibontakozott a város. Ugy hánynya le magáról a fekete és szürke fátylakat, mint a varietétáncosnő a reácikázó fénytükörben. Mikor az utolsót is leejtette, ott állott a maga kivirágzott, pompázó szépségében, igézőbbben és diadalmasabban, mint valamikor, csak karjait kellett volna kitárnia az érkező elé. A kis ember akaratlanul eluralkodó gyűlölködéssel nézte, mint akinek eszébe jut szenvedéssel megszentelt, másik otthona, melyet érette hagyott el, s mely felett azóta talán csak a szél zug és a tenger.

A gyorsvonat nemsokára a váltósíneken dörömbölt át. A tágas ablakok egyszerre elsötétültek, a csattogva röpülő kocsi az állomásépület fedett csornokába értek. A gőzölgő mozdony fáradt zihálással torpant meg.

— Megérkeztünk, gyere fiam — szólt az apa, s letámogatta a gyereket a lépcsőkön. A hordár előttük cipelte a bőröndöket, s felrakta az egyik autóra. Azután megadták a címet, elhelyezkedtek és elindultak.

Az apa szótlannal nézegette a tengelyén lassan elforduló várost. Visszaemlékezett a meghitt, s azóta folyókká szélesedett utcákra, a tavakká tágasodott, csöppnyi terekre, az öregesen megroskadt házakra, melyeket lehordott az új idő, hogy csupa hét-nyolc emeletes óriást lökjön a helyükre. Bizony idegen lett a város! Pedig egy nehéz-bánatu, novemberi estén leborulva csókolta meg az aszfaltját, mikor elment. Mint reggel a vonatban, most is különös mélabuval érezte, hogy semmi közössége sincs vele. Hiába, világjáró lett belőle is, mint a kétházás vándormadárból.

Az autó tovább suhant, s roppant tengelyén lassan tovább fordult a város. Folyton újabb szeletek nyíltak reájuk: palotasorok, hidívek, sugárutak, öszbemerengő folyópartok, s mint egy lágyan hullámozó, őszi virágoskert, elforgott mellettük a délelőtti korzó. Majd vaskos hidlábak gázoltak át alattuk, s halott utcák riadtak fel multba-tünődésükből. Utjuk elején még alig fátylazta arcát a nap, s arany fény verdesett a vörös márvány-partokon, de a hallgató utcák táján már borongás vonult fel az égre, hogy nemsokára busz őszi esőt ígérő, tömör szürkéséggé sulyosodjék.

Az autó erőlködve kapaszkodott fel a lejtős uton, s egy szürkésbarna ház előtt állott meg. A tárt kapu körül egyszerűbb és diszesebb autók sorakoztak, s a méltóságos külsejű épületből — aktatáskával vagy anélkül — jól-rosszul öltözött emberek szállingóztak. Egyik-másik fürgeléptű aktatáskás szívélyes »szervusz«-szal köszöntötte felsiető ismerősét. Általában az volt a benyomás, hogy a komoly házban, mint valami páter-nosztérben, két emberréteg van folytonos vándorlásban: az egyik eleve el volt jegyezve a sikerrel, a másik: akár mindjárt vissza is fordulhatott volna.

A kis ember megállt a portásfülke előtt, s szerényen a hirneves

professzor után tudakozódott. A portás: nagy, elhízott óriás, rengő tokával, végigmérte őket, azután vastag hangon bömbölte ki:

— Öméltósága az első emeleten rendel, a 4-es teremben. Előbb tessék a teremszolgánál jelentkezni. De nem hiszem, hogy sorra kerülnek, olyan sok az előjegyzés.

S végighuzta ceruzáját egy hosszú listán.

Megköszönték és felmentek.

Széles, világos, tisztán tartott folyosón ögyelegtek tovább, magukhoz hasonló várakozással. Végre a balsarok felé vették az utjukat, mert ott úgy jártak ki-be a fehérköpenyes orvosok, mint a megboltygatott darazsak.

— A tanár urat keressük — szólította meg a kis ember az egyik orvost.

— Tessék visszamenni, s ott tudakozódni. Ez itt laboratórium.

Visszafordultak. Ujra ott ödöngtek, ahol az előbb. Végre sikerült elkapniok egy formaruhás szolgát.

— A tanár urat keressük — állította meg azt is a kis ember.

Az alacsony, fekete haju, ravasz nézésű szolga, előbb végigmustrálta őket, azután a szomszédos ajtóra bökött.

— Itt kell majd bemenni, ha a nevüket szólítják.

— Hoztak valami levelet? — tudakolta félig elmenőben — Nem? Akkor tessék ezt az űrlapot kiállítani, s ideadni.

S besorozván a kiállított blankettát a többihez, hivatalos ábrázattal elsietett. Még csak azt sem kérdezhették meg, hogy mikor kerülhetnek sorra. Ujra belevegyültek hát a folyosón lézengők tömegébe. S közben figyelték, hogy kinek a nevét kiabálják. De alig ért néhányat ily szerencse. Folyton közbe jött valami, ami elodázta a sorrajutást. Hol egy fürgeléptű aktatáskás került elő valahonnan, s nagy hajlongással benyitott valamelyik ajtón, hol egy magasabb rangú orvos lépett be, tanácskozársra, megbeszélésre. Ilyenkor mély sóhaj szakadt fel a várakozók tömegéből. Ők már tapasztalatból tudták, hogy meddig szokott elhuzódni egy-egy megbeszélés, s hangosan kifejezést is adtak véleményüknek. Cseppet sem volt reménytelkítő a messziről érkezettekben.

— Legjobb lesz, ha leülsz ide az ablakpárkányra — ajánlotta az apa a fiának. — Ki tudja: mikor juthatunk be.

S csüggedten nézte a járókelő embereket.

Nagyritkán előkerült egy-egy szolga, s rövid, bönadrágos lábait kapkodva, végiglibegett a folyosón valamelyik lenyalt frizúrás aktatáskással. A többiek irigykedve néztek utánuk.

— Ennek itt is protekciója van — fakadt ki valaki keserűen.

— Mindenhol — válaszolták a többiek egyhanguan.

— De csak jöjjön még egyszer erre — fenyegetődzött egy bütykös ujjú mesteremberféle, pipáját szorongatva, melyre a tilalom következtében nem gyújthatott rá.

— Mi lesz? — állta legközelebb a szolga utját. — Mi reánk már sose kerül a sor, csak az ilyenfélekre? — bökött pipájával a zavartan tovasiető aktatáskásra.

A szolga azonban már hozzászokhatott a hasonló jelenetekhez, mert szemrebbenés nélkül vágta oda menetközben:

— A titkár urnak sürgősebb dolga van, mint magának. Öméltósága várja.

— S a mi dolgunk nem sürgős? Minket nem vár öméltósága? — süvített utána a kikelt arcu.

— Ennek ugyan beszélhet — jegyezte meg valaki.

— Csendet kérek — szólt ki udvariasan az egyik fiatal orvos, ajtót nyitva. — Zavartják a rendelést.

— A méltóságos titkár urakat — dohogta a pipás, izgága várakozó.

— A mi szolgánk sem mutatkozik — nyugtalankodott az apa. — Már tizenegy óra felé jár az idő.

— Varju Kálmán!.. Ember János!.. Fülel Márton!..

Szállt végig a folyosón a szolga harsány kiáltása.

— Csak hármat hívtak be. — Mikor kerül reánk a sor? — sóhajtották a többiek.

— Maradj itt, én széjjelnézek — szólt az apa a fiához. — Megpróbálok beszélni valamelyik orvossal.

S elindult.

A folyosón ismét morajlás futott végig. Az emberek a jobb sarkok felé nyújtogatták nyakukat. Az egyik ajtó sarkig tárva állott, s keretében: magas, boltozatos homloku, fehérköpenyes orvos buszuskodott szép kliensétől: egy sántikálva lépkedő, elegáns asszonytól s oktatáskás hajlongó férjétől. A kis ember röpke pillantást vetett feléjük, s továbbment.

Végre meglátta a ravasz nézésű szolgát. Az egyik teremből lépett ki, hóna alatt nagy paksamétával, füle mögött ceruzával, s már kapkodta lábait tovább.

— Mikor kerül reánk a sor? — kiabált utána, de amaz eleresztette füle mellett a kérdést, és sietve benyitott egy másik ajtón.

Ekkor egy idősebb, őszhajú orvos jött vele szembe. Elgondolkozva bandukolt, s szivarozásra készülődve, a balkon felé tartott. Oly jóságosnak és bizalomkelőnek látszott az arca, hogy megszólította, s előadta baját. Elmondta, hogy messziről érkeztek, beteg fiát elcsigázta a hosszú ut, s hogy minden pihenés nélkül, már reggel óta várakoznak. Az orvos figyelmesen hallgatta szavait.

— Tessék utánam jönni — mondta. — Fiát is hívja kérem ide. S benyitott velük a 4. számú ajtón.

— Kérlek — kezdte egy hirtelen nőtt, hollóhajú fiatalemberhez fordulva — légy szives, és tedd lehetővé, hogy ez a külföldről érkezett ur még most bekerüljön öméltóságához.

És sebtében megemlítette a fontosabb körülményeket. Majd még egyszer a tanársegéd figyelmébe ajánlotta őket, s minden hállkodást elhárítva, elköszönt.

A kis ember újra bement adataikat. A fiatal orvos sietve feljegyezte, s közben megemlítette, hogy öméltóságának kevés az ide-

je, azért csak a lényegesekre szorítkozzanak. Majd halkán bekopogtatott és benyitott.

Eltelt néhány pillanat. Bár az ajtó vastagon volt bélelve, mégis kihallatszott, hogy odabenn beszélnek vagy megbeszélnek valamit. Azután léptek közeledtek, kilincs kattant, s a párnázott ajtó kitárult.

— Tessék — engedett nekik utat a tanársegéd — ömeltósága várja önöket.

Beléptek. Az ajtó becsukódott mögöttük. Magas, szakállas, idősebb férfi állott velük szemben, balkezével az íróasztalra támaszkodva, s átható tekintettel nézte őket.

— Mi a panaszuk? — tudakolta. — Különben a tanársegéd ur már említett egyet-mást.

S figyelmesen hallgatta a kis ember szavait. De többször megszakította, kérdéseket tett fel, valamit jegyzett egy papírra, s már intett is, hogy folytassa tovább. Utána megvizsgálta a gyermeket.

— Tehát tiz esztendeje — mondta inkább, mint kérdezte, s gondolatokba merülten hajtotta le a fejét.

— Tiz esztendeje — ismételte rezignáltan az apa, s aggodalommal figyelte a tulkomoly arcot.

De a tanár még mindig hallgatott. Mint egy gondolkozó köember, mozdulatlanul állott a helyén. Majd egyszerre az apa felé fordult, keményen, határozottan:

— Nem segíthetek — mondta röviden, ridegen, szinte erőszakosan. Mint aki eleve utját akarja szegni minden hiábavaló rimánkodásnak.

— Akut baj — tette utána ugyanoly kurtán, magyarázatnak.

— Hát nincs semmi remény? — esengett az apa.

— Talán idővel — dobta oda valamivel enyhébben a reménység keszkenőjének egyik csücskét. De ő maga megingathatatlan maradt.

— Mit csináljunk? — kérdezte kétségbeesetten az apa.

— Semmit — válaszolt szárazon a tanár. — Legjobban teszik, ha haza mennek.

— Haza... ismételte keserűen a kis ember, s elhagyott otthonukra gondolt.

— Gyerünk fiam — szólott, elkészönve, s a folyosó felé indult. A fogadás véget ért.

Odakünn még alig apadt a várakozók tömege. Későbbi hetekre is telt belőlük. — Csak ember is akadjon, aki valamennyit meg tudja gyógyítani — gondolta a kis ember, amint átvergődött a megtorladt sokaságon. Azután fiát támogatva, a lépcsőháznak vette útját.

— Nincs orvos — mondogatta lefelé haladóban — sehol sincs orvos...

Odakünn akkor már csendesen esett az őszi eső.

Elmegyek apámhoz a szélhez

A tengerre könyöklő, emeletes terraszon üldögéltem egyik este, s azon gondolkoztam, hogy az ember újra meghatalmasodott: megrendszabályozta a felhők futását, derűt parancsolt vagy esőt, s a levegőt végkép szolgáljáromba törte. Köröttem: villanyüstökösök tüzesedtek, műmeteorok ártalmatlan esője hullott, s láthatatlan ventilátorok borzongatták a sós tengeri levegőt. Semmit sem kívánva, gyönyörködve üldögéltem, mikor bucsuzkodón elsóhajtott mellettem a szellő.

— Hová még? — szoltam utána.

— Elmegyek apámhoz, a szélhez.

— Miért akarsz elmenni? A világon mindennek megvan a maga helye, néked is. Hiányozni fogsz a mezei s réti virágoknak, melyeket szerettél és simogattál.

— Ó, mily régen élhetsz már az acél-, vasbeton- és üvegrenges-
tegen, hogy nem tudod: nincs már rét, nincs mező, nincsenek réti és mezei virágok, s nincs házereszalj, ahová a fecske fészket rakjon.

— Pedig gyermekkoromban, mikor a rádióoktatót újra szerelték, töpörödött, öreg anyóka jött be hozzánk, helyettesítőnek, s az oly sokat beszélt rólad, a piros inges pipacsokról, a kékszemű buzavirágról, a selymesen hullámzó rétről, a szénaitláról, melyet esténként a nyitott tanyai ablakokba loptál, hogy nem tudtam elfeledni. Igaz, hogy azelőtt s azután sohasem hallottam ilyesmit. De még most is érzem: mily nehéz szagot lehel a nedves, tavaszi föld, s hogy lélegzik az óriási földtüdő. ... Igen, most már megértem: miért mormolta a ránknyító, rádióoktatási inspektor, hogy: »vén bolond!« — s miért förmedt rá a fejét szelíden lehajtó anyókára: »Mit csinál? Már erre sem tudjuk használni?« — Bizony megsajnáltam, pedig senkit sem szabad sajnálni, mert ez ártalmára van az emberiségnek. — Igen, most már megértem.

— No látod. S mert ember vagy, te tudhatnád a legjobban, hogy semmi sem maradhat meg, ami nem szolgálja a leghasznosabban az embert.

— De mondd: te oly sok helyen bolyongtál — téled sohasem kérték számon az időt — mi van a Megalopoliszon s a roppant Labirontopoliszon túl és közöttük? — Tudod, hogy a pár pillanat alatt, miközben Európából Ázsiába vagy Amerikába csapódtam, nem volt alkalmam benézni a városok közé.

— Mi van? — Vannak metropoliszok és sok-sok mikropolisz — s közöttük: rendbe parancsolt növénykultúra.

— És erdő?

— Nincsen erdő. Üvegfelhőkarcolóitokon ott vannak az emeletes kertek, pontosan kiszámítva, kicirkalmazva, egy tenyérnyivel sem több, mint amennyi szükséges. Minden növényélet lenyesve, el-

satnyítva, hogy valamikép az emberi rend fölé ne nőjön, akár törpelelküre csenevészített jómagatok.

— Nincsen erdő? Pedig a hirhang multkorában Labirintopolisz gyönyörű fáiról és virágairól beszélt...

— Labirintopolisz? — Ó, az más. Ott maradt még valami a régi emberek lelkéből. Talán hallottál valamit a régi Londonról és a Hydeparkról?

— Nem. Tudod, hogy fölösleges dolgokkal nem foglalkozunk, tehát történelemmel sem.

— Ennyire vagytok?

— Ennyire. — De mondd: hová akarsz hát menni, ha az ember minden helyet elfoglalt?

— Ó, ne hidd! Akadnak még helyek, melyeket ti sem tudtok használni, ahol a hegyek sikosítása nem érne fel az áldozattal. Vannak még elhagyatott rengetegek, s ott van a tenger, melyet sohasem tudtok a kezetek alá gyűrti.

S könnyedén elsőhajtott mellőlem. Utána néztem: Furcsa, milyen finom, lenge, s mégis mily öntudatos.

* *

Az Európa-Ázsia-Unió hatalmas légünnepélyre készült. A világ legkülönbözőbb tájairól egymásután csapódtak le a rakétakocsik Gigantopolisz hatalmas déltengeri kikötőjébe, hogy mélységbe bukva, ismét felmerüljenek.

Aznap különben senkinek sem volt sietős dolga.

Gigantopolisz felett tizezerszámra keringtek a piros, rózsaszín, selyemkék, almazöld és narancssárga légbárkák, s a vasravert levegő türelmesen szolgálta az embert.

A légmérnökök szokás szerint a partokon felállított, roppant magas, szélelhárító tornyokban üldögéltek, műszereik előtt.

Tikkasztó délután volt. Az automatikus permetezőzők és ventilátorok egyre dolgoztak. Három óra felé a légpulzusmérő egyszerre zuhanni kezdett. A vihártávolságmérő meglendült egy szám előtt, s elkezdett körbeszaladni. Az önműködő ciklonjelző szirénák százötven kilométerre jobbra és balra hirtelen felbugtak.

Éles jelzés süvített fel.

— Megereszteni a villamos elhárítókat!

S háromszáz kilométeres vonalon rettentő ellenciklon bögött fel, hogy betörje és összezavarja a közeledő ciklont.

Hármashangu jelzés a bárkákat északra parancsolta. Ott még teljes volt a szélszend, de a partok felé már emelte a hullámokat a vihar. A szélmérnökök vezetője — magashomloku, őszhajú ember — a főtoronyban ült, és sápadtan figyelte az önműködő ciklonmérőt.

— Nem elég, nem elég! — Csóválta a fejét, s egy gombnyomással bekapcsolta az összes viharelhárító, villamos telepeket.

Az automatikus ciklonmérő nagyot lendült, összeadott, kivont s újra visszaesett.

— Hallatlan, ilyen vihar!

S a homloka verejtékezni kezdett. — Nem, nem tudunk ellenállni — mormogta. — Gerg! — szólt asszisztenséhez. — Adja meg a vészjelzést.

S háromszáz kilométeres vonalon hirtelen felüvöltött a vészszíréna, s a fortisszimó idegeket szaggató korbácsával verte végig az embereket. Borzalmassá vált az emberkáosz rémülete.

S mikor a rend teljesen felbomlott, hideglelős, fogatvacogtató, hisztérikus vihorászással betört az elszabadult ciklon, s sziklakemény fejével mélységből turva a vizet, Gigantópolisz megdermedt üvegarcába és szemébe köpte a tengert.

— Tengerrengés — szólalt meg a készülők előtt álló főmérnök, de a következő pillanatban nekivágódott a megrendült acéltorony üvegfalának.

Reggelre elmúlt a vihar, a gyönyörű légbárkák piros, kék, sárga és almazöld roncsok a víz tetején himbálództak. Gigantópolisz romokban hevert, s a szennyhordalékos uccák felett szeliden lengedezett a szél leánya: a hajnali szellő.

Meg akarok térni hozzád

Néha olyan közel vagy hozzám
és mindig oly messzi vagyok tőled:
a szívem megtárul feléd, az agyam bezárul
előtted.

Te vagy a hűs permet forró homlokon,
íjál víz a pohárban.
Én a csöpp, amely túlsordul vagy megkeserül
a szájban.

Te vagy a szent életes íz a kenyérben;
én a kés, amely elmetízi a kenyerét
a kézben.

Te vagy az áhítat két imárasimult tenyér között
s a gondolat, mely a zsoltár mellé hull:
én.

KARDOSS TILDA

Menetelő katonák

Miféle furcsa szörnyeteg
kuszlik lomhán a völgybe, le?
Ez a hegyoldal volt talán
a holtra fáradt katonák
mai gyakorlótere?

Paraszt, súlyos alkonyat
subája alatt cammogást
hallok s a völgybe kigyózó
sötét sorokban, szótlanul
menetelnek a katonák.

A hegy vajjon mily orlás
álmát vajdúta újra, hogy
estére kelve e sereg
bozótos méhéből kitört
s az északába gomolyog

Mint egy támadó, pikkelyes
taurusz, lován úgy ül a tisz; s
utána húz a lomha test,
egymáshoz fenve élesen
a váil szuronyos csontjait

De amíg a fej délcegen
ágaskodik, tartja magát,
a taurus farka véresen
porban gördül s úgy képezi
az ágyu bepolyált nyakát

S ha a vonagló órlás
a célba ér s a nyugalom,
a laktanval nyugalom
elkábítja, — vajjon mi más?
mint ember csak; hült érc, fa, lom

Futás a mezőn

Vihar elől menekülők
mezőn át, futva mint
nyári felleg-zavaró szél
amely arcomba suhint,

Elszorult szívvel, sötétén
csak kémielem a síkot;
villám röpdös fejem följött,
hamarosan esni fog.

Legalább egy bokorálja
biztonság ha intene.
ne félj semmit, riadt lélek,
lombjaim alá gyere!

De hát csupa szorongás most
minden itt az ég alatt.
A kénköves levegőben
tántorodott madarak

kóvályognak, s ient a porban
rogyanó lábam előtt,
Ideges kis bogár-raj fut,
lám, — ők is menekülők

Fussunk együtt, menekülünk!
derűsebb tán egyebűtt;
itt oktalán-vihar tombol
s vad szél tépi a gyeptűt.

Vad szél tépi a világot,
embert, állatot, a fát;
Igen! azt a fát is, amely
futásom közt sátorát

felkínálta menedékül,
De én el nem fogadom!
Hé díófa!, vén díófa,
inkább azt tanácsolom:

mielőtt délceg törzsedből
a gyűlölet puskatust
faragna, — tarts inkább velünk
vén díófa, fuss! no fuss!!

Olyan erős szeretnék lenni

Olyan erős szeretnék lenni,
mint a napsugár,
mely a borús, viharos égen
átküzdí magát
s a kiderült táj fölött
csak izzik tovább,

Olyan erős szeretnék lenni,
mint a kivert, gazdátlan
kutyák éhe, amikor
csatangolva behúzzák
farkukat, de habzó szájjal
fát s fűvet megmarnak
ha útjukba akad.

Olyan erős szeretnék lenni,
mint a gyűlölet s a harag,
amely a falvak legszegényebb
viskóiból villog az útra,
mikor egy autó elhalad.

Olyan erős szeretnék lenni,
mint a bütyök az üresre emelt
botokon, hogy elszámolhatnék
néhány nagyon nagy tartozást
a szegények nevében, akik
a sors kegyelméből
megosztásán a jólétnek
s javaknak: mindig lemaradnak,
mindig lemaradnak!...

Léhűtők

Az ő világuk egész más világ
mint azoké kiket a déli nap
a verőfényes Dunapartra csal,
hogy divatból mutassák magukat.

Úgy hevernek a parti kőveken
hanyattfekve, ioltosan mint a zsák
s félignyitott szempillán keresztül
nézve is látják mily szép a világ.

A felhőtlen eget s a hidak
magasbaszókó karcsú ívelt
az egymás után elmúló napok
hiábavalósága közt lesik.

A boldog, édes henyelés között
tán azt sem hallják gyomruk hogy korog,
mert énségük a biztató meleg
nap tanácsára meghúnyáskodott.

Kész bosszúság asszonyféle ha jön
és lábhegyével ébresztgeti az
alvót: — jó ember ezt a csomagot
nem vinné el? — s a jó ember pimasz

mozdulattal hátat fordít s morog.
Mert az álom könnyebb mint a málha!
a napsugár meg meleg takaró;
ki törődik csomagos bajával

másnak, — amikor vízen és napon
úgy él az ember, hogy szinte ragyog
a napfénytől kikalapálva és
nem emel a munkának kalapot.

S ha Gellért püspök karja közt a nap
(így Pestről nézve) alkonyatba hull,
szendergő fecskékkel a Dunapart
népe a hidak lábához lapul.

Férfihűség

Ha most meghalnék, úgy mennék el innen,
mint aki előtt nem maradt titok,
még annyi sem, mellyel a masvilágon
angyalok előtt takarózni fog.

Pőrén állok hát, mint a földi dolgok,
melyeknek titkát kileste szemem
és minden titkok tudója én, mégis
titoktalanul itt szégyenkezem.

Szégyenkezem és állok szemlesütve
az Úr előtt, ki egy kérdést adott
a férfihűségről s feleletül csak
közönyös, hideg homlokom ragyog.

És a gyóntató, néma, hosszú csendben
Ő tovább kérdez: Kivel?... Hol?... Mikor?...
A kérdés megborzongat és az emlék,
az emlék tüze bennem újra forr...

De számat szóra nyitni nem bírom, mert
szorongó szívem lennhangon dobog,
míg hátam mögött csendben felzokognak
kékszemű, szóke leány-angyalok...

Kende Ferenc:

A Gyöngyösbokrétánk mérlege

Mint jótékonyan üdítő, hűs hullám gyűrűzik a Dunabánságban keresztül a Gyöngyösbokrétára.

Lelkünket fürösztjük benne és vidámitjuk szívünket. Szépséges nótáikon elborongunk, vig dalai pezsdítenek. Táncaik üteme vérünk iramlását gyorsítja és viseletük káprázatos színei szemünket kacagtatja.

Csodáljuk... bámuljuk népiünk életének szépséges megnyilvánulását és úgy érezzük, mint ki új erőt nyerve, hitében izmosodik.

★ ★

Az ismerkedés népiünk falvaiban rejtett kincseivel a meghatottság könnyeit lopja szemünkbe és érzéseink zürzavarából felmerül a kérdés, hogy mind ez csak szentimentalizmus? Csak érzelmi megnyilvánulás ez, amelynek felejthetetlenül szép emlék a csúcspontja? Nem más, mint hogy eggyel több szórakoztató látványosságban volt részünk?

Mit jelent az, hogy fiaink, lányaink szíves szeretettel vállalják ezt a fáradságot és hogy közönségünk lelkesen tódul körükbe?

★ ★

A Gyöngyösbokrétára rendezésének gondolata nem itt született. Hosszu annak története, ami életre keltette. Ennek az eszmének életet adó csirája két fogalomba foglalható: fajszeretet, megújhódni akarás.

Csak az ősöktől örökölt hagyományok, szokások átmentése és ápolása menthetik meg a fajt. Azok pusztulása meggyöngyíti erkölcsüket, elerőtleníti életüket. A minden oldalról fenyegető idegen hatások elszívják életerejüket és a szokását elhagyó fajta, a népek nagy kavargásának valamelyik nagy áramlatába nyomtalanul elvegyül. Soha a nép nagyobb veszélynek nem volt kitéve mint mostanában. A hihetetlenül fejlett közlekedési eszközöktől kezdve a rádió éjjel-nappal hangzó befolyásáig száz és száz tényező marja, fogyasztja a népi szokásokat és életük alkotmányos erkölcsiségét. A Gyöngyösbokrétára célja, a népet saját magához vissza vezetni. Megbecsültetni vele ősi kincseit. A módszer jónak bizonyul. Ha a kultúrában előljáró társadalmi osztályok, a figyelem és a megértés jeleivel tisztelik meg a népi élet megnyilvánulását, úgy az náluk fel-

tétlen önbecsülésre vezet. Megtanulja a falu, hogy ő nem az »elmaradt, lenézett, tudatlan paraszt«, hanem társadalmunk fontos és alapvető tényezője. Megtudja, hogy szokásai és viselete nem rejteni való ódság, hanem mindnyájunk bölcsőjének dísz. Élete új értelmét kap és megőrzi, félti, vigyázza majd értékeit.

Unos-untig hangoztatott tétel, de itt helyén való az ismétlése, hogy a falu megmentése a magunk pusztulásától óv meg.

Mindent hát a faluért, hirdeti a Gyöngyösbokrétája!

★ ★

De koránt sincs ezzel kimerítve a Gyöngyösbokrétája jelentősége. Forrása lett az íróknak, festőknek és a zenészeknek. A dekadens korunk művészei hosszú és változatos bolyongásaik után most, mintha árnyatadó oázis pálmái alá értek volna.

A néger, az egyiptomi, mexikói és egyéb idegen és holt formák felelevenítése és népszerűsítése, művészetükbe való átültetése minden erőlködésük ellenére nem nyert polgárjogot és nem szivódott fel vérünkbe. Festőink kiábrándultan dobták el ecseteiket, mert az idegen népek primitív, ősi formáit, melyeket a dekadencia ellenhatásként akartak elfogadtatni, a kísérletnél nem jutott tovább.

Korunk zenészei félre téve a túl fejlett klasszikus formákat a Gyöngyösbokréták termő helyére, a falura menekültek és a juhászbojtárok meg a ráncos arcú anyókák szájából vetették elragadtatásukban kottára a mi ősi melódiáinkat.

Az írók szakítottak a zamatos és romantikus, a heroikus és a bölcsen sunyi paraszttal, akiket íróasztalukon formáltak és arra a belátásra jutottak, hogy az ezer színben ragyogó falusi nép élete, tárgyban és bonyolultságban, képzeletük szárnyalását felülmulja.

Ki tehát a faluba, ismerkedni ősi kultúránkkal és meríteni annak a forrásnak a vízből, amely felfrissíti, elernyedő életünket és művészetünket.

Ezt is jeleníti a Gyöngyösbokrétája!

★ ★

Sokrétú értelme van a Gyöngyösbokrétának ott, ahol az államhatárolom, a vezető társadalmi osztályok vele faji és szellemi közösségekben vannak és jóakaratu támogatásukat és a kedvezésnek ezer jeleit élvezhetik. De mit jelent az ide átláptált az idegen népek között élő kis számú nemzetiség Gyöngyösbokrétája. Azonos-e jelentőségével, azzal az eredettel, amelyből származik. Nem ment-e át olyan változatokon, hogy szülő anyja sem ismerne már reá?

A mi Gyöngyösbokrétánk üde és friss. A szeretet keltette életre, nem rendezői munka volt a bölcsője. Nem tanult szerepeket mutatott be és a lebilincselő látványosság nem hosszú előkészületek munkájának eredménye volt. Népünk megnyilatkozása ez, természetes jószíntiségében, kedves egyszerűségében. Ebben egyezik minden

Gyöngyösbokrétával. Különbőség tehát nem az összetételben, hanem a jelentőségében van.

Amott a Gyöngyösbokrétát rendezők és résztvevők az államalkotók fajából kerülnek ki. Nálunk a Gyöngyösbokréta nem a hétköznapi értelemben vett államalkotó nemzet hozzátartozója, szívének nem dédelgetett ügye.

Ezért a mi Gyöngyösbokrétánknak más a jelentősége.

Mindenekelőtt lélektartó, lélekerősítő szerepe van. Hitet adó és reményt keltő, mint a bensőséges imádság.

Ámde, csak abban az esetben nyeri ezt a szépséges és nemes értelmét, ha a faluval való megismerkedésünk, népünkkel való törődésünk nem marad az ünneplés, a muzsika, a tánc, a kedély és a hangulat kereteiben. A mi Gyöngyösbokrétánknak csak akkor van becsületos értelme és igaz értéke, ha a faluval való törődésünk nemcsak az életük szebbik részére szorítkozik.

Bogojevó volt a jugoszláviai Gyöngyösbokréta első állomása. Az ámuló városi nép a lélekemelő szép látványossággal nem tudott betelni és a jugoszláviai magyar sajtó heteken át, megérdemelten zengte dicséretét. A magyar ünnepé emelkedett Gyöngyösbokréta azonban eddig csak szélteben terjedt és igaz értelme felé még nem mélyült el.

Az élet szép oldala mögött a gond feketéje sötétlik, és mitsem ér az ünneplés felszine, a lelkesedés szalmalángja ha életet adó gyökereket nem vizsgálva az ünnepelt és hozsannázott nép anyagi életével nem törődünk. Vessünk hát egy pillantást Bogojevó népére, akitől eddig csak derűt kaptunk.

Bogojevón körülbelül 6500 lélek él. Olya szintiszta magyar község, amilyen talán még egy sincs Jugoszláviában. A határa kicsi, körülbelül hatezer katasztrális hold. Tragédiája, hogy földjének egy harmada már idegen kézben van! A szomszédos német községek, mileticsiek és karavukovóiak birtokolják. Mi ennek az oka? Bogojevó határában nincsen első osztályú föld. A szomszédos német községek földjei azonban mind elsőrendűek. A német községek lakói, mint telepések számarányukhoz képest elegendő földet kaptak. Főleg Karavukovó jutott nagy megművelhető területhez az árvízmentesítéskor. Azután köztudomásu, hogy ők nem voltak jobbágyak. Bár Bogojevón sem volt földbirtokos uraság, de abban az időben kicsi volt határa. Az ugynevezett erdőségek nagyrésze pedig kincstári erdő volt. Majd ötven évvel ezelőtt csángókat telepítettek oda a Dráva felső folyásának mellékéről és ezeknek osztották ki a kincstári földet, 12-12 hold szántóval. A kicsiny határhoz mérten a lakosság tulzaporodott. Ezzel szemben a szomszéd német községekben tehetős és vagyonos polgárok voltak, kulturáltabb mezőgazdasággal, kisebbségi termelő és értékesítő szervezetekkel, melyek segítségükre voltak, hogy miután fölszaporodott pénzükért ott már nem

tudtak földet vásárolni, a bogojevói földeket szerezték meg. Amíg a németeket terjeszkedésükben ésszerű megfontolással szervezték, addig a magyarság semmi oldalról támogatást nem kapott. Árvizek vagy rossz termés idején a bogojevói magyarság kenyér nélkül maradt, eladósodott, ugyanakkor pedig a szomszédos német községek szervezetei népiüket messzeszenő kölcsönökkel tudták támogatni és lábra állítani. Ezért a bogojevói határ termésének egyharmada most nem a község népének tulajdona. És súlyosbítja helyzetüket, hogy a szomszédos községek birtokosai, a bogojevói földekért csak a köteles adót fizetik, de sem robotot, sem egyéb közszolgáltatást nem végeznek.

Hosszu volna a bogojevói nép minden hibáján kívül történő elszegényedését itt leírni. Talán a Gyöngyösbokréta mozgalom fogja kiváltani, hogy a mértékadók figyelme most felénk és sorstársaik felé irányul. Mert meg kell mondani, hogy a mi bogojevói népünkben nincs hiba és pusztulás felé vezető elszegényedésüket rajtuk kívül álló okok idézik elő. Népünk igen szívós és kitartó a munkában és a szomszédos német községek népei egy és ugyanazon munkában sohasem értek el olyan teljesítményt, mint a magyarok. De míg az ő részükre megteremtették a mindent felölelő szövetkezeteket és népjóléti intézményeket, addig a mi népünkkel senki sem törődött. Vagyis, hogy a bogojevói föld egyharmada idegen kézre jutott, az nem a szorgalmán és munkabírásán mulott, hanem a kívülről indított társadalmi szervezetség hiányának tudható be.

Egész kötetre szóló az a tanulmány, amit Bogojevóról írni lehetne.

Ezeknek a munkálatoknak a megkezdésére, népünk helyzetén való javításokat célzó cselekedetekre int bennünket a mi Gyöngyösbokrétánk.

Mit ér minden ünnepség és a régi szép szokások felelevenítése, ha minden anyagi alap elpusztul, ha népünk lába alól az ősi földet kihúzzák.

A mi Gyöngyösbokrétánk elmélyült értelme: védjük meg népünk földjét!

Néhány hete, hogy a Gyöngyösbokrétát ideplántáltuk és azóta a bogojevói sikeren felbuzdulva már Bezdán, Temerin, Bácska-Topola, Jermenovci községek lakossága hasonló népi ünnepségeket rendezett. És amint napilapjaink jelentik, a közeli napokban Pacsír, Sztára-Moravica, Gornyamuzslya, Skorenovac, Csantavir népe is Gyöngyösbokrétát rendez, habár néhol más nevet választanak a népszokások bemutatójának.

Nincsen magyar szív, mely örömtől ne repesne e hírek hallatára és nincs közöttünk olyan, aki a nép kulturális és lélekemelő megmozdulását ne helyeselné és lelkes szeretettel ne karolná fel. Gyöngyösbokrétának ilyen népszerűsége azonban néhány olyan kérdést

dob felszínre, melyeket még idejében kell tisztázni, nehogy veszélyeztesse a Gyöngyösbokrétá lényegét és értelmét.

Világosan rá kell arra mutatni, hogy a Gyöngyösbokrétá nem színházi attrakció, nem jelmezes felvonulás, nem betanult táncok bemutatója, nem variétéből kikopott magyar romantikájú műdalok előadása. A Gyöngyösbokrétá eszméje ennek élesen az ellenkezője. A Gyöngyösbokrétá egyenes hadüzenet minden elkorcsosult szerzeménynek, legyen az tánc vagy dal és célja a nép szívében és lelkében született természetes kincsek megmentése, felelevenítése, népszerűsítése és izmosítása.

Ahol kihalt az ősi és eredeti dal, ahol a régi ruhákból kivetkőztek, ahol szokásaikat elhagyták ott vagy nem szabad rendezni Gyöngyösbokrétát, vagy csak úgy lehet, ha meghívják azoknak a falvaknak népét, ahol mindezt megőrizték.

A bácskai Topolai Gazdakör helyesen cselekedett, amikor a bogojeviakat és doroszlóviakat, akik e kincsekben gazdagok, meghívta bemutatóra. Ezzel a Gyöngyösbokrétá eszméjének igaz szolgálatot tett.

A bezdániai eljárásában már hiba volt. Bezdán község fejlett népe előrehaladott civilizáltsága, elvárosiasodása folytán rég elhagyta népi szokásait, eredeti viseletét, dalait s ezért minden igyekezetük, melyet saját magukból merítettek a »Gyöngykaláris« megrendezésére, torzó maradt. A magyar formaruhába öltözött és táncrendező dirigálására palotást és csárdást táncoló legények operettszerűen hatottak. A bezdáni kulturmunka értékéből ez a tévedés mit sem von le, mert hiszen ott is jelen voltak a bogojeviak és doroszlóviak eredeti viseletükben.

Nem akarunk kákán csomót keresni. Ez a mozgalom nálunk még csecsemőkorát éli és csak a szeretet hangja illeti meg és mondatja ezt. De most kell rámutatni erre, hogy a veszélyt csirájában fojtuk el.

A Gyöngyösbokrétá és ezt kell a köztudatba belevinni, az eredeti és ősoktól örökölt népi dal, tánc és viselet. De korántsem csak ennyi, hanem sok minden egyéb: a bölcsődalok, a keresztelői szokások, a bethlehemesek énekei, a fónóban és a kukurica fosztáskor elhangzó dalok, az arató ünnepek, szüretnek, lakodalmi szokások, a juhász, csikós, kanász nőták, a nép ajkán termő szerelmi és más dalok előadása. Egyszóval a népi élet mindennemű eredeti megnyilvánulásának bemutatása.

Természetesen a Gyöngyösbokrétá művelése nem zárja ki, hogy azt a város és faluszerte megnyilvánuló hatalmas kulturmunkát minden erőnkől ne folytassuk, amit a műkedvelő színélőadások rendezése jelent. De vigyáznunk kell. E kettőt nem szabad összekeverni azzal a jelszóval, hogy ma minden szépet és jót adunk.

Bezdánban a Gyöngykalárisal egyidejűleg előadták Emőd és Szirmai Mézeskalács című mesejátékát, Temerinben Kacsóh Pongrác János vitéz daljátékát, Bácska-Topolán Tóth Ede Falu rossza nép-

színművét és vendégshivó csaléteknek biggyesztették csak oda a népszerűvé vált Gyöngyösbokrétát, annak kárára.

A Gyöngyösbokrétának szinte kimeríthetetlen az anyaga és sem a különben nagyszerű szabadtéri színelőadások, sem a Gyöngyösbokréta nem szorulnak egymás kiegészítésére. Ellenkezőleg egymás rovására, rontására vannak, mert ezáltal kellő súlyt ezekre egyenkint nem helyeznek.

A szabadtéri színelőadásokat a Gyöngyösbokrétával nem kell alátámasztani. Azok ma nálunk olyan színvonalon mozognak, hogy kulturéletünk tengelyébe kerültek. A hivatásos színészetünk hiánya olyan műkedvelő gárdáknak adott életet, amelyekre büszkék lehetünk.

Helyén való ideiktatni Popovics Dáka volt miniszter, szenátor, kitűnő publicista és a jugoszláviai nemzeti kisebbségek élesszemű figyelőjének szerkesztésében megjelenő »Dan« című szerbnyelvű napilap 1936 július 30-i »Kisebbségeink élete« című cikkét, mely fordításban így hangzik:

»Magyar és német kisebbségeink szellemi vezetői erre a nyári időnyre gazdag programot készítettek. Belpolitikai gondjainkat ránk, szlávokra hagyták. A mi népünk egymást öli a politikai gyűléseken és értekezleteken és ebből a valóságban semmi hasznos reánk nem származik. Ezekről a politikai gyűlésekről népünk elkeseredettebben megy haza, mint ahogy oda ment. Ezalatt a kisebbségeink vezetői tömegeik részére a szabad ég alatt előadásokat rendeznek kitűnő közművelődési és nevelő műsorral. Ezekről az előadásokról, amelyek szórakozást is nyújtanak, a magyar és német paraszt, valamint városi polgár lelkiileg felüdülve tér vissza napi elfoglaltságához.

Kisebbségeink vezetői tervszerűen dolgoznak. Irodalmukból kiválasztják a legjobb műveket és ilymódon fejlesztik a nemzeti szellemet, emelik a tömegek nemzeti büszkeségét és nemzeti öntudatát. Azokról a tömegekről van szó, amelyek a civilizációtól távoli bácskai falvakban élnek. És a nép jön, nem százanként, hanem ezrenként. Jönnek öregek, akik még soha életükben színpadot nem láttak. Most alkalmuk van arra, hogy előadást lássanak, a színház a faluba, a szállások közelébe megy. A falusi nép nem szeret messzire távozni lakhelyétől. A faluba, a szállásának közelébe még elmegy, hogy előadást lásson, de azt már nehezen határozza el, hogy városba is betérjen.

A mi magyarjaink elsajátították a németek munkamódját és még hozzá annyira, hogy hamarosan felül is multák őket. A németek a Harmadik Birodalomba bevezették a tömegmunkát. Ezt a munkát átvették a jugoszláviai németek és tőlük a munkamódszert a magyarjaink. Belátták azt, hogy a paraszt keveset olvas és abból, amit elolvas kevés marad a fejében. Az élőlő, a képek játéka sokkal mélyebb hatást gyakorolnak a parasztra és azért az uraik azt mondták: »Ha a nép nem jön hozzánk, mi megyünk hozzá«, — a régi Mohamed-közmondás példájára. És ez a vállalkozásuk sikerrel járt.

A katolikus Illés-nap előestéjén a temerini műkedvelők színielőadást rendeztek, amelyen előadták a János vitéz című operettet. Ezt a darabot harminc esztendővel ezelőtt többszázszor adták Budapesten és a külföldön is. Petőfinek e költeményében van a magyar népből eredő romantikája és lírája. A magyar nép ezért szereti és érti. Az előadáson, amelyet a temerini sportpályán tartottak meg a szabad ég alatt 3000 főnyi parasztközönség gyűlt össze. Voltak vendégei is: Noviszádról, a Bánátból, sőt még Szuboticáról is. Mindannyian eljöttek, hogy magukba szívják a népdal üdeségét és zenéjét. A színpadon igazi huszárok is voltak, legények és lányok. Különösen vonzóak voltak a huszárok piros nadrágjaikkal, befestett bajuszukkal, fényes csizmáikkal és attiláikkal. A zászlóddal, amelynek a magyar vitézeket győzelemre kell vezetnie, talán összeütközésben áll egyes paragrafussal, de ha az nem ártott a jelenlévő ernagoraiaknak és dobrovoljác telepeseknek — sőt egyeseknek a szép Iluska még tetszett is, — miért lett volna akadály egy szerény riporternak, aki mesterségét inkább kedvtelésből, mint hivatásból űzi. Demokratikus népállam vagyunk és mindenki éljen ahogy akar.

Hasonló előadást rendeztek magyarjaink Bezdánban is a szabad ég alatt. Ezen az előadáson bemutatták a népviselet gazdag színeit, a népi zenét és táncot. Csak az a kár, hogy a rossz idő némileg elrontotta ezt az egyébként jól látogatott rendezést. Több mint 2000 vidéki vendég jött ezen a napon az északi határon fekvő kis faluba.

D. Podunavac.

(Írói álnév, jelentése: Dunamenti)

★ ★

Amint a műkedvelő előadások, minden jótékonyan ható kulturális teljesítményük ellenére, aként a Gyöngyösbokrétá megrendezése is egyelőre csetlik-botlik minálunk. Nem tudatos és főleg nem tervszerű munka az alapja. Minden központi irányítást nélkülöznek, magasabb szempontok figyelembe vétele nélkül, ötletszerűen rendezik azokat és igen gyakran egymásról előzőleg tudomást sem vesznek.

De honnan várjuk a központi irányítást?

Ilyen szervünk egyelőre nincsen.

Azután meg félok, hogy a központi szerv esetleg elsorvasztaná azt a nemes törekvést, amit szerte falvainkban, magukra hagyatottságukban kicsiráznak. A központi szerv elgondolása könnyen megbéníthatná sokak kezdeményezését és egy-két magasabb színvonalú bemutatóért, tétlenségre kényszerítené a sok tenniakarást. Ezért a sokak által ajánlott egységesítés sem a műkedvelő színielőadásoknak, sem a Gyöngyösbokrétá rendezésének abszolút értelemben nem ajánlatos. A központi szerv fennhatóságának hiánya még nem zárja ki, hogy sajtó útján és más módon ne adjunk kellő felvilágosítást a rendezésekhez és ne siessünk a tévelygők utbaigazítására. Ez pedig nem zárja ki, hogy városközi értelemben, évenként egy-két nagyszá-

básu Gyöngyösbokrétát, vagy szabadtéri színműelőadást ne rendezzünk, esetleg németjeink mintájára.

★ ★

A Gyöngyösbokrétánk mérlegét nem lehet elkészíteni anélkül, hogy a jugoszláviai magyar sajtó szerepét e téren figyelmen kívül hagyjuk.

Az eszme átültetésének munkája, a Gyöngyösbokrétánk megrendezésének kezdeményezése a Reggeli Ujság érdeme. A lap szerkesztősége ennél a törekvésénél, nem maradt csak hasábjainak területén, hanem helyszíni kirándulásokat téve, a falusiakat tevékenységre sarkalta és utbaigazításokkal látta el.

A bogojevói első kísérlet az egész jugoszláviai magyar sajtót meggyőzte, e népi megnyilvánulás komoly jelentőségéről és szívvéliséggel, sok jóindulatu megértéssel, serkentő írással siettek az eszme népszerűsítésére.

A jugoszláviai magyar sajtó itt is betöltötte azt a szerepét, amelyet mint első kulturtényezőnkéntől elvárunk.

Kristály István :

Röppenően szép buza ...

Latolgatta, számítgatta, de az eredmény mindig egy volt: legalább harminc mázsa a két holdon! ... az mindenképen lesz három ezer dinár. Most kifizeti magát a föld, most visszafizeti azt a rongyos háromezret! Tizenöt éve, hogy a fia kiment Amerikába, akkor vette föl azt a háromezret erre a két holdra. Azóta kamatban több mint hétezeret fizetett. Hétezeret! — az épen egy hold, egy új hold ára, itt, mellette adta el épen a tavasszal a Vince János. Most abban is buza van. Ringó, édes kenyértenger ... A kenyere javát megette, immár Isten segedelmével ezen az őszen betölti a hatvanat, de ilyen buzát még nem láttak a szemei ...

Melléhez méri, a maroknyi kalászt odahajtja a mellére és csak mikor bentről megérzi a dobogást, azt az egyenletes, kitartó, hűséges dobogást, akkor reszket meg kicszerzéd, barna keze:

En szép buzám!

A szeme átfut a napsütötte tájon, beissza, magába fogadja a hullámzó, terméstől áldott mezőket, a tanyát, széles fehérségét és a kis szállások csöndes, maroknyi életét ... gyönyörű!

Maroknyi élet volt az övé is. Vagy még annyi se. Itt hagyta a szép, egyetlen fia. Ha az itt volna most, ebben a szegénységben, semmire sem való öregségben? Ez a buza sem az övé, ez a szép buza ... adósság ...

Ez a csodálatosan szép buza ...

Megtelt szívvél, összekulcsolt kézzel tartja a maroknyi kalászt ... milyen szép, milyen csodálatos ... szinte kinnal szedi szét összekulcsolt ujjait és úgy, szalmáján állva, meleg tenyerén eldörzsölve a kalászokat, tenyerére pörgeti a szemeket, a sulyos, testszinű, bélyeges szemeket ...

Ó, te gyönyörű buza, te!

Jó lenne, szomszéd, hazafelé! — szólal meg mögötte Kis Illés!

Aztán miért? — veti föl a fejét.

Hát csak azért, odanézzen! — és ujjával figyelmeztetőn mutat át a mezőkön, a keleti ég aljára.

Abból nem lesz semmi.

Miből tudja kend?

Mert ide keletről nem jött még eső.

Hűsen hacsak eső lenne? Az igaz, még nem jött keletről. De a jég? ... Mit javall a jégről? A pusztításról? Mert hogy azokban a felhőkben pusztítás van, azt állítom!

A keleti ég alján borulás van, szinte elmetszi feketesége az eget. Itt fölöttük még kék az ég, de ebben a kékségben mintha szomorúság árnyéka lenne...

Gyerünk András bácsi, amig lehet!

Te csak menj, Illés, és mintha már nem is volna itt az, akihez szólt, fölemelt tenyeréről bizalmas, puha, szellősen cirógató lehellettel elfujta a pelyvát, csak a mag maradt a tenyerén, a tiszta, igaz buzaszem.

Kis Illés megemelt kalappal köszöntött:

Isten áldja, András bácsi!.. És amint a szőlők sorához ért, maga sem tudta miért, visszanézett. Most is ott állott még az öreg a földje végében, de ekkor már az égi feketeség egész fölötté met-szette át az egész világot. András bácsi burája még napsütésben volt, de ő maga már a fekete mesgyén állott... Most szinte ő is érezte a magok igaz, tiszta szépségét, szívre ereszkedő súlyát, hatalmas, puszta erejét... Talán ha ő is marokra vette volna a buzája szemeit, most ő is ott állana elszakadni nemtudó ragaszkodással..

Mert hogy igen szép a buza az idén, hatalmas!

Még el se érte szőlőháza küszöbét, mikor megbomlott az égifeketeség. Elfogta, bekavarta az egész határt. A gyümölcsfák ágait örvény, szörnyű görcs kapta össze, a szőlőtők egymásba kaptak, a lelapult levelekről fekete vér ömlött, a föld uszó áradattal telt meg és valami ijesztő, bugó, suhogó jeges rémület közeledett.. lépésről-lépésre kiérzett vágató, mindent felgöngyölítő, miliméter pontos-sággal romboló jötte...

Jé!... most meghal a határ...

Kuti András tenyerébe már jég csapott bele. A buzaszemek közé hideg, terméketlen, halott hűvösség. Amint ökölbe kapta meg-ütött kezét, a buzaszemek rátapadtak a jég sima, halotti tükrébe.. de csak a hideget érezte ő is, az üvöltő, dermesztő pusztulást.. egy pillanat és már elpusztult a buzája fele.. ordítani akart, beugrott a kalásztalan szalmagarba, öklével belecsapott a ráömlő jégbe... már vége volt az egész buzájának, most már futhatna.. de most már minek?... Vége mindennek, jön a kamatfizetés.. tovább.. a földet újra másnak műveli.. öregségében is csak kamatra keres.. a fiáról évek óta mit sem tud.. egész teste izzik, millió ti-zes kés döf a testébe.. arcán valami forró csordogál...

A siró faluba, mintha a megölt mezők halálfutárfa támolyogna be, jön Kuti András... megtépett inge alatt lila iszonyat, jégfehér fején véres szakadékok.. őrző emberek rohannak feléje..

Ugy-e, nem maradt semmi?

Nem.. és vérmocskolta arcán vonagló, tétova, uttalan fájások rémült kifosztottsága.. vége mindennek! És megomlott, összetört testéből minden kin a szeme felé ömlik.. a vén, reménytelen lá-tású szem most elhomályosul.. kezét a szeméhez emeli és ekkor látja, hogy a keze még mindig ökölbe szorult... De már nincsen benne az a hideg, sőt, szinte megdiderég, a tenyere süt valami nagy forróságtól.. még ott vannak a földjéről levett tiszta, nagy szép-

ségű szemek... az egyetlen szemek... a jég az nincs köztük, az régen szétolvadt a teste meleg kinjában, csak a buzaszemek maradtak ott...

Nézzétek, mondta, ilyen volt a buza...

Kifosztott, remegő, könnyben fürdő arcok hajolnak tenyere fölé és nézik ajult, mély ráíjedéssel azt a pár buzaszemet, ami megmaradt verejtékük elpusztult gyöngyszemeiből... öreg Kuti András is nézi és mégegyszer átfut homályos szemei előtt a különös kép, az a mély gyönyörűség, amint a szemeket a tenyerére vette, amiknek nagy szépségét becéző szókkal illette... aztán a buzaszemek közé eső jég hideg, halálos sulya... s aztán: a pusztulásba eső ökle...

Kinlódik, szókat érez az ajkán, amiben érzi, most benne van minden, az ő maroknyi élete is minden kamattal... Aztán mintha mindez megnyilna egyetlen világosságban, amiben nemcsak csodálatos szépség, hanem annál több, valami nagyobb, közelebb is van, eddig nem tudott és rá sem ismert értelme a buzának... s felvérző ajkán így buggyant a szó:

Röttenetösen szép buza!...

Telihold

A hold, a hold...
híg mosolyával csak bandukolt
a felhőbokros égi mesgyn
és a felé esdeklő fák hegyére
szerelmesek föltartolt szívére
szirupos-enyhe fényt locsolt.

A hold, a hold...
felpuffedt képe rezvörös volt
és úgy csüngött a felhők rongyán,
mint torzarcú, bomlott lampion
valami szörnyű hajrás dárídón
részegen a vértől, ami szuronyok hegyéről folyt.

A hold, a hold...
most sápadt és egykedvű holt
úszik csak egyre, úszik végtelen
a felhőhínáros égi vízen
végtelen-közömbös asszonytetem,
kinek mindegy: mi lesz, mi volt...

Kardoss Tilda

A tarkahuzatos dunna csücskével jó erősen megnyomkodta a szemét, hogy felébredt, Takács Florián cim- és szobafestő.

Máskor, így a reggeli felkelés idején először nyújtózkodott egyet, hosszú, lompos bajszát megsodorintotta jobb és balfélől, félig ásitva, félig sóhajtva kinyögte, hogy — haj Istenem! — aztán felkelt. Ez így ment időtlen idők óta. Az ébredés minden mozzanata ugyanaz maradt, mondom, szinte időtlen idők óta, csupán az lett a különbség, hogy esztendők haladtával mélyebb, meggyőződésteljeesebb lett a — haj Istenem — elsőhajtása és mind hivságosabb, értelemnélkülibb: a gyérülő, bajuszpedrőt rég nem látott szőrszálak pedergetése. Minek is? Hol vannak már a régi szép idők?

Az ágy felett, a Mária-kép alatt, keskeny, aranyszélű ráámában egy fiatal, dushaju, pedert bajszu, egycsillagos tűzoltó néz szembe a szemlélővel. Takács Flórián piktör-segéd és tűzoltó-csővezető ur régi arcása.

Nem igen nézegeti azt a képet se senki. Csak Takács Florián.

Hej, valamikor! Ugy harminc évvel ennekelőtte! Akkor volt becsülete az iparnak! Istenem, milyen hittel, meggyőződéssel festette akkortájt remekbe a testület falára: »Isten áldd a tisztas ipart!« A szembenéző falra pedig az összekulcsolódó két kézfejet. Még most is meglenne az ott a falon, mert becsületes és valóban remekbe készített munka volt, dehát., sok minden elkövetkezett azóta! Meg az a sok új mester! Ebben a rongyos, városnak csufolt faluban is van vagy hat is már!

Ki győzné velük a konkurenciát? Meg az a sok, újfajta minta... Meg gép, meg az a sok uri vacak! Nem kell itt már kézügyesség, csak pénz!

Az ám, pénz. Amit ő hiába keresget már annyi év óta, ugysem talál. Mert mit keresett harminc éves önállósága alatt? Semmit. Azaz... nyolc gyereket. De bár korábban nőszült volna! Akkor már volna olyan is közülük aki önálló! Dehát nagyon nagy legény volt ökelme valamikor! Tetszett a perge bajusz a lányoknak, Flóriánnak meg a legényélet és bizony nem sietett. Most itt van a 8 kenyérpusztító, meg örökké siránkozó anyjuk, meg a Flórián nagyon nagyon kopaszodó feje. Itt már nem segíthet semmi, csak valami égi csoda! Ugyan a kopaszodó fejen talán már az sem.

Körülbelül ez volt a kacskaringója Takács Florián mindennapos reggeli gondolatjárásának. Kezdődött a — haj Istenem-el — és végződött egy, esetleg több csemete elagyusztálásával.

De ma reggel elmaradt a —haj Istenem —, elmaradt a bajuszpedrés, de még az agyusztálás is. Felült az ágyban és meredten nézett a falra, az ő hajdani, dicsőséges, szebb jövőt álmodó arcképe

főlé. Megdörzsölte a szemét a dunna csücskével is, a keze fejével is, de csak az lett a vége, hogy most már csupa tűzkarikából kirakva látta ott, a falon odairva ezt a számot: 089675...

Riadtan, mint ahogy az álmából felijedt ember szokta, behunyta a szemét s arcát a kezébe temette. De csak látta!

Sorra olvasgatta az értelmetlen számjegyeket. 0..8..9..6..7..5... Így Egészen megzavarodott. Már az is izgatta, mit keres a nulla a szám elején, mikor annak, Isten, ember tudja, hogy a szám-sor végén lenne a helye.

Akkor hirtelen kinyílt az ajtó s a számok ebben a pillanatban elrepültek. A falon sem látszott már semmi, mint az előbb, csak a pörgebajszu Flórián nézett le gőgösen, fölényesen a kopasz és nagyon ijedt arcu Flóriánra, mintha mondaná: no, mi az hé, mit vagy úgy begyulladva?

Már a sovány, agyonstrapált asszony is ott állt az ágy mellett és ijedten kérdezte a falra bámuló embert:

— Flóri, mi van veled?

Az ember csak nézte tovább a falat és rekedt hangon hörögte:

— A plajbászt!...

— Mit akarsz?

— Plaj-bászt...! — ordította parancsolólag.

Az asszony sietve bukott oda a székhöz, melynek karfáján csüngött a sok festéktől bőrré cserzett munkáskabát, s annak belső zsebéből sietve, reszkette kotorásztta elő a ceruzát. Félve adta oda az emberének, aki türelmetlenül nyujtotta kezét a ceruza felé, de közben csak a falat nézte és mormogott. Hogy mit, azt nem lehetett kiérteni.

Flórián megragadta a ceruzát, hirtelen feltérdelt az ágyban és óvatosan, szép, formás számjegyekkel odapingálta a falra a kép alá:

0 8 9 6 7 5

Mikor készen lett, leszállt az ágyról, visszarakta a plajbászt a helyére s így szólt a még mindig rémüldöző, sápadó asszonyhoz:

— Hát ezt álmodtam, ni! — és ujjával visszabökött a fal felé.

Egészen nyugodtan, fölényesen mondta, mintha nem is lett volna oly nagyon ijedt az előbb.

Most az asszonyon lett volna a csodálkozás, ijedezés sora. Most valahogy egészen természetesnek találta volna maga Takács Flórián is, ha az a vézna asszonyka kibontja nyelvének sudaras ostorát és belekezd a pörölésbe. De az nem pörölt s nem ájuldozott, hanem végtelen érdeklődéssel lépett közelebb emberéhez és fontoskodó suttogással kérdezte:

— Ezt álmodtad?

— Mondom!

— Mikor?

— Most. Egy félszemű, csunya, fogatlan cigányasszony mintha felém szaladt volna, a kötényében egy csomó, pirosra tüzesített számmal; és a tüzes számokat egymásután nyomogatta az orrom felé. Kapkodtam a fejem egyre, de csak nyomkodta.

— Hát aztán...? — kapott bele a szóba az asszony.

— Aztán nem tudtam tovább curukkolni, de a cigányasszony csak gyűtt, oszt kikapta a kötőből a sok vasszámot és neki a szememnek! Csak úgy sütötte már a szemem.. és akkor felébredtem. De még akkor is ott káprázott a szemem előtt a sok szám. Ezek ni, ahogy leírtam!

Odamutatott a falrairt számra. Sokáig nézték mind a ketten. Az asszony szája csendesen suttogetta:

— ..nyolc meg kilenc az tizenhét meg hat az huszonhá.. nem gyün ki!

— Mit nem gyün ki?

— Nem gyün ki huszonegyre, de azér Flóri, csak hidd meg nekem, hogy ennek nagy jelentése kell, hogy legyen. Muszáj! Mer hogy én meg.., pedig tudod, hogy se te, se én nem igen adunk az efféle, de hallod, nem lehet ok nélkül való mégse, hogy mind a ketten álmat láttunk! Ez már felér egy.. hogy is mondjam.. egy jelenéssel! Mer én meg egy egész falka malacot hajtogattam ki a zöld kukoricából álmomban..

Itt megakadt a beszéd fonala. Az ember csendesen öltözött, az asszony meg csak ült csendesen az asztalnál. Hol egyikük, hol másikuk pislantott fel a falra rajzolt, titokzatos számra.

— Ez valamit jelent! — szeppegete az asszony.

Kis idő múlva, mikor már felkészült az ember, csak akkor adta meg a választ:

— Majd elvállik no!

Aztán, mintha megrestelték volna magukat, elhallgattak mind a ketten.

De alighogy kitette a lábát az ajtón a munkába készülő ember, szemmeláthatólag megszűnt Takácsné magára erőltetett nyugalma is. Agyában sebesen váltogatták egymást a tarkábbnál tarkább gondolatok. Hiába, ez a kettős álom mégis.., nem lehet értelemnélküli.. Sietve látta el a még fel nem készült gyerekeket, mert bár a nagyja már magától is ellátja magát, marad még négy kisebb is, ki iskolás, ki még attól is kisebb, mint a Karcsi is, aki még ovodás sorban sincs. Egyedüli feladata, hogy nyug legyen az anyja szoknyáján.

Karcsinak kezébe nyomott egy főzőkanalat, elébe tette a nagy vizes kannát, amit Karcsi, korát meghazudtoló leleményességgel hol trombitának, hol nagydobnak használt, ha rászabadították, és magára kapva kendőjét, sietve, lopva átszaladt Panna néniékhez. Mit kerülgessem az okát, Panna néni kész álmoskönyv volt!

Célirányos bevezetés után leadatott és még célirányosabb indokolás után meg is fejtetett a káprázatos ígéretek rejtegető kettős álom! Csak most vigyázni, éber szemmel lesni a jelt és megragadni a szerencsét az üstökénél!

Takácsné úgy lopakodott haza, mint ahogy jött. Csak mozdulataiban most mintha több lett volna az óvatosság. Mint aki készen áll az üstökön-ragadására annak, aminek jönnie kell! Nekiállt ta-

karítani, aztán főzni. Mit is? Mit lehet ilyen izgatott hangulatban? Krumplipaprikást! De majd elejtette a hatalmas tálat a hámozott krumplival, amikor úgy 9 óra tájban kitérült a kis kapu és beténfergett rajta az ember.

Az asszony szájából kiszakadt a visitás:

— Flóri, te ittál!

Az ember leült az asszony székére, honnan az az imént felugrott, és úgy felelte:

— Ittam.

— Hát mi ütött beléd?

— Mi? Ez!

Azzal az asszony kezébe nyomott egy papirost. Az ijedten bontogatta szét. De nem lett okosabb tőle.

— Minek ez? — kérdezte.

— Sorsjegy. Lutri! Érted?

— Hogy...? Mi?..

— Nézd meg itt, ezt a számot! — mutatott a sorsjegy sarkába. parancsolólag az ura.

Az asszony odapillantott és úgy hebegte:

— Jé.. jé.. zusmáriám! 0.. 8.. 9.. 6.. 7.. 5..!

— Hát.., izé... hogy..?

— Hát úgy volt, hogy ahogy reggel megyek a munkába, a sarkon a Szabó előtt, a putika ajtajában majd összeütközök egy kémenyseprővel, aki az orrom előtt belép a putikba. Mi ütött belém, én is megyek utána. Kér egy fityókkal. Én is. De voltak elegenden a putikban. Egy utazó magyarázott ott nagyon. Sorsjegyeket kínálgatott. Eszem ágába sem jutott volna, de ahogy nekem is a kezembe nyom egyet, hát majd hanyatt vágódtam, mikor tisztán látom a számát! Az, amit megálmodtam!

Az asszony fűgén, ziháló mosolygással ugratott be a szobába és a következő pillanatban már kiabálta is:

— Éppen az!

Az ura ment utána. Megállapították a két szám tökéletes, csodálatos azonosságát. Még a nulla is ott volt az elején. No de ilyet! Tízta sor, hogy itt valaminek kell történnie!

Leültek az asztal mellé. Várhat az a krumpli is egy keveset ilyenkor! No meg a Hajasné kis szobájának a piktorolása is. Megtárgyalták tüzetesen az eshetőségeket. Mert lehet nyerni sokat is. Nagyon sokat, de a legrosszabb esetben is pár ezer dinárt. Hej az is de jól jönne!

Nem sokat beszélgettek. Csak ültek mind a ketten az asztalnál és bonyolult fejszámolási műveletek villantak át reménységgel telfűtött agyukon.

Megkésétt az ebéd is, csak délután kezdődött el Hajasné szobájának a kipingálása is. Este aztán újra kezdődött a tervezgetés.

Takács Flórián bajszát pedergetve mesélgette délután kifűzött terveit.

— Ha valamirevaló summával jönne ki a lutri, hát elsőbb is... legelsőbb is.. behajtanék a Szabónál... lehogya a Szabónál, egyenesen a Latkóczinál két féllitert abból a tavalyi rizlingből!

Az asszony nevetve, kötődve szólt bele:

— Majd beléd hajtanék én, csak jönnél haza részegen avval a sok pénzzel!

— Aztán azt a kis vacak adósságot, ami...

— Legelőször is a házbért ennek a vénasszonynak! Aztán ruha a gyerekeknek, meg nekem, aztán egy malac, baromfi... — tervezgette az asszony. — De legeslegelőször, mondom, a házbért, mert úgy néz rám, mintha megöltem volna!

— Meg az ablak árát — szólalt meg felbátorodva Pista, az iskolás gyerek.

— Miféle ablakot? — szólt oda az apjuk.

— Amelyiket behajított a Karcsi szerdán, a spajzablakot! — sietett elujságolni emez.

Takács Flórián képzeletében már Madárék szőlőjére alkudott, és olyan kicsinek, olyan nevetségesen kicsinek tűnt fel ebben a pillanatban előtte ez az egész ablakügy, hogy — ami ritkán esett meg nála — kedélyesen barackot nyomot Pista fejére, és így szólt a kedveskedéstől felbátorodó gyerekeknek:

— Hej, ha nyerünk! Ha nyerünk, gyerekek! Beverhetitek mind a négy spajzablakot, de még az uccai ablakokat is.., meg mindent!

Nagyot csapott öklével az asztalra:

— Anyátoknak új slafrokot, meg malacot, meg ami köll, nektek ruhát, meg ami köll, apátoknak meg a Madárék szőlőjét, új minitákat, meg ami köll, meg aztán, ha marad.., no de maradni köll.., akkor egy-két félliter a belvárosi Latkóczinál.., tik meg itthon csapkodhatjátok a mámi házának minden ablakát, de csak verjétek is, én mondom, mert meg is érdemli, hadd ijedezzen, .. aztán gyün apátok.., oszt fizet, mint a gróf!!

Mintha megszégyelte volna magát később, letompította hangját és befejezte a diskurzust.

— No de majd elvlaszt mindent a holnap nap! Holnap lesz a huzás, és ahogy hallottam, tíz óra után már a Nikolics kirakatába ki lesznek rakva a nyerő számok!

Pista fellelkedve ajánlkozott:

— Tata, én ott lesem egész nap a kirakatot!

— Lesed a fenét — mondta az apja — itthon maradsz anyáddal! Majd.., ha valami lenne, hát majd hiraással leszek én! Kíváltkia nyerek! Mer akkor.., mer akkor..! Mer akkor mamám, fiákeren gyün haza a tata! Fiákeren!

A gyerekeket magával ragadta az apjuk hangja és visongatni kezdtek.

— Nono, csak lassan! Majd holnap! Ha meglátjátok, hogy bekanyarodik a fiáker a mi uccánkba! Apátok meg ott ül hátul a nagy ülésen, elveti magát nagyurasan.., akkor ne is várjatok, csak esse-

tek neki a vén csoroszlya ablakainak, oszt dirr durr! No, most aludni! Mars!

*

Hazudnék, ha azt modanám, hogy valami nyugalmas éjszakája volt a Takács-familiának. Mindannyia szemét kerülgette az álom. Mindannyia külön tervezgette, szövögette a holnapi — több, mint biztos — lehetőséget.

Már négy órákor talpon volt mindnyája.

Takács Flórián tiszta inget kapott. Az ünneplő ruha is oda volt készítve. Hátha urakkal lesz dolga a nap folyamán.

De már nem beszélgettek. Kiki végezte a maga dolgát. Legalább is úgy tett, mintha nem is a mai nap lenne az a sorsdöntő nap! Az asszony vizsla, de csendes figyelmességgel kerülgette az urát. Mindent odakészített, mindent a keze ügyébe adott. Az meg, amikor az asszony kiment a házból, keresztet vetett és a Mária-képre tekintve, pár pillanatnyi csend után félhangosan kinyögte kurta-furcsa imádságát: ..haj, Istenem!

Aztán elindult. Az asszonynak csak annyit mondott:

— No, megyek.

A gyerekek ott lármáztak már az uccán. Hogy az apjukat meglátták, elcsendesedve odasomfordáltak a kiskapuhoz ők is. Sokat kérdező tekintettel meredtek az arcára. Hogy az elmosolyodott, az ő arcukra is kiült a boldog vigyorgás. De az apjuk rájuk szólt:

— No csak!

De Pista azért bátorságot vett:

— De ugye tata, ha a fiáker befordul a sarkon..., akkor lehet...?

Közben sunyi tekintetet vetett Karcsi felé, aki ott kuporgott a kerítés tövében, a már odagyűjtögetett kódarabok mellett.

Az ember visszapislantott mosolyogva az anyjukra. Az ott to-pogott ugyancsak mosolyogva a kiskapuban. Erre az apa is megso-dorintotta bajszát és odaszólt Pistának:

— Lehet!

Aztán felcsapta a fejét és megindult a belváros felé.

Hét-nyolc óra tájban szemelgetni kezdett az eső. Mire a Niko-lics üzletét kinyitották, már becsületesen esett.

Takács Flórián beállt Fabó doktor kapualjába, szemben a Ni-kolics kirakatával. És várt. Leste a postást, aki a sorsdöntő értesi-tést hozza. Mert Nikolics a helyi főbizományos. Megjön a posta, Ni-kolics abban a minutában kifüggeszti a sürgönyt a kirakatba, ő majd odafut, megnézi, aztán...

Az eső csak esett. Nem volt zápor, de a porát már rég elmosta! Óvatos csuszkalgatással jártak-keltek az emberek.

Ő meg csak állt, állt és várt. Mint a vadász a leshelyen. Nem is tervezgetett. Csak várt, szinte ugrásra készen.

Talán már a hatodik cigarettát dugta a szájába, mikor, úgy ki-lenc óra tájban lehetett, Nikolics segédje kilépett az üzletből a sür-

gönnyel — Takács Flórián a nagy várakozásban észre sem vette, mikor vitte a postás — kilépett az ajtón és kinyitotta a kirakat nagy üvegajtáját...

Takács kövémeredten nézett oda. Hogy, hogy észre sem vette a postást?! Az égő gyufaszál megpörkölte az ujját.. Ijedten dobta el, aztán nekiiramodott a Nikolics kirakatának..! Öles léptekkel ugrott s úgy az út közepén lehetett, amikor tompa ütést érzett a derekán.. aztán elsötétült minden..

A fiákeres káromkodott, az utasa kiugrott a kocsiból, és az odaszaladók segítségével a kocsiba emelte a sáros, sápadt embert.

Történt valami baja..? Vérzik..? Itt a kalapja..! Ki ismeri? Haza kell vinni! Hogy lehet így hajtani!

Nőtt a láрма, nőtt a kíváncsi tömeg. Nikolics is kiszaladt a boltjából.

— Nini, a Takács! Mi történt szegénnyel?

— Nekiszaladt kérem a kocsinak! Igazán nem hibás a kocsi! — Magyarázgatta ijedten az utas. — Ugy látom, nincs különösebb baja, de ha Ön ismerné, kérem, kísérje haza a kocsin én majd rögtön küldök egy orvost..!

Vagy négyen is segítettek a kocsiba emelésnél.

Nikolics közben magyarázgatott a kocsisnak:

— Tudja hol van az öreg Steinné háza? Ott, a felső-végen! Majd én mutatom az utat. Igen, ott lakik szegény, bérletben. Ismerem, rendes, nagycsaládu kisiparos szegény. Majd én hazakisérem. Ugy látom, nincs nagyobb baj. Nem vérzik sehol, nyilván csak erős ütést kaphatott.

Ebben a pillanatban lépett oda a segéd:

— Főnök ur, nem ez a Takács ur, akinek a Blau tegnap eladta a sorsjegyet? Mert az is a kihuzottak közt van!

— Igazán? Szaladjon be Pista, és kérje el a pénzt a nagyságától, hadd vigyem mindjárt magammal! Ugy sem lesz otthon orvosra való szegényeknek!

A segéd már ott is volt, hozta a pénzt.

Mikor a kocsit megindult, Takács kissé magához tért.

— No?! — mondta és kérdő tekintetet vetett Nikolics felé.

Az sietett megnyugtanni:

Nincs semmi baj, ne féljen Flóri! Kissé megütötte magát, ennyi az egész.

Akkor vette észre az ember kezében a görcsösen szorongatott sorsjegyet. Meglepetve nézett rá. Hiszen ez az ember épp az ő üzletébe indult! Leste a huzást! És kihúzták a sorsjegyét! Igaz, hogy csak 250 dinárral, de az is valami manapság! Kikapta a sápadt ember kezéből:

— Flóri, ezt meg kihúzták!

— Ki?... Hej Istenem..! — sóhajtott elaléltnan.

Akkor fordultak be Takácsék uccájába. A régi, rossz kövezeten hangosan zakatolt a fiáker, és a szűk ucca dübörögve verte vissza a szokatlan fiákerzajt.

A kocsis kelletlenül, mérgelődve hajtott. Önmagával vitatkozva dörögött, bizonykodott, hogy ő ártatlan az egészben, de mikor ez a szerencsétlen mafla valósággal nekiugrott a lónak!

A mérgelődésnek csak a lovacska itta meg az árát, mert egy-egy önmagának mondott argumentum után, nagyot huzott gazdája a hasa alá. A ló nagyot-nagyot rántott a kocsin, melyen csak Nikolics volt, meg az erős ütéstől az öntudatlanságba vissza-visszazökkenő Takács Flórián. Meg a megálmodott sorsjegy és ellenértéke: 250 dinár.

Mégis, a Takács-familiának ez a perc volt legboldogabb perce! A gyerekek, amint meglátták az uccába beforduló kocsit, vadul sikongani kezdtek. Anyjuk is kirohant. Csakugyan, ott jött a kocsi! Hátul ült elvetve az ura meg egy másik ur. Hát mégis kijött az álom! Kötője sarkával remegve dörgölgette a szemét.

Pista pedig vad, fékezhetetlen örömmel esett neki az öreg Steinné ablakának! Karcsi követte. Csörömpölt az ablaküveg, csatogott a fiákerkerék, nevető sirással szepegett az asszony, a nyeregmény tudatával szenderedett újabb ájulásba az embere...

A kocsi még vagy száz méterre volt a háztól...

Takács Flóriánék nagyon boldogok voltak...!

Nyugtalan este

Hogy utolsót leheljen, alig várja
és tintakék födelét a haldoklóra zárja,
a haldokló fényre az esti ég.
Fekete kámszát húznak a jegenyék,
sötét glédájuk furcsa gyászmenet:
íngnak, összehajolnak, könnyet ejtenek,
s mikor a szél meghozza az első harangszót:
sóhajtvá vállukra emelik a roppant koporsót.

Kardoss Tilda

Herceg János:

Hat óra után

Szeiler ur a nagyhasu dobkályha előtt csücsült és élesztgette a tüzet. Gömbölyű arccal futja a szürke hamut, s várta, hogy a hamvadó parázs mégiscsak megembereli magát és felcsap szép piros lángokba, belekap a fölébe gyömösztölt papírhulladékba és morogva dohogva köpködni kezdi a meleget. De a parázs elátkozott madarak lelke, s ha sokáig nem törődnek vele, először kék lesz, azután közönséges szürke és hideg, mintha sosem lett volna parázs, hamu lesz belőle, amit a szemétre dobnak vagy télen a járdát szórják meg vele. Ebben az esetben Szeiler ur hiába trombitált, sziszegett a kályha gyomrába, csak a kopasz feje lett tele pernyével, mintha szép ősz haja volna. Amikor felállt, akkor látszott csak, hogy ő is olyan gömbölyű és nagyhasu, mintha csak testvére lenne a kályhának, éppen hogy ő magasabb volt négy arasszal és nem három lába volt, hanem csak kettő, de az is ludtálas. Mondom felállt és odafordult az inashoz:

— Te bikfic! Megint elfelejtetted a tüzet? — dühöngött a kisinas felé, aki reszketett, mint a kocsonya. — Felelj csibész, mert a gyomrodba mászkol! Így gorombáskodott Szeiler ur és nem is vette észre, milyen nagyot mondott mérgében. Hogy ő a Feri gyomrába mászik. Kész röhej, mert a kisinas éppen, hogy felért a köténye madzagáig, s olyan vézna, olyan keszeg volt, mint a simitőcsont Szeiler ur bunkós kezében.

— Gondoltam már nem kell a tűz — szipogott Feri — mert ugyanis elmúlt hat óra.

— Elmúlt hat óra? És aztán, mi vagy te, kommunista? Már te is nézed az órát, hogy minnél kevesebbet kelljen dolgozni? Te vigyázz, vigyázz, szépen mondom, mert kiveszem a pejszlidet. — És az utóbbit csakugyan szépen mondta Szeiler ur. Egyoldadra hajtotta fejét és úgy énekelte Feri felé, hogy vigyázzon. Aztán odafordult a kleiszteros fazék fölé, belenézett a sűrű ragacsba és kiköpött maga elé: — Olyan, mint a sár. Evvel nem lehet dolgozni.

Szeiler ur, mint a fentiekből is látszik könyvkötő volt. Már jól elhagyta ötvenedik évét, de azért még szeretett visszafordulni az időben és sokszor úgy viselkedett, mintha még harminc éves se volna. Ez különösen akkor fordult elő vele, ha keveset ivott, s menyecskék közelébe került. Ilyenkor Szeiler ur olyan volt, mint a fiatal kakas, annyi badarságot beszélt össze, hogy az asszonyok nem győztek kacarászni rajta. Ha különös jókedvében volt, még kukoré-

kolt is, hogy csakugyan a kakashoz hasonlított. Kukorékolt és ilyeneket mondott az asszonyoknak:

— Nézze nagysád, én nem vagyok mai gyerek, de azért még értem a csiziót. Ha akarja fogok magának egy stiglicet. Maga ezen nevet, azt hiszi nem tudok stiglicet fogni? Á, mi az nekem. Csak füttyölök egyet neki, s ha leszállt sőt szórok a farkára. Attól lelapul a földre, s már meg is fogtam.

Ilyen bolondokat beszélt, de azért, ha kellett nem volt komolyabb ember nála. Huszonöt év alatt, amióta önálló mester volt szép vagyont kapart össze magának., Mert szorgalmas ember volt, azt meg kell hagyni. Sokszor éjfélig dolgozott, s vasárnap csak délben hagyta abba a munkát. Szenvedélyesen szerette a pénzt, de azért nem volt fukar, különösen, ha evésre vagy ivásra kellett pénzt adni. Rengeteget tudott enni. Most is, hogy Feri a hat órát emlegette, Szeiler már nem találta a helyét. Izgett-mozgott, vakaródzott, mint-ha bolhái lennének, amelyek a vérét szívják, aztán végül is rákiáltott a kisinásra:

— Eriggy a Vastaghoz, hozzál félkiló füstölt nyakat, de szép kövér legyen. Csak mondd, hogy nekem lesz...

Mindennap elküldte Ferit a henteshez és sohasem felejtette el figyelmeztetni, hogy mondja meg a hentesnek, neki kell a karaj, szép kövér füstöltnyak vagy ropogósra sült véreshurka. Meg volt győződve róla, hogyha a hentes meghallja a varázsigt: Szeiler urnak lesz, akkor a legszebb darabból vág le.

Alig, hogy Feri megérkezett a finom pirosra főtt sertésnyakkal, az udvaron feltűnt Török, a szomszéd nyomdász és segédje, a sánta Guszti.

— Olyanok ezek is, mint a légy — gondolta magában Szeiler ur — az ember hozat magának egy kis vacsorát, akkor jönnek, rárepülnek és felfalják az egészet, mintha sosem ettek volna. — Ravaszul így kiáltott a vendégek felé:

— Na gyerünk, gyerünk, lehet bort hozatni!

S Török már gombolta a kabátját, hogy két literre pénzt adjon Ferinek.

— Éppen most mérgeledök — kezdte a beszélgetést Szeiler ur — legjobb ha az ember mindent maga csinál. Az alkalmazottakat, mind ki kellene rugni vagy nyársra huzni, mert nem érdemlik meg a fizetést, nem dolgoznak ezek kérem egy csöpp ambícióval. Csak azt nézik, hogy lophatnák a napot. Ugy, mint az én inasom. Mondom neki szépen, hogy a kleiszter meleg legyen, hát ő hagyja kialudni a tüzet. Az ember majd szét reped dühében. — S ugy csinált, mintha valóban szét akarna repedni, akár a felfujt marhahólyag. De aztán eszébe jutott, hogy hiszen a Guszti is alkalmazott és így mentegette magát:

— De ez nem magának szól Guszti. Akinek nem inge ne vegye magára. Én csak általánosságban beszéltem.

Guszti szolgálatkészen heherészett. Jólesett neki a disztíngválás. Szívesen igazat adott a mestereknek, csakhogy őt is bevegélyék

a társaságba. S most különösen meg akarta mutatni, hogy ő nem olyan, mint a többi alkalmazott, s amit máskor sohsem tett meg, most titkon pénzt csusztatott Feri kezébe, hogy hozzon további két litert meglepetésül.

Falatozni kezdtek.

Szeiler ur dikiccsel evett, amelynek a nyele csupa kleiszter volt, Török meg szép csillagos bicskával. Guszti ma nem evett. Meg akarta mutatni, hogy ő nincs rászorulva más ételére, sőt még ő fizet bort a társaságnak. Azt mondta, hogy nem éhes. De látta a másik kettő, hogy Guszti hazudik, mert a szemét nem tudta elfordítani a zsíros husról, s folyton úgy tett, mint a liba, amelynek megakadt a szem a gégejében, s kinlódik, de nem tud nyelni. Aztán amikor ártértek az ivásra Guszti sem hagyta magát. Szeiler ur meg is jegyezte:

— Mintha lukba öntené, úgy issza maga azt a bort. Talán hal van a gyomrában, s az tátotszájjal várja az italt? — Guszti ezen is nevetett.

Egymás után üritették fenéig a poharakat. Szeiler ur már annyira belejött a jókedvbe, hogy énekelni kezdett:

— Jöjjön velem komámasszony a pincébe, üljünk fel egy hordónak a tetejébe... — A bor felszabadította a kedélyeket és közelebb hozta egymáshoz az embereket. Évek óta, minden este hat óra után pityizáltak egy keveset, s ilyenkor sokkal közvetlenebbek voltak egymáshoz, mint józan állapotban. Ha többet ittak a megszoktnál, még tegeződtek is. Töröknek máris elege volt. Kőtekedő hangon szólt Szeiler urhoz:

— Könnyű neked, sokat összeloptál. Hja, azért van, akinek használt a háboru.

— Én megdolgoztam a vagyonomért, — védekezett Szeiler ur —, azért mert itthon voltam, mert felmentést kaptam? A vármegyének kellettek a protokollok, anélkül nem tudtak volna dolgozni. Hát valakinek csak meg kellett csinálni őket. Vagy talán állt volna meg a vármegye amiatt a koszos háboru miatt?..

— Csak te hallgass Jóska — így szólt váratlanul Guszti a gazdája felé — rajtad is az apósod segített. És hányszor volt nekem tulórám, amit nem számítottam fel. Harminc éve szorongatom a vinkelt a kezemben, de csak egy nadrágom van. — Egészen belepírult a nagy lázadozásba.

— Holnap kidoblak te sánta betyár — tüzelt Török a hálátlanra — így mersz beszélni a főnököddel? Repülsz holnap te kórháztöltelék!

Fent ültek a munkaasztalon, s egymás arcába hajolva szitkozódtak. Most volt bátorság hozzá, hogy megmondják egymásnak, amit nappal elhallgattak, s oly mélyre ástak magukban, mint öreg kut a beléhajított csempé fazékakat. Mégis Szeiler ur volt az, aki visszarángatta a társaságot a gyűlölet szakadéka mellől. Miközben végigsimitotta kopasz fejét kedélyesen így szólt:

— Sohsem iszunk már urak? — És tovább locsolták a gégejüket. Fejük felett a füstös menyezeten karikák táncoltak, s minden karikából egy-egy tüzes ördög nyujtogatta a nyelvét, s ingerelte őket a további veszekedésre. Ők nem tudták, hogy mindezt a bortól látják, s beugrottak a pajzán ördögöknek.

— És rajtam mennyit kerestél? — folytatta tovább Török. — Én csak elvállalom a munkát a bekötéssel együtt, mert itt van nekem az a jó komám a Szeiler, az olcsón megcsinálja, csak tessék rábízni, de mindig a Szeiler az, aki leveszi a hasznót. — Török prüszkolt a dühtől.

De Szeiler urnak hirtelen mást sugott az ördög, s ő elhatározta, hogy nem fog veszekedni. Ehelyett dicsekedni kezdett.

— Hát ami igaz, az igaz. Nekem nem kellene már dolgozni. Amit kerestem azt munkámmal kerestem, de nem is panaszkodhatok. Van mit aprítani a tejbe, hehehe. Nem is tudom minek dolgozom én még. Sokszor mondom magamban; marha vagy te, hogy így strapálod magad? Háza van, földed van, meg tele az a skatulya sok arannyal meg gyémánttal. Dolgozol, ahelyett, hogy a kávéházban ülnél és szivaroznál. Nagy marha vagy te Szeiler...

Gusztai és Török bámultak. Erre igazán nem számítottak, hogy Szeiler ur nem is védekezik, hanem inkább még elárulja mi mindent szerzett. De az ékszeres doboz szöveget ütött a fejükbe. Erről még nem hallottak soha. Lehet, hogy hazudik is ez a mafla könyvkötő.

— Mi? Gyémánt? — tapogatózkodott Török. — Talán a holdban vannak azok a gyémántok, s olyan kicsik, mint a tetű farka?

— Talán az üvegesnél vetted azt a gyémántot — próbált Gusztai is gunyolódni — vagy az anyádtól örökölted, aki mosni járt?

Szeiler ur nem sértődött meg. Tudta ő jól, hogy nagy dolog a gyémánt, hogy ilyen drága ékszere nem lehet mindenkinek. Megbocsájtóan magyarázott:

— Hogy őszinte legyek urak, én minden pénzemet ékszerbe fektettem. Ez ma a legbiztosabb. Ezresek fekszenek nekem abban a skatulyában...

A két nyomdásznak kinyílt a szája a csodálkozástól, s nyitva maradt, mintha guta ütötte volna őket. De azért nem hittek egykönnyen.

— Szeretném én azt a gyémántot látni — szólott Török, aztán egész barátságosan fordult Gusztaihoz: — Ugye te értesz az ékszerekhez, a te nagybácsid órás volt? — Gusztai csak némán bólintott, hogy ide azzal a gyémánttal.

Szeiler ur féltette a kincseit még ilyenkor is, amikor a kicsi tüzes ördögök már az orra hegyén ugráltak. Csak így szólott csendesesen nevetgélve:

— Igyunk inkább barátaim. Amit én mondok, abban nem kell kételkedni. — Elküldte a kisinast még két literért, s akkor azt mondta neki, hogy lefeküdhet.

Tovább ittak, énekeltek, s amikor már a hatodik liternek is a végén voltak, Szeiler ur anélkül, hogy valaki erre kérte volna, be-

ment a szobába, kihozott onnan egy dobozt, tele ékszerrel, csillogó gyémánttal, tüzes rubinttal, bársonyos zafírral. Kinyitotta a dobozt és letette az asztalra, a két bámuló ember orra alá. Élvezte a hatást. Török és Guszti egy ideig bambán nézték a szikrázó ragyogást, de aztán hirtelen eszükbe jutott a maguk nyomorusága, s kitört belőlük az irigység:

— Az én bőrömön szerezted ezt az ékszert gazember! — kiáltotta Török, s öklével Szeiler ur orra alatt hadonászott. — Az én véres verejtékemen vetted ezt csaló.

— Mert kiszívja az alkalmazott vérét, azért van neki — sziszegte Guszti.

Szeiler ur hirtelen megbánta, hogy kihozta az ékszert. Gyorsan a doboz után nyult, hogy elvigye, eldugja vissza a szalmazsák mélyére. De a másik kettő rávetette magát, mint velőscsontra az éhes kutya.

— Nekünk is jussunk van hozzá! — ordított Török.

— Felezn! — követelte Guszti, s már püfölték egymást akár a vadak. Guszti rossz lábával úgy ugrálta körül Szeiler urat, mint a veszett kecske, s fejével döfködött a könyvkötő nagy hasába. Török meg nekiszaladásból nagyokat boksolt Szeiler uron, de ha az elkapta gallérjánál, hogy megrázza, akkor a fogával tépte róla az inget, meg a zöld kötényt. Szegény könyvkötő úgy állt, mint öreg torony, amelyhez nekivágódik a faltörő kos, úgy dülöngélt tehetetlenül, minden pillanatban várni lehetett, hogy elvágódik. Még csak védekezni sem tudott, csak a drága dobozt szoritotta magához, mint anya gyermekét. Sokáig tartott a harc, végül is Szeiler ur a menyegzetre nézett, s azon túl talán az Uristent akarta látni, szája kinyílt, kiöltötte a nyelvét, mint a beteg, ha a torkát vizsgálják, hoszsza, elnyújtott hangot adott: Ááá-Ááá — aztán elvágódott.

Guszti és Török szemben dülöngéltek, kezükben az ékszeres doboz széttépett maradványával, s néhány gyűrűvel, óralánccal. Egy ideig eszelősen bámultak egymásra, aztán a bortól és a kimerültségtől lerogytak a megtépázott, szuszogó könyvkötő mellé. Ruhájukon szétgurultak a gyűrűk és a függők. Csakhamar már úgy hortyogtak mind a hárman, mint a duda, s arcukon megbékélt, nyugodt mosoly húzódott el.

Akkor a kicsi ördögök nyakukba vették a tüzes karikákat és úgy eltűntek mint a kámfor. Nyilván aludni mentek ők is.

Csak a hold nézett be kaján pofával a zöldcsikós nagy könyvek felett.

Oroszagár

Úgy . . .

rejtse csak ruhám redőibe
hűvös orrod
és szorítsd térdemhez remegő fejed,
én értelek.
Szemedben most titkos könnyek lüzelnek
és mérhetetlen szenvedés van
csüggeteg vonalában
vékony vonagló testednek.
Lompos kuvaszok rongy csahos falkája
megugatla ugye, úri kényes szőröd
és nevték az emberek:
oly tudatosan örzöd,
mint hermelinjét nagyvilági dáma.

Úgy . . .

heverj ide mellém,
nyújtózz a szőnyeg bársonyára
és ne fájdulj kósza ebek üvöltő kedvén! . . .
nézd, a szőnyeg sok finom arabeszkjén
mennyi tűnődő tisztult bölcsesség van,
mily fölényes türes rajzba szedve,
nézd, mennyi bánat van itt eltemetve . . .

KARDOSS TILDA

Arckémemre

Tudom: a képem tűzrevetni nem lesz lelked
csak elkerülöd majd a szobát ahol felszegezted,
mint gyermek a rémet ha ajtó mögé zárja.
És nem mered megnézni, mert tudod mindent érzett,
a papír, a szívem helyén, pirosan keresztülvért.
S a kép majd él és mereng; tűnődik
a furcsa gyáva csöndön, míg a másik szobában
szegény fájduló betűim sziszegnek a lángban.

És forró este lesz majd. És vágyat perzselve vágyba
kigyul az ágyatok mindanégyszarkán...
piros sebet sebre csókoltok egymás ajkán...
és túl a falon, a képről elindul egy mosoly;
az ajkáról leválva gyöngyösen-szépen
a pengő pizicató bepereg az ajtórésen...
mint elejtett ezüst úgy gördül a halk kacagás...
a szíved rémülten föllüktet: apró gyászdobon vert riadás
s hogy a kép most nyomban belépjen
elfehérült szemmel halálraváltan várod. —
és megdermed a karod, — és nem tudod megölelni a párod.

KARDOSS TILDA

Kisbéry János :

Cigányok

Szegénynek lenni magában is szerencsétlenség. Minden egyéni »minderwertigkeitsgefühl« részvételre és szájalomra méltó. Van azonban az alsóbbrendűségnek az egyéni sorstól merőben különböző »válfaja« is és ez: cigánynak lenni.

Még sohasem próbáltam, mert nem születtem annak. Kiváltságos lény vagyok, a többségi faj képviselője és e kiváltság élvezetében érdektelenségem fellegvárának biztonságától tekinthetek le azokra, akiknek cigányvoltuk megfellebbezhetetlenül sorsuk és végzetük. A cigány-érzés nem »komplexumom«. De gyakran megakad rajta a szemem, eltűnődöm rajta, a háttérből titokban melléjeszegődöm, sorsommá teszem, átélem. Eképpen cigány is voltam már, mint a színész amikor egy szerepbe bujik.

Mondhatom, különös istenverése. Az ember fekete, annyi fehér ember között, lenézett, megbélyegzett és kiközösített faj képviselője, cigány. Kellemetlen érzés. Minden esetre, sok kellemetlenséggel jár. Nem jelenti azt a zavartalan boldogságot és megelégedettséget, mely nekünk, fehéreknek osztályrészünkül jutott, ha egyébként rendjén van a szénánk. Lépten-nyomon összeütközésbe kerülünk, meghasonlunk vele. Szűk kört von életünk köré, korlátozza mozgási és cselekvési szabadságunkat, minden pillanatban utunkban van, meg-megbotlunk benne, mint a kutya a nyakáról lelógó köldökben. A többségi faj előítéletére a cigány akarva-akaratlanul is alsóbbrendűség kényszerével reagál. Fellépésében, közeledésében mindig megnyilvánul bizonyos érzékelhető fenntartás, bizalmatlanság, zárkózottság, hódolat, alázatosság, hizelgés, góg, agresszivitás, nemritkán bosszuvágy is. Tisztában van helyzete kilátástalanságával és ehhez alkalmazkodik. Nem táplál hiu reményeket, nem keresi a barátságunkat, nem szeret bele fehér nőbe, minden tekintetben függetlenségre és autarchiára törekszik. Önkéntes száműzésbe vonul, lemond az elérhetetlenről. Ő az élet reménytelen szerelmese. Sorsa mostoha, kenyerre keserű, álma kietlen, nyomasztó. Cigánynak lenni vigasztalan érzés, amelyért nem kárpótolhat bennünket sem jólét, sem dicsőség. A cigányok mind boldogtalanok.

Ez a boldogtalanosság és sorsüldözöttség a meghatározójuk. Ha a cigányt meg akarod érteni, tudnod kell róla, hogy sorsüldözött és boldogtalan. Nem a szegénysége, a szárnyaszegett álmái, a családi viszonyai miatt, hanem azért, mert cigány. Cigány-volta az ő eredendő bűne, melyet nem moshat le magáról semmivel. Sorsa kárhozat, melynek messiása mind a mai napig nem született meg, hogy

megváltsa belőle. Átká nem oldható fel és tehető jóvá. Cigány visszavonhatatlanul és megfellebbezhetetlenül.

Akiknek nincs életük vagy ösztönéletük kiélésében többé-kevésbé akadályozva vannak, azok rendszerint narkotikusok. Alkoholisták, kokainisták, ópiumszívók, hasis-evők, kártyások, halászok, vadászok, művészek és szellemidézők. Narkotikum az ábrándozás és az illúzió is, amikor a minden oldalról elrekesztett, gátok közé szorított vágy a kéményen tör ki, mint füst. Az ilyen életnek nincs lángja, csak füstje. Ilyen élet a cigány élete.

A cigányt nem választják meg rendezőnek a vigalmi bizottságba, nem tagja semmiféle egyesületnek, nincs címe, rangja, hivatala, méltósága, emberi tekintélye. A társaságból senki sem ront neki és ráz kezét vele: »édes öregem, hogy vagy, mit csinálsz, ezer esztendeje nem láttalak«. Nem hivatalos az ünnepélyekre, mulatságokra s ha történetesen eszébe jutna jelentkezni az önkéntes tűzoltósághoz közlegénynek, a vezetőség zavarban lenne, hogy mit kezdjen vele. A hindu kasztrendszer érinthetetlen páriának osztályosa a cigány az európai társadalom hierarchiájában. Számkivetettje a sorsnak, akinek az élet szinpadán, a Nagy Színjátékban nem jutott szerep. A cigánynak nincs élete. A cigánynak csak illúziói lehetnek az életéről. Narkotikumai.

Hol éli ki a cigány narkotikus hajlamait? Az évenként egyszer, nagybőjtben megrendezett cigánybáltól eltekintve, mely a cigányság pünkösdi királysága, hol talál alkalmat arra, hogy éljen?

A tekepályán.

Igaz, a cigányok előszeretettel horgásznak is, azután az sem véletlen, hogy a zene iránti hajlandóságuk nemzedékről-nemzedékre öröklődik, de ezek csak közvetett narkotikumok, kábítószeresek. Amikor a cigány hegedül vagy horgászik, nem él, hanem álmodik. A horgászásban a hazard szelleme, a szerencse és meggazdagodás utáni vágyakozása elégül ki a rendelkezésére álló körülmények között, mintegy kicsinyben, míg a zenében ugyancsak közvetett módon a megvalósíthatatlan rajongását éli ki. A valóságos élet illúzióját azonban a tekepályán találja meg. Még soha nem léphettem a tekepályára anélkül, hogy ne találtam volna ott két-három-négy-öt-hat darab cigányt is, buzgó tekézés közben. Véletlen ez? Nem. Ez rendszer, törvényszerűség. A cigányok tekéző szenvedélye mélységes okozati összefüggésben áll az elmondottakkal. A tekepálya az a demokratikus intézmény, mely az u. n. zsinór-rendszer jóvoltából minél több résztvevőt igényel és rangra és társadalmi különbségre való tekintet nélkül mindenkit befogad. A kísértés erős, nincs cigány, aki ellent tudna állani neki. Mi vonzza őket a tekepályára? Nyernék talán?

Ördögöt. Társadalmi életet élnek. Elvegyülnek, feloldódnak a nagy emberfolyam sodrában, megváltják magukat néhány órára kárhozatuk kínzó poklából. A tekepályán senki sem nyer. A legjobb dobók sem. És a cigányok nem a legjobb dobók. Rendszerint véznák, kákabelűek és a súlyos golyó eldobása pillanatában csak-

nem a nyakukat szegik. A tekepályán csak veszíteni lehet. Cigánynak különösen. De boldogan hozzák meg azt az áldozatot, amelynek ellenében a szórakozásban résztvehetnek. Végre egy alkalom, mely lehetővé teszi számukra, hogy az évezredes társadalmi válaszfalon valamilyen formában átszivároghassanak. Itt mindenki egyenrangú, aki befizet a zsinórba egy dinárt. Cigányzenészből vendéggé lép elő, sört hozat, beleszól a vitába és azzal az illúzióval lőt-fut, izgul, tevékenykedik, veszekszik és káromkodik, hogy vége a nyomasztó gonosz álomnak, az évezredes lidércnyomásnak, nincs többé különbség ember és ember között, az egy — ahol egy — pásztor eszméje testetöltött és a nyáj egymásratalált a közös vályunál, amelyben víz helyett egymáshozkoccanó tekegolyók csörgedeznek. A cigányok mind szenvedélyes tekézők.

Szenvedélyes szerelmesei az életnek. Mint a gyermek, aki sohasem játszott, aki mindenütt csak mint néző volt jelen, lázas mohósággal, kipirulva és a lelkük legmélyéig megüdvözölve vetik rá magukat a kínálkozó alkalomra és tekéznek, »zeccelnek«, veszítenek, élnek, élnek. Szomjas gyökereikkel megkapaszkodnak ebben a sovány életlehetőségben, mint a fű a szikla hasadékaiban és részegre kortyogatják magukat az annyi nélkülözött életmámból. A tekézés hivatott kárpótolni őket mindazért, amitől az életben elesetek. A tekézés jelenti számukra a napfényt, a levegőt, a szabadságot, az érvényesülést, embervoltuk illúzióját. Éjjel, álmukban is mindig tekéznek. A tekézés az egyetlen alkalom számukra, hogy ne érezzék sorsuk nyomasztó terhét, cigányvoltuk átkát, keserves, kénköves gyehennáját. Adj Uram Istenem, nekik százezer tekepályát, minden szögletbe és uccasarakra egyet, váltsd meg őket szerető hatalmaddal az évezredes kárhozatból, az én édes testvéreimet, a cigányokat. Megérdemlik.

Gál László:

Ember és alacsonyabbrendű ember

Lassu méltósággal kelt fel a nap. Előbb bátortalanul simogatták végig a sugarak az ébredező földet, aztán belémartak fehér, sárga, kék tüzcsóvákkal. Messziről kakas kukorékolt, a kert végében a kocák ébredeztek. Az eresz alól egy fecske indult első útjára.

Egyetlen ág se rezdült. Az ég nyugalmas kékjét egyetlen felhő se zavarta. A nap, a föld, a fa és a fű ünnepet ültek: vasárnap.

Gergely István megállt az ajtó előtt, nagyot nyújtózkodott: — szép napunk lesz.

A pályaudvar előtti kiskorcsmában egy hordár lehörpintette az első adag pálinkát. — Meleg napunk lesz, — mondta társainak — jó lenne 10 dinárt keresni máma.

A kávéházakat söprögették. Két asszony a székeket hordta az uccára. A strandról hazafelé indultak az éjszakai kocsisok. János megcsavarta összes bajuszát: — affene, éccaka megint nem volt fuvarom.

Gergely István megreggelizett. Főles kávé szűröcsölt, kiflivel, vajjal. A második kiflit beleapritotta a kávéba. Jól érezte magát. Ma nem megy irodába, ma nem dolgozik, ma nem veszekszik vele a főnöke. Ujabban sokat veszekszik az öregur. Néhány éve még csupa ragyogás volt.

A korzóról eltűntek a lányok is. Micinek két vendége volt, Marisnak három. A többi hiába csavarogta át az éjszakát. Hja, a Marissal nem lehet konkurálni. Nincsenek igényei.

Hazafelé bandukolt az orosz tábornok is, aki most narancsot, amerikai mogyorót, kandirozott gyümölcsöt árul. A tábornok ur gyanus bizonytalansággal masírozott az uton. A lehetén is erősen érzett a hazafiui bánat. Azt mesélik, hogy mióta Wrangel seregét szétzüllesztette az éhség, a tél, no, meg a vörösök, — a tábornok ur még egyszer sem volt józan.

Rikkancsok kerékpározták végig a reggeli-uccákat: — Napló, Reggeli Ujság, Uj Hírek... novine, novine...

Megszólint a harang is, mélyen, áhitatosan: vasárnap.

Spanyolországban katonai államcsiny. Törökország megszállja a Dardanellákat. Még 50.000 munkás sztrájkol Franciaországban.

Gergely István fehérbe öltözött. Palicsra készült. Igaz, Palicsra azt mondják, hogy nem áldoz a vendégeire, — poros, piszkos és drága, de mégis víz és mégis az egyetlen víz Szubotica körül.

Stelescu Mihályt harmincyolc golyó érte.

Egy kocsi csörömpölt végig az uccán. Néhány asszony elindult a piac felé. Kutyaugatás. Meleg, boldog ragyogás koronázza már az udvart, a kertet. Sehol egy csöppnyi szél. A szőlőtőkén hatalmas, — még éretlen fürtök. A barackfákon sárgán, éretten az ezernyi isten-áldás. A kertben paprika, kalarábé. És virág. Egő vörös muskátli, lila viola, margitvirág, hajnalka, rezeda. És a kertek királynője: a rózsza.

Boldog, boldog, boldog vasárnap.

Graziani mondta: »Gyakran ezer bennszülöttet kell feláldozni, hogy tizezret megmenthessünk«. Mitől? Mitől kell megmenteni a tizezret? Az ezertől? Önmaguktól? Tőlünk? Grazianitól? A napsugártól? Miért kell feláldozni ezer bennszülöttet? Miért kell gyakran? És ki az a Graziani, aki gyakran feláldoz ezer bennszülöttet, hogy gyakran megmentsen tizezret? Vajjon hálás-e neki a megmen-tett tizezer? És a feláldozott ezer? Vajjon tud-e Graziani ezer éle-tet adni? Ötszázat? Százat? Egyet?

Gergely István széttárta a karjait, magához ölelte a napot, a kertet, a ragyogást, a színeket. Nagyon boldog volt. Pihenés, áldott vasárnapi pihenés. Jó reggeli, nyugalom, víz, muzsika. Vasárnap.

James Murray filmsztár öngyilkos lett. Valamikor ő volt a leg-híresebb filmszínész. Ezreket, tizezreket keresett. Dollárban. Autó-ja volt, villája, szeretői. Öngyilkos lett. Murrayt vajjon ki áldozta fel, hogy tíz másik Murrayt megmentsen?

Megtelt a palicsi vonat. A villamosok, autók, kocsik. Meleg va-sárnapunk lesz. Volt, aki csomagokat vitt. Ebédet, vacsorát. Ott két boldog ember: a leány szőke, a fiu vállas. Mosolyognak.

A pristinai Edison-mozi előcsarnokában Iszlamovics Szaid vál-lalkozó rálőtt Jajovics Jakup huszéves negyedik gimnázistára, mert Jajovics rábeszélte barátját, akivel Iszlamovics természetellenes vi-szonyt folytatott, hogy hagyja ott a vállalkozót.

A piacokon megindult az üzlet: pár csirke 15 dinár; 15 uborka 1 dinár; 30 zöldpaprika 1 dinár.

Az állomás körül koldusgyerekek csimpaszkodnak a korai uta-sok köré: — csak 25 parát, nagyságos ur, csak 25 parát nagysága.

Egy pocakos ur magyarázza a feleségének:

— Nekem elveim vannak, fiam. Én koldusnak elvből nem adok. Végeredményben azért fizetem az adót, hogy megvédjenek ilyen ut-széli támadásoktól. Ezek mind gangszterek lesznek, Dillingerek, Al-kapónék.

Gergely István kiért a strandra. Fekete fürdőruhája volt, az oldalain nyitott. Atléta-fürdőruha, — így vette. A lábait óvatosan mártotta be a vízbe. Aztán ledörzsölte karjait, lábait, egész testét.

Egy veszedelmes petrovgrádi betörőt elfogtak. Senki se vásá-rol már babákat. Rádiót, autót, írógépet akarnak a kislányok, kis-fiuk.

— Csak 25 parát, nagyságos ur...

Vermesné rátámadt a pincérre a palicsi nagyvendéglőben:

— Nekem ne föllet hozza. Ki hallott ilyet, föllet hozni a kávét. Ez is egy vendéglő. Szűrve hozza, a habot külön.

Gergely István kényelmesen tempózik a vízben. A nap ragyog. A pincér hozza a kávét, szűrve.

A csantaviri sporthívókat drukkertáborba szervezik. Zsáki lesz a center a Szand csapatában.

...»Gyakran ezer bennszülöttet kell feláldozni...«

Vasárnap.

1936. július 19.

Tin Ujevics:

Amaz...

Amaz, ki csak lésszen eljövendő
itt van már köztünk a földön;
az, aki a reménykedés —
meglendült a köröndön.

De várjuk őt, kész a hurok —
igazolja tettét;
és minden bűnét: a szépségét.
És ismét, letéperjük a sárba,
terhes a föld és árva.

Jgen, megöljük őt újra,
csak kitervelt hús lassacsakán,
finomra őrlött kinokkal,
hogy szerelmét mind eldobja,
hogy feküdjön el már az álmán.
hogy lássa be minden hiába:
hogy vártuk lázban, fázón,
hogy pihev a jászol,
hogy értünk gyászol,
hogy jött mint álom,
ő,
amaz.
ez.

Mi: kiszikkasztjuk szándékait.
Élölünk meg nem szabadal.
Hisz miénk a rádium.
Éldobunk akarát s észét.
Minek a gyöngédség?
S az öröm: mit ér?
A bosszú a mi szerencsénk
és a dac.

Katakizmban vergődünk
de a fertőből nem mozdulunk.
Bár sár szorítja torkunk.

S mindenki jutalomért valaki;
az elhasznált és gonosz tettekért,
nem akarjuk soha ami egész,
megtagadjuk mi baráti kéz,
sőt testvérünk is semmibe vész,
s jöttevőnk a nem ismert rész.

A földvilág süket s lusta,
eltávasult mezőknek rossz héja.

Amaz, aki lésszen eljövendő
itt jár már köztünk a földön.
Jemerősöm:
hiába néz rám kikerülöm,
mintha mennénk hidon mi leszakad
s vezetőnk nem lesz, ő nem marad
és nem változtat az uton..
Áldozat ő az összeörlt hidon.
A földet ígéri szava
s magát mindentől megfosztja
velünk:
elmulik mint aki nem is volt,
nekünk kin ami igaz
és mert hitünk a legnagyobb
(ez árok)
elverjük az ajtóinktól
s mert igazsága iga
s eltáradtunk a múltba,
a testünkben rokkant keresztfa
s lárvák csöndje alatta...

Fordította: Kristály István

Oravecz Imre :

Östehetségek

Alig pár éve annak, hogy felszínre került ez a magában véve nem új szó: östehetség. Sok vita támadt körülötte, rengeteg cikket írtak róla. Nem tudták mit kezdenek ezekkel a felbukkanó östehetségekkel; vajjon hová skatulyázzák őket, kik nagyjából földművesekből és ipari munkásokból rekrutálódtak. Kuriózum, gondolták sokan, amelyek elmúlik mint a tavasz virága. Népművészet, mondta a felületes szemlélő, amely csak addig szép ameddig ott hagyják a vadonban, mert ha a város kőfalai közé hozzák, színét és illatát elveszti. Nem képzőművészet, de művészet a legnemesebb értelemben, írták egyesek.

A régi iskolán nevelt kultúremlő fejét csóválgatva, néma csodálkozással állt meg a képeik, szobraik előtt, mert ha mindazok olyan szokatlanok is voltak az ő konvencionális tudással telített lelkeik, illetve szemének, mégsem bírták letagadni, hogy van ezekben a képekben valami ős, valami megrázó.

És tényleg, ha az ember felületesen nézi ezeknek az östehetségeknek a képeit, akaratlanul is a régi primitív mesterek, illetve zseniális gyermekrajzok jutnak az eszébe és csak egy hosszabb, alaposabb szemlélődés győzi meg róla, hogy a zseni egy új fajtája előtt áll az ember, akit nem lehet az eddig megszokott esztétikai szabályok szerint elbírálni.

Sokan nem helyeselték és nem helyeslik ma se az »östehetség« jelzőt. Ha valaki tehetség, akkor minek a jelző, minek az a sok hókus-pókusz, minek írják oda, hogy ezt a képet egy falusi kovács vagy földműves alkotta. Ha művész az illető, akkor mit disztelenkedik reklámképen: hangoskodás — földműves festette, kovács festette, nagy parasztművészek —, minek ez az éktelen hangoskodás? A reklám után ítélve a szenzációra éhes közönség nagyobb része nem is annyira a képeket, mint inkább eredeti hontottottát keres. »Tyű, gyerünk nézzük meg; milyen lehet az a paraszt és falusi kovácslegény, aki fest!« Pipával a szájában és bagóval az agyarában képzelték el az östehetségeket.

Tényleg ezek a jelzők, ha egyoldalról nézték, fölöslegeseeknek tűntek fel. Másoldalról pedig szinte elmaradhatatlanok, mert csak ezek a kicsodák és micsodák jelzők mögül érthetjük meg ezeknek a zseniknek egyéni sajátos művészetét.

Művész! Ragyogó, csábító szó! Hány ezer ember törtet lávabuzgalommal, szent reménnyel, lángoló szívvel a titkos szirtok felé, ahol a művészet titkos országa kezdődik. Kevés azonban azok száma,

akik feljutnak oda, mert nehéz és tövises ut vezet odáig, a nagy őszig, a beteljesedésig, ahol az ember lelkében állandóan hallatszik, vibrál a távoli harangszó, a hárfapengés.

Kévesnek jut ez osztályrészül, azért nem mindenki művész, akit annak neveznek. Az elhullottakból lesznek a keserű emberek, akik állandóan érzik tehetségüket, a megalkuvókból lesznek a jó rajzárú-sok, akik fűtyülnek a művészetre, mert nekik egy fontos: »a pálya« és a mindennapi kalács.

Nos milyen az útja ezeknek az östehetségeknek? Nehéz megvilágítani, mert a lángész útja olyan szurok-sötét, bajos és rejtelmes, hogy a legnagyobb szurok-fáklya is nagyon kis tért mutat meg belőle.

Karinthy annak idején humoreszket írt az östehetségről. Ott úgy ábrázolta ezt a művészfajtát, hogy — alszik. Minden humor igazat mond. Itt is találó az »alszik« kifejezés! Az östehetségek tényleg alusznak, nem tudnak számot adni arról, hogyan hozzák létre műveiket.

Azelőtt östehetség Beethoven és Michel Angelo volt és az a naivitás ami a műveiket jellemezte: vagyis a születésükkor örökölt teremtető erő. Azonban a régebbi esztétikai szabályok szerint el sem lehet képzelni, hogy művésznek ismerjék el azt, aki nem ment át egy megszokott iskolán, ahol a mesterséget, a művészet mesterségbeli részét, hagyományos, megszokott módon megtanulta. Ha valaki művész akart lenni, Münchenben szinte feltétlen kellett, hogy járjon, mert ott volt a művészetek Mekkája.

Nem vitatom el az akadémiáktól az érdemeket, hogy a kezdő művészpálántákat a kezdet nehézségein átsegítették és a tehetsége-sebb rétegének ösztöndíjak s egyéb intézményekkel teljes kifejlődést biztosítottak, de amennyire üdvös volt a régi iskolák módszere egy-oldalról, olyan veszélyes volt másoldalról. Az a veszély fenyegette a szerencsétlen tulbuzgó művészcsemetét, hogy egyszerű másolója maradt tanárjának. Sokszor azoknak ítelték a különböző díjakat, akik leghübben, legkitartóbban követték mesterük nyomdokait. Ilyen felfogás mellett a tisztas közepszerűség, az ugynevezett mű-vésziparosok könnyen jutottak szóhoz, illetve vezető szerephez és bizony az igazi egyéniségnek minden időben erős harcot kellett vívnia az elismerésért s kenyérért, amit a műtörténelem is igazol. Az igazi egyéniség azonban egykettőre lehántja magáról az idegen hatá-sokat és magacsinalta eszközökkel vág magának utat, egy senkitől sem járt ösvényt. Ez az út, ez a senki máshoz nem hasonlóság jel-lemzi, ez mutat rá. Ez az ő dicsősége.

Nos ez volt a múltban!

Rousseau a francia finánc volt az első östehetség, (amint most nevezik az autodidakták fent említett csoportját) ki sehol sem ta-nult, hanem csak úgy magából virágoztatta ki csodálatos művésze-tét. Körülbelül tíz évvel ezelőtt Benedek követte, ki ma már a ma-gyar festőművészetnek egyik elkönyvelt büszkesége. Benedek sikere volt a mozgató erő, mely felrázta a szunnyadó őserőket, kik sereges-

től tódultak Benedek nyomába. Jöttek egymásután és kivált belőlük egynéhány, (mert az alkotótehetség ritka adomány). Most itt vannak és ez a különválás, az új kulturának ezen felbukkanása szülte ezt az elnevezést: Östehetség. — Érdemes ennek a szónak mélyebb értelmével is foglalkozni.

Régebben, mint már említettem, östehetség az volt, akinek a művei magán viselték a születésekor örökölt naivitást, illetve terem-tő erőt. Akkor megkövetelték tőle az ugynevezett konvencionális mesterségbeli tudást is. A mostani östehetségek pedig úgy fejlődtek ki, — hogy egy megszokott frázissal éljek, — mint a vadvirág a me-zőn, mely ki tudja mióta, minden tavasszal megjelenik és csodálatos színeivel, illatával gyönyörködtet. — Vagyis ezek az östehetségek ősidőktől kezdve, összűleiken át örökölték azt a teremtő erőt és azt ösztönösen különböző eszközökkel — dal, kép, szobor alakjában — előadják. Egyszerűbben mondva, az östehetségek művészete az örök szépnak senki másénak nem hasonló, eredeti formanyelven va-ló kivetítése.

De hogy szokatlan művészetüket megértsük és értékeljük, is-mernünk kell ezeknek a földből fakadó östehetségeknek a lelkületét és életkörülményeit.

Ezek tulnyomórészt földműves emberek. Valaki talán ellenem veti, hogy vannak köztük iparosok is. A világhírű Rousseau a fran-ciák nagy festője meg éppen hivatalnok volt. Ez azonban nem je-lent semmit. Ha ezek vasat vernek, vagy szobát festenek, vagy szántanak, vetnek, ezt csak a mindennapi száraz kenyérért teszik, igazi hivatásuk azonban a művészet maradt. Ez az igazi életérzé-sük, mely a földből eredt. És onnan a mélyből fakadt a művészetük is. Mint emberek tulnyomóan magabazárkózott tépelődők, egyik, má-sik lelki gátlásokkal telve, de akad köztük vigkedélyű, sőt filozófus is. De a föld az ő szerelmük és az Isten szabad ege alatt a gyönyörű természet csodáiba való belemerülés, állatoknak mozdulatai, busu-ló, táncoló alakok mozgásritmusai, az ujszülött kapálódzásától, a halottvivők mozgásáig, élet és halál, ez váltja ki bennük az örök titkot és az ad ecsetet, vésőt a kezükbe. Az örök titok, amelyből fa-kadt az Istenhit, a vallás, művészet, tudomány.

Én úgy hiszem, hogy a művészet, ennek a nagy titoknak, amit életnek nevezünk, Isten áldotta alkotó lelkeken át való kivetése, vagy az örökszépnek bizonyítása.

Fejtegetéseink eredményeként tehát azt kell mondanunk: az östehetségek emez új fajtája öntudatlan alkotásban, magacsínálta formákban, magacsínálta eszközökkel hozza és bizonyítja a termé-szetben élő örökszépét és a nép kulturáját. Östökélőjük a holdvilá-gos falusi este, amely csókot fakaszt, amelynek nyomán új élet és eddig ismeretlen dal fakad; dal, melynek mélyből jövő összhangja megrázó gyönyörűséggel tölt el.

Azt mondtam: a nép kulturáját bizonyítják, mert a népnek is van és ősidőktől volt sajátos kulturája, amely hagyományszerűen apáról fiura száll. Elég szomorú, hogy idegen hatás kezdi fertőzni.

Ez a kultúra tág és széles, mert a falusi földművesnek mindenhez kell értenie, ő mérnök, orvos stb. Vetés idején ösztökével olyan pontosan méri a földjét mint annak a rendje és ha egy barázdával elszánt szomszédjának földjéből, tudatosan csinálja, mert ugymond, minden szentnek magához hajlik a keze. A szántóföldnek a minőségét is úgy ismerik, hogy a tanult gazdász is megirigyelhetné. És mennyi bölcsesség van egyik másik atyafiban! Azt sem tudja, hogy mi fán terem a filozófia, de olyan egészséges fogalmai vannak mindenről! A filozófus gondolatokkal tornázva, elméjét csillogtatva nem jut tovább az egyszerű falusi bölcselkedő parasztnál, aki a végtelen eget bámulva felsóhajt: de csodálatos és beláthatatlan a Te világod, Istenem!

Aztán mennyi eredeti formakészség van minden munkájukban, milyen ritmusok pl. a kaszások és a marokszedő leányok mozgólatai. Színészi, szávaló, himzési, fafaragó s egyéb képességeiről külön könyvet lehetne írni.

De nehogy azt gondolja valaki, hogy ezek az östehetségek alkotásai, akikről beszélek, fafaragások, himzések s egyéb népművészeti alkotásokhoz hasonlóak. Amit ezek alkotnak, nem népművészet vagy parasztművészet. Ha valaki így fogja fel, nagyon téved. Ezek az östehetségek ennek az ősiségnek, a népnek kiteljesedett értékei.

Amint már említettem, hogy a falusi népnek is megvan az ő sajátos kultúrája, szerintem a városi kultúra, ennek tisztultabb, szabályokba szorított folytatása. Nem vitatom most, hogy melyik az értékesebb, mint ahogy nem vitatom el a mai kulturfőlényt, rádió, repülőgép stb., az ősemlék siralmasan primitív eszközeinél. De éppen az ősemlék barlangjába karcolt csodálatos készségű állatrajzai, az egyiptomiak és más ókori népek csodálatos színekben pompázó festményei bizonyítják, hogy a művészetben mennyire nem fontos az ugynevezett megszokott akadémiai tudás. Ha csak az akadémiai tudás lenne a művészet célja, akkor már régen nem lenne értelme, hiszen a fényképezőgép és minden mérnök matematikai pontossággal tárja elénk a lélektelen egy kaptafára való felületet. Vagy egy Csók István, Rippl-Rónai, — a régi mesterek közül Tizian, — primitívek közül Giotto Fra-Angelico talán tudásukkal hatnak? De nem ám! Azért hatnak, mert műveikből érezzük a mindentől független, semmi máshoz nem hasonló örökségnek zenéjét.

Az azonban nem igaz, hogy az östehetségek nem tanultak sehol! Nem tanultak tanároktól és nem tanulják meg a megszokott technikai fogásokat. De ez még nem jelent nemtanulást! Igaz, hogy ösztönösen alakítják a teret, rajzolják a vonalakat, de az már a tudatalatti hosszú tépelődésnek, vagy lelki tisztulásnak, tehát egy megszokott tanulástól mentes ösztönös tanulásnak az eredménye, amely van olyan komplikált, mint a székely parasztnak ösztönös furfangja, vagy a skótnak az ő skótsága, vagy a városi embernek nyakatekert kulturfőlénye. A kulturált művész, ha alkotó művész, tudatosan jutott kifejező eszközeinek birtokába, míg ezeknél az autodidakta művészknél mindezeket a tudatalatti ösztön, az önma-

guktól kiművelt ösztön helyettesíti. De ez az ösztön oly mélységes, hogy egycsapásra kilendíti őket a művészet legmagasabb síkjára. És amint látjuk a tanult művész és autodidakta művész, ha géniusok találkoznak a művészet csodás régióiban, mert művészet csak egy van, csak különböző utak vezetnek oda. Hogy milyen eszközökkel hozzuk le és tárjuk ki a művészi szépet, az már igazán mellékes!

A művészi szép a tárgytól független, de mégis, ezek a tárgyakban levő vonalak, színek, hangok harmóniája vált ki belőlük valamilyen érzést. A hegedű; lehet az legfinomabb mestermunka, siralmasan nyivákol egy kontár kezében, míg az istenáldotta művész játéka gyönyörűséggel tölt el minket.

Tehát ugyanaz az eset pl. a képeknél is! Lehet az a kép százszázalékos akadémiai tudással megfestve, ha abban ki festette nincs meg az isteni szikra, csak egy jól, szépen, formásan megcsinált hegedűt alkotott; szépen megcsinálta, de játszani nem tud rajta.

Östehetségek, vagyis alkotó művészek azok a kiteljesedett egyéniségek, akik a hangszert, a meg nem volt hangszerüket maguk csinálják és remekül játszanak rajta és a kezük nyomán eddig ismeretlen színvonalharmóniák fakadnak.

A kultúra csodálatos folyamata, mint a rádió hulláma szétterjed az egész világon. Eltérő fénye mint a napsugár, épp úgy bevilágít a lesötétebb afrikai néger kunyhójába, mint a civilizált kópálokba. Vajjon nem csodálatos folyamata-e a kultúrának és az emberi lélek rejtelseinek a legsötétebb Afrikában élő, kulturáról, művészetéről, a mi fogalmaink szerint mit sem sejtő néger primitív művész csodálatos színekben ragyogó képei, vagy az alföldi széles, napsugaras mezőkön élő juhász megrázó szépségű faszobrai, a minden nemzetnek ajkán fakadó, minden fajnak utólérhetetlenül sajátos poetikus dalai? Vagy a kulturátlan építészek fatemplomai, amelynek sajátos stílusa bámulatba ejt. A benne lévő ragyogó naivitásu primitív falfestmények, amelyeknek a stílusát, lelket sugárzó utánoszthatatlan titkos szépségét, néma elragadtatással szemléljük. Érezzük az alkotójuk napsugaras kedélyű naiv lényét, amint az iszákost az ördög hátán ábrázolja, fejjel lefelé, lábai az ördög farkához kötve és amint a pokolra ítélt atyafi egy nagy üveget szorongatva iszik. Hát nem mulatságos! A gyakorlatban, felületes szemlélő a képeknek sajátos önmagukból kiforrott, senki máséhoz nem hasonló, utánoszthatatlan stílusát, elrajzolásnak nézi. De éppen ez, a laikus szemében elrajzolt egyéni stílus adja meg a képeknek az utólérhetetlen, ragyogó báját, amely a génius sajátosságossága s melyet a tanult neoprimitívek a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudják elérni.

Záróakkordként: Művészt a stílusa teszi. Az östehetségnél ez a nemzeti talajból a földből fakad. Majdnem azt mondom, hogy az anyatejjel szívja magába. A művészet nemzetközi, mert ha más nemzeteknek a nyelvét nem is, de a művészetét megértjük, mint-hogy az szívünk és lelkünk nyelvén szól hozzánk, a szférák nyelvén, ahonnan jöttünk mindnyájan és ahová visszatérünk, ahol a

titkok bölcsője ringat, — mindazonáltal igazi művészet, ha a titkos léleknyelven is, de csak nemzeti talajból fakadhat. Vihetik a világon bár hová, amint mondják: a vér nem tagadja meg magát. Főlegesen említenem, hogy minden nemzetnek van nemzetközi nyelven szóló sajátos művészete. Más a szerb-, más a holland-, más a japán. Az őstehetségek művészete ráirányítja majd a közvélemény és a művészvilág figyelmét: hogy van sajátosan magyar jellegű képzőművészet is.

A nagy szintézis

*Miket elhagytam s melyeken által most haladok,
vidékek sok arca egy arcba olvad bennem,
s kedvem patakja ha néha szélesen előmlik,
harsogva zug fel uj völgyek sziklás talaján.*

*Kiket öleltem s tértikarom akit ma ölel,
egybepatakszanak a vér szüntelen áramán,
hegyormokon ha átlépek, ezer torony erdejét feltűnni látom,
s ezer harang indulója egyetlen zsolozsmába olvad.*

*Lám, kedvesem, immár a csókok sem éget,
nem éget többé és mámorea éreti
mámora mély és olyan az arcod,
mint fölöttem feszülő égbojt;
mindenüvé elér és ugyanaz.*

*Tudom, te vagy az, akit oly soká kerestem,
bolladozó lépteim, hogy elkongtak a sziklák alatt,
házak tövében és elenyésztek a sivó homokban,
mely rászitál halkan az életutakra.*

*Kóbor életem honnan fakadt és merre irányul,
nem tudom ma sem és soha is nem fogom tudni,
sziklabillettá simul lassan bennem a feltörő ezer vágó
száz gyökeremmel már mindenüvé elérek
s egyetlen virágba szívok fel minden erőt,
ugy is hívják tán: mindentmegértő.*

CSUKA ZOLTÁN

Tersánszky J. Jenő:

Az udvari költő

Volt egyszer, valamikor régen, egy vándor hegedűs. Olyan szegény volt, hogy a templom egere megsértődött volna, ha hozzá hasonlítják. Szél fujta, eső verte, ahogy a világot kóborolta. Nem volt egyebe nótás szívénel, meg arany szabadságánál. De ezeket aztán nem adta volna oda semmiért.

Hát egyszer a hegedűs elvetődött egy nagy urnak az udvarába. Természetesen ottan ünnepséget ültek és pedig a nagyur leányának a nevenapját. Sőt a beavatottak tudták, hogy másra is készültek.

Ugyanis, mint nem az első mesében, itt is úgy volt, a szépséges kisasszony igen válogatós volt a kérőkben. Egyre-másra kosarazta ki a környék legdaliásabb ifjait, úgy hogy édes atyjaura már-már attól tartott, hogy ha tovább finnyáskodik, pártában marad. Ez mindenképp szegyen lett volna rangjára és nevére, így tehát névnapja előtt így szólt lányához:

Kedves lányom, ez az utolsó eset, hogy gondoskodtam róla, hogy hetedhétország daliái csődüljenek az udvaromba. Ezuttal okvetlenül elvárom tőled, hogy férjet válassz magadnak közülük.

Ebbe a kisasszony is beleegyezett.

Éppen javában állt a muri, mikor a mi szegény, kopott hegedűsünk kopogtatott be a kastélyba.

Nahát a fülemülének sem nézik a szerény tollát, az ágról szakadt hegedűst beengedték, hogy énekeljen a vendégek felvidítésára. Nem bánták meg. A hegedűs oly andalítóan, oly édesen zengette meg egyik dalát a másik után, hogy a nagyur udvari költője sárgaságba esett az irigységtől.

Ez még semmi. Hanem azt tessék elképzelni, hogy a szépséges kisasszony egyszer csak így fordult oda ura atyjához:

Nos, drága atyuskám, azt parancsoltad, hogy ma utoljára férjet kell választanom magamnak. Ime itt van ez az énekes, így még soha senki el nem bájolta a szívemet. Az övé akarok lenni.

Hűjha! Sejtik erre a nagyur megrökönyödését. Hogy így, meg amugy és erre meg arra, teremtette!... Hiába! A kisasszony nem akart tágitani. Vagy az idegen hegedűs, vagy senki más. Inkább elemészti magát.

Mit volt tenni szegény nagyurnak, el kellett vállalnia vejéül az ágrólszakadt hegedűst. Mindössze egyet kötött ki azonban nagyszilárdan. Ha már így a családjába emeli ezt a csavargó énekest, hát méltóvá kell lennie erre. Oda kell csapnia a sutba a kobzát, többé

nem cincogni rajta, hanem helyette kardot suhogtatni a kezében. Daliává válnia.

Igy is történt. A hegedüst cifra fényes gunyákba öltöztették, a padlásra rakták a kobzát és mindenképpen uri leventét fabrikáltak belőle. Azt nem kérdezték tőle, hogy neki magának tetszik-e ez? Elvégre nagyobb szerencsét tiz javasnénii sem jósolhatott volna neki.

Pedig hát, ami a boldogságot illeti, az úgy nem egészen volt rendben a mi hegedüsünkénél. Mert tény, hogy a kisasszony nagyon megbabonázta az ő szívét is. De már a feszes fényes élet sokkal kevésbé. Márhogy például mindig ő hallgassa ezentul, hogy az udvari költő neki énekel. Nem, ezt nem bírta ki. Képzeli el, akár egy kárnarit küldenének énekleckékre a varjuhoz.

Mi lett a következménye? Csak az, hogy egy szép napon a hegedüs megugrott a kastélyból. Inkább kellett neki az arany szabadság minden pompánál.

No tessék, erre a második botrány a szegény nagyur fejére. Nem elég, hogy vejének fogad ilyen gézenguzt, hanem, hogy az faképnél hagyja gyönyörű lányát és kegyeit kikezdje. És még csak ez. De az a szivethasogató jajveszékelés, amit a kisasszony művelt a hegedüs után! Az nem is szó, hogy a követ is megindította volna. Az összes divatáru üzletek csak zsebkendőt szállítottak a kisasszony könyзуhatagjainak. Szegény atyját kétségbeejtette. Hiszen úgy látszott, belesorvad a kegyetlen szegényébe és bánatába a kisasszony. Ez volt a legnagyobb baj!

Hasztalan próbált meg a nagyur mindent, hogy kedves, egyetlen lányát megvigasztalja. Nem segített semmi. A kisasszony napról-napra csak a hegedüst akarta, senki mást és semmi mást. Viszont a nagyur hiába menesztett száz és száz fogdmeget a hegedüs nyomába, sem hírét, sem hamvát nem hozták. Rettenetes volt a helyzet.

Végül is a nagyur legöregebb tudósa süttött ki teméntelen pandektáiból egy csudálatos szentenciát az ügyre. Ez pedig így hangzott:

Meggyógyulhat a kisasszony s visszatérhet hozzá szerette hegedüse újra, de csak abban a percben, amelyikben nem fog rá gondolni többé.

No ez szép! De hogyan lehessen ezt véghezvinni! Hiszen épp azon mult minden, hogy a kisasszony egy percig sem tudta elfeledni szerelmesét. Mit tegyen hát? Megkísérelt a nagyur is, a kisasszony is mindent, hogy a tudós szentenciája beteljék. A kisasszony egyeben sem tépelődött és töprengett egész nap, hogyan ne tépődjék és töprengjék többé azon, amin folyton töpreng. Nagy vigasságokat rendeztek. A nagyur a világ minden kóklerét és szemfényvesztőjét odacsóditette a kastélyba, hogy azok felejtessék el a kisasszonnyal a hegedüst! Mündhiába!

Hogy mi lehet ebből a nagy kalamajkából? Nagyon kíváncsiak? Nem előbb arra-e, hogy mi lett a hegedüsből a parádés élete után? Mert előbb itt ennek kell jönni.

Hát a hegedüs, aminthogy meg volt róla győződve, hogy a nagyur kegyetlen bosszút igyekszik majd venni rajta, hogy csuftságban hagyta lányával és üldöztetni fogja őt, azért nem igen mert mutatkozni többé más udvaroknál, népesebb helyeken. Inkább az erdőmezőt kóborolta. Amint így bujdokolt, utoljára is az történt vele, hogy egy csomó gonosz zsvány kezébe esett. Ezek ott laktak egy nagy erdő kellős közepében, egy sziklaoduban.

Bezzeg, ha nem kellett a hegedüsnek a finom előkelő élet, most aztán volt módja a lakolásban. A zsványok bizony tizfontos bilincset akasztottak a csuklóira és odaláncolták a sziklájukhoz vele. Ott kellett neki fujni a mulatságaikhoz a vidám ropogósokat. A könny csepeghetett hozzá a szeméből. És bánkódhatott, hogy megszökött a nagyur édes, szép lányától. Váltig sóhajtozott most utána. És ha a zsványok kalandokra mentek és egyedül hagyták, akkor egyetlen hűséges barátjával, a kobozával sirta el keservét a szélnek. Az erdő messze visszhangos volt panaszos énekétől s talán soha olyan szépen nem szóltak azok, mint most.

Igy persze nem maradhatott ez a dolog. Hogy a nagyur lánya amott, a hegedüs meg emitt emésztődjék egymásért. Mert minek mese akkor a mese, ha boldogtalanság lenne a vége.

Egyszer a nagyur egy nagy vadászatot rendezett és persze szépséges lánya is jelen volt, ha tán ezzel sikerülne elfelejteni a szomorúságát. Hát amint az erdő mélyén megpihen a kisasszony kíséretével, egyszerre csak csodás énekhangra fülelnek fel mindannyian. Oly szép, oly megindító, oly megrikató volt ez az ének, hogy... nos hát, mit mondjak egyebet?... hogy a kisasszony egyszerre elfelejtkezett mindenről, magáról a bánatáról... És ha még erre is felteszem, hogy nem találják ki a többit, ez görombaság.

Abban a percben, amint megfelejtkezett az éneken szerette hegedüséről, vissza kellett kapnia őt. Már meg is ismerte hangját a következő pillanatban. Már sikoltott is. Már rohantak is a csatlósok a sziklákra a hegedüs kiszabadítására. És rá az öröm, hejje-hujja! Fáj a szám, elég már!

Reményi József:

Gertrude Stein

Még azok is, akik Amerikában irodalmi műveket szeretnek olvasni s nemcsak könyveket, Gertrude Stein-ről, noha angolul ír, azt mondják, hogy akár volapük nyelven is írhatna. Wyndham Lewis, az angol kritikus »A Study of Ernest Hemingway« című tanulmányában rámutat arra, hogy ez a Párizsban élő amerikai író-nő és költő-nő mennyire hatott Hemingway-re, s hogy modora mennyire kiri a »The Sun Also Rises« és »A Farewell to Arms« regényekből. A különbség legfeljebb az, hogy Gertrude Stein nem ír háborúról, boxolásról vagy bikaviadalokról. Gertrude Stein az infantilizmust művészetté akarta fokozni; ez a hölgy sokkal agyafurtabb, semhogy véletlenül írjon úgy, ahogy ír és arról, amiről ír. Arra az emberre emlékeztet, aki álmában is folyékonyan beszél, de amikor öntudatnál van, a hatás kedvéért dadog. Az amerikai irodalomban betöltött szerepéről nem tudjuk, hogy bluff-e vagy pedig művészi modorosság. Ha azonban arra gondolunk, hogy Sherwood Anderson sokra hecsüli s hogy egy ideig róla több szó esett, mint a baseball és díjbirkózás bajnokokról, akkor mégis indokolttá válik a vele való foglalkozás. Egyéniség, de nem tudni, hogy tehetsége igazi egyénisége eltitkolásában áll-e, vagy pedig egyénisége zavaros kisugárzása csakugyan azonos-e valódi lelkével. Prűszkölni tud és köpködni és röhögni és diabólikusan kacagni: szívében néha a rigó is kalimpál; farce-főlényében hintál a guny. Olyan gyerekes tud lenni, mint aki papírsárkányon száll képzeletével, viszont azt a benyomást is kelti, mint aki minden érzékenyebb kifejezést rossz viccnek tekint. A modern amerikai irodalom bohóca. Lehet, hogy az ugrató írók sorába tartozik, aki a kritikusokat épp úgy megtéveszti, mint a közönséget; áruda az sincs kizárva, hogy az önmaga műveit sokkal komolyabban veszi, mint ahogy azt esetleg leglelkesebb hívei is hajlandók feltételezni róla. Szereti a szavakat megismételni, hisz hipnotizáló erejűkben, csak az a baj, hogy a megismélt szavak nem mindig hipnotizáló erejűek. Ujszerű, ennélfogva nehéz megállapítani, hogy eredeti-e vagy eredetieskedő. Vitalitása kétségbevonhatatlan. De inkább bukfenchányó, mint művészi értékű alkotó egyéniség. Annak ellenére, hogy az írók közül Carl Van Vechten, s Jean Cocteau, s a festőművészek közül Matisse és Picasso hívei közé tartoznak, annak ellenére, hogy akadtak kritikusok, akik minden tréfás szándék nélkül méltatták női vázlatait, amelyek »Three Lives« címmel jelentek meg, portréit, amelyeket »Geography and Plays« címen adott ki, »The Making of Americans« című regényét

s egyéb munkáit, mégis az az érzésem sőt meggyőződése, hogy Gertrude Stein egyénisége fontosabb, mint írói egyénisége s nyüzsgő, nyugtalan természete érdekesebb, mint irodalmi értéke. Sajtóközlése szerint nem az értelem értékelésére törekszik, hanem a szavak zengésével, játékaival, változatlanetőségeivel áll az irodalmi szellem szolgálatában. Ahhoz mindenesetre ért, hogy önmagáról beszéltesse. Például érthetetlen közleményeire is ráfogja, hogy érthetők s logikátlanúságáról is azt mondja, hogy logikus.

Benedetto Croce érettség-előtti élménynek nevezi a művészetet. Ez a véleménye Hegel-nek is. Ilyen értelemben Gertrude Stein infantilizmusát művészi szándékával nagyarázhatjuk. Ámde művészi szándékában annyi a program, hol dadaista, hol szürrealista, hol a »stream of the subconscious« módszereit használó műveiben annyi az esztetikai Bauernfängerei, hogy infantilizmusában, érthetetienségében, az almodok, emlékek, ösztönök kihangsúlyozásában, a dolgok és eszmék közönyben a szavak mágiája kedvéért, kénytelnek vagyunk megítálni a ravaszságot. Gertrude Stein néha olyan zöld és elápesztő dolgokat mond, hogy ezen csak nevetni lehet. De nemcsak művészeknek szánt írásaiban, hanem amikor a sajtó részére nyilatkozik. Több ízben hangzott, hogy a mai korban alig van angol nyelven teremtő író vagy költő, aki vele felvehetné a versenyt. Ír és firkál, teremt és ugrat. Nem lehet mellőzni, de nem szabad irodalmi cirkusz-mutatványainak egészen bedülni. A támadásokra támadással válaszol. Ha hátba dől, úgy tesz, mintha irodalmi orgyilkosokkal kellene elbánni s olyan hangon kezeli is ellenfeleit. Nem tudni, hogy a szimbolum cifrán kovácsolt rácsával zárkózik-e el a világtól, vagy pedig azoknak a figyelmét is akarja-e, akikkel lelke mélyén nem törődik. Hőbortos, kalandos, lármás, de magányos is. Olykor azt hisszük, hogy költészete ajtóőre egy eddig ismeretlen kóbold; máskor meg a pathológiai fintort látjuk ugyan ezen a helyen. Ha holtan kriptába fektetnék, akkor is talpra állana, beszédet vágna ki s pálcát törne azok felett, akik szemére hányják a tervszerűen kigondolt és megvalósított tébolyt. Van eset, hogy írásai hangjával az ordasokat is elriaszthatná; más alkalommal pedig szava dajkája lesz azoknak, akiknek szívét elgáncsolta a közöny. Bizonyos, hogy lelkében őszintén is felreszket a szépség s ekkor költői nyelve sötét sorsban déli verő, az emberi vadonban édes erő; a repeső vágyak hangján is tud megszólalni; intellektuálisan tiszta és következetes is tud lenni, mint abban az előadásában, amelyet az oxfordi egyetemen tartott; nem csoda, hogy amikor a Radcliffe College hallgatója volt, tanára, William James, a világhírű amerikai pszichológus szellemi felszereléséért megdicsérte. De művei többsége zagyva; amit ragyogó drágakőnek szán, az hamis fény; amit zenei összhangnak nevez, az összevisszaság.

John Crowe Eansom amerikai kritikus a költészetet három osztályba sorozza. Fizikainak nevezi azt a költészetet, amelyben a költő a dolgokról ír. Platóinak nevezi az eszméket tartalmazó költészetet és metafizikainak a természetfölöttitől, a csodálatostól inspi-

ráltat. Vajjon milyen osztályba lehetne sorolni Gertrude Stein költészetét? Gertrude Stein visszautasítja azt a vádat, hogy jelképes. Valahol maga megírta, hogy szavai mögött nincsenek rejtett értelmek, azaz azt fejezik ki, amit ki akart velük fejezni, s nincs köze sem a Jules Laforgue féle esztétikai romanticizmushoz, sem pedig a Tristan Corbière féle ironikus romanticizmushoz. Nem tagadja, hogy szívesen él a guny fegyverével, de nem az eszmék kedvéért, nem is a jelképek igazolására. Talán leginkább rokonságot tarthatna az amerikai »imagist« költői iskolával, amely a dolgok képeinek kifejezését hangoztatta. De ez a megállapítás sem helyt álló, mert a »költői képek«-ből Gertrude Stein nem kér; szerinte minden szó amúgy is költői kép; gyökerében épp úgy mint virágot hajtott életében nincs szükség arra, hogy mesterkéltnél előteremtett költői képpel módosítsuk. Ugyanakkor azonban az is bizonyos, hogy a plasztikus kifejezés szükségességét vallja; ebben a tekintetben annyiban lehetne vele vitatkozni, hogy sem akkor, amikor hipnotizáló akar lenni, sem pedig akkor, amikor plaszticitásra törekszik, az ezekkel a fogalnakkal kapcsolatos élményt nem tudja meggyőzően adni. Alkotó szelleme legelfogadhatóbb megnyilatkozásait pszichanalitikai költészetnek lehetne mondani. Ébren olyan nyílt, mint amilyen a legtöbb ember álmában szokott lenni; s prózájában épp úgy, mint költészetnek mondott írásaiban idegei nyugtalanságán a korlátokat és logikai ellenőrzést nem ismerő szavak zenei felszabadító erejével könyörül meg. Logikája a tucatfelfogás szerint illogikus, csak saját értelmezésében észszerű. Benne jobban, mint bármelyik más amerikai kortársában, megszemélyesednek az irracionális racionalizáló céljai; nem azért ír, mert képzelete van, hanem mert írásával megelőzi a pszichonanalitikai kezelést. A szó zenéjének önmagába szuggerált rendjében megtalálja azt a rendet, amelyhez a tehetsége nélküliek csak hosszú pszichonanalitikai kezelés után jutnak. A dolgokban, amelyek rajta kívül állanak, saját idegei táncolnak; a dolgok, amikor élmények s benyomások formájában idegeibe kerülnek, idegrendszeréhez alkalmazkodik. S mert ilyen szoros az összefüggés a dolgok és idegrendszere között, mert a kettő eggyé válik, azért — alighanem őszintén — Gertrude Stein képtelen megérteni, hogy miért magyaráznak észszerűtlenséget »logikus« műveibe. Alanyiségében önmaga betege és önmaga orvosa; minden azon mulik, hogy a beteg állapotával, vagy pedig az orvos segítő kezével találkozunk-e munkájában. Az előbbi esetben: érthetetlen, következtetlen; az utóbbi esetben: egyszerű, világos. Néha különös, mint egy bonyolult babonás ráolvasó.

Archibald MacLeish, a jelentékeny amerikai költő »Poems«, 1924-1933 kötetéről, amely költeményei legértékesebbjeit tartalmazza, az előszóban azt írta, hogy ebbe a kötetbe azokat a verseit foglalta, amelyek miatt »nem kell szégyenkeznie«. Vajjon Gertrude Steinban van-e annyi szemérem és önfegyelem, hogy ugyanilyen álláspontra helyezkedjék műveivel szemben? Nem bizonyos. Önimádata nagyobb önkritikájánál, ha csak nem — amit majdnem lehetet-

len eldönteni — azt az elvet vallja, hogy az öndicséret szélsőségével is azt igazolja, hogy mennyire türelmes és tájékozatlan a közönség. Árnyalatokat kifejező modorossága sokszor nem is a költészet árnyéka, s azért ez a sok hűhó, mert a zaj talán az érték látszatát is keltheti. A modern amerikai irodalom körképén a legrikítóbb szín Gertrude Steiné. Amikor Jean Cocteau kihangsúlyozza, hogy a francia fordításokban is észrevehető az amerikai költőnő ritmus-érzéke s hogy birtokában van a »metier poétique«-nek, korántsem használja a tulbecsülés szókinsét; a kételkedés akkor jogosult, amikor Gertrude Stein arra hivatkozik, hogy »ösztönös« írásaiban csak a színvak és a botfülü nem látja »az értelem szenvedélyes pontosságát«. Ugyanis joggal kételkedünk egy olyan művészen, aki a nyelvöltögetés és narcisztikus önimádat egyvelegében az izléstelen-ség mértéktelenségét összetéveszti az izlés rendjével, s a szavakba foglalt tudatos vagy tudattalan kórtani jelenségeket azzal intézi el, hogy művészi eredetiségének alkotásai. A kik személyesen érintkeznek vele, azt mondják, hogy közvetlen, egészséges humoru, érthetően ötletes és szellemes tud lenni. Ha ez így van, akkor fenti kijelentésem annál megokoltabb, amikor irodalmi működését pszichoanalitikainak neveztem. Öntudatalatti énjéből kinyomja a gennyet, hogy öntudatos énje kifejezésében civilizált lehessen. Anti-intellektualitása póz, nemcsak ösztön. Tavalyi amerikai előadó körutján alkalmam volt meghallgatni. Ez a kövér hölgy olyan józanul tud beszélni, mintha egy divatlap hirdetési ügynöke lenne. A hatáskeltés feltételeit úgy ismeri, mint egy színésznő. Végeredményben lehetséges, hogy Gertrude Stein a modern amerikai irodalom legbonyolultabb vice, s magányában kacag azon, hogy programos primitivizmusát az irodalmilag nagyképűek mennyire lenyelik. Persze az is lehetséges, hogy Gertrude Stein annyira fél a kifejezés clichéjétől, hogy végül ő maga az eredetiség clichéje lesz. Főlénye olyan perverz, mint a kamaszkor öntudatlan kegyetlensége. Még amikor ótestamentomi visszhangra lelünk műveiben, akkor is az az érzésünk, hogy óvatosan kell fogadni munkáját. Gertrude Stein szerelmes saját pózába. Ritmusa sosem fáradt, csak fárasztó. Mikor költői vagy írói magatartásában felelő, akkor egyenesen kellemetlen. Ecet és méz-íz keveredik írásaiban, még önéletrajzában is, s nem tudjuk, hogy melyiket szánta élvezetnek. Mindenesetre a kritikát provokáló és az olvasót bosszantó alkotó. Öntetszelgése csillapíthatatlan. Igaz, gátlásokat nem ismer, de talán éppen ebből következik, hogy a művészet fegyelmező erejével nem tudott vagy nem akart megbarátkozni. Önéletrajzában épkezláb mondatai azt árulják el, hogy a világos kifejezéshez is ért, ennél fogva mégis megokolt az a feltevés, hogy érthetlensége póz s nem művészi eredetiség. Tömörségében is szóhalmazó, mert sokszor a semmi fejezi ki sürítettten. Gertrude Stein inkább a művészet cinkosa, mint fegyvertársa. Inkább rágsálja a szavakat, mint csiszolja.

Művei közül, érthetőség és művészi egység szempontjából, »Three Lives« című kötete a legértékesebb. A kötet három tragikus

lősnője, Good Anna, aki meddőn pazarolta el életét, Gentle Lena, aki az anyaság látomásában élte ki sorsát és a néger Melanchta, aki korlátlan szenvedélyei miatt pusztult el, Gertrude Stein emberábrázoló képességéről tanuskodik. Sajnálni lehet, hogy későbbi műveiben, mindenféle stílus-fortélyok kedvéért, nem maradt következetes első kötetében megütött hangjához, amelyben azonban már későbbi »ki-lengései« észrevehetők. A szerkezeti érzék, az összpontosítás tehetsége ebben a műben is hiányzik, amelyet Gertrude Stein 1905-ben írt s 1909-ben jelentetett meg. Amíg erről a kötetről, főként Melanchta portréjáról Eugene O'Neill elismeréssel nyilatkozott, addig a »Geography and Plays« kötet, amely sokkal később jelent meg s amelyben a »szindarabok« elnevezés mesterkélt meliëbeszélés, Amerika egyik legismertebb kritikusának, Stuart P. Shermannnak megítélésében négyszáztizenkilenc oldalával az olvasót belekényszeríti a harakiribe. Az ezer oldalas »The Making of Americans« című kötet Párizsban jelent meg. Gertrude Steinnek közel husz évig kellett várnia, amíg erre a kötetre — a világirodalom egyik legegységangubb alkotására — kiadót kapott. A regényhez Bernard Fay, a francia életrajz és történetíró írta az előszót. Általában, úgy látszik, Gertrude Stein szereti, ha ismert írók előszóval adnak tekintélyt műveinek. Egyik kötetét Sherwood Anderson vezette be, s »Narration, four lectures by Gertrude Stein« kötetéhez Thornton Wilder írta az előszót, aki megállapítja, hogy az író »gondolatait rendkívül elvont formában közli«. Például így: »It is a rather curious thing that it should take a hundred years to change anything that is to change something, it is the human habit to think in centuries and centuries are more or less a hundred years and that makes a grandfather a grandmother to a grandson or a granddaughter if it happens right and it often does about happen right.« Ez az »elvontság«, ha akarom egyszerű, ha akarom érthetetlen, s ha akarom igen mély. Megjegyezendő, hogy költeményeiben épp úgy, mint prózájában, ilyen nyelven ír s akármelyik művéből idézünk, a hatás ugyanaz.

De térjünk vissza »The Making of Americans« című regényére, amelyben az író a Hersland és Denning családokkal foglalkozik, akik szerinte az amerikai középosztály életét képviselik. »Family living is being existing« írja, azaz a családi élet pusztán létezés, s ennek a tételnek igazolására ezer oldalra volt szüksége. A regényben sok az önéletrajzszerű adat. Csak részleteket olvastam belőle, mert az élet túl rövid ahhoz, hogy az elkerülhető unalmat ha lehet, ne mellőzzük. Nem tagadható le, hogy — ahogy egyik kritikus mondotta — mindig »meginduló«, de sohse »befejezett« regényében, van humor, skepticizmus, rejtélyesség és anarchia, s az életnek letté való lezülése olykor megdöbbentő erővel tárul fel az olvasó előtt; s az író-nőnek az a lázas meggyőződése, hogy csakis a világi és pénzügyi gondoktól mentes életben lehet az ember független és szabad, a szó-excentricitások ellenére érthetővé válik az olvasó szemében, még akkor is, ha csak töredékeket olvastunk a regényből. De az »automatikus« (ez Gertrude Stein kedvenc szava) írásmód mégis inkább az

unalmat szolgálja, mint az élményt, bármennyire lelkes Bernard Fay előszava. Kenneth Burke-nek, az amerikai kritikusnak igaz van, amikor kijelenti, hogy »az író nő megszegi a szó törvényét, amikor elfelejti, hogy a szó elkerülhetetlenül meghatározás«. »Composition az Explanation« című tanulmánykötetében Gertrude Stein elméleti módon igyekszik megmagyarázni forma-koncepcióját, de bizony magyarázata épp olyan zavaros, mint munkái javarésze. He-lyes: a művész legyen szuggeráló, hiszen a szó zenei jelentőségében, de ha a szuggerálás csak hitegetés és a szó zenéje valószínűtlen, akkor a kihangsúlyozott elmélet sem tud bennünket meggyőzni arról, hogy az alkotónak sikerült elérnie célját. »Tender Buttons« című kötetében »csendéleteket« akart az író nő az olvasóknak adni, még pedig a szó eszközét felhasználva olyan módon, amely — a festészet terén — Braque vagy Picasso alkotásaival hasonlítható össze. Ezek a rövidlevegzetű képek lelményesek és modorosak, de nem értékesek. Gertrude Stein ezt a művét »költemény-kötet«-nek nevezi. »Four Saints in Three Acts« című operalibrettójához, amely stílusához következetesen hipermodern, Virgil Thomson amerikai zeneszerző nagyon is konzervatív, liturgikus zenét komponált. A történet, amely a mennyországban indul s a mennyországban fejeződik be, Szent Teréz és Szent Ignác kettős lelkét ábrázolja, s alap-gondolata a spirituális egység megteremtése. Az operát 1934-ben sikerrel játszották; jómagam nem láttam, tehát nem szólhatok hozzá. A »The Autobiography of Alice B. Toklas« című önéletrajza Gertrude Stein legvilágosabban megírt műve. Az író nő, aki 1872-ben született a pennsylvaniai Allegheny városban, s fiatal éveiben Bécsben és Kaliforniában élt s 1903-ban Párizsban telepedett le, sunnyal és fölényel s harcos könyörtelenséggel ír élménveiről, tapasztalatairól, a különböző írói és művészi mozgalmakról, amelyekben közvetve vagy közvetlenül része volt. Munkája olyan dokumentum, amely az utókornak alkalmas ad majd azoknak az esztétikai és emberi szempontok megértésére, amelyek a huszadik század eleje óta az európai és amerikai írókat foglalkoztatták.

(Cleveland, Ohio).

Kisbéry János :

Szerkesztői üzenet „Komoly leány” jeligére

Ön a következő kérdéssel fordul az egyik fővárosi lap szerkesztőjéhez:

»Megszerettem egy fiút, de amikor megkérte a kezemet, egyszerre megfordult az érzésem, elidegenedtem tőle. Ez már másodszor történik meg velem. Mi lehet annak az oka, hogy olyan kéréket kosarazok ki, akiket tulajdonképpen szerettem?«

A fővárosi lap szerkesztőjétől a következő választ kapta:

»Hiába használja jeligéjének azt, hogy komoly leány, bizony, még nagyon kiforratlan gyermek, aki tele van gátlásokkal. Mert nem az a komolyság, ha valaki nem nevet vagy rendesen elintézi munkáját, hanem a lélek komolyságát kell alatta érteni, amikor valaki gondolkodásban, világfelfogásban megérett arra, hogy anya és feleség legyen. Az ilyen szeszélyesnek és indokolatlannak látszó visszalépések a gyermekleány önkénytelen féltelme attól a felelősségtől, mely reá feleségi minőségben hárul.«

Kedves »Komoly Leány«,

ha az ember betegnek érzi magát, orvoshoz fordul. A betegség érzete egy időben még kizárólag a testre szorítkozott. A lelki élet fejlődésével azonban ez kiterjedt a lélekre is. Kiderült, hogy az ember nemcsak test, hanem lélek is. Nemcsak testi, hanem lelki életet is él. És nemcsak a teste, de a lelke is megbetegedhetik.

A lélek betegségeit a lelki működésben fellépő különféle zavarok és rendellenességek jellemzik. Ezeknek jelenlétéből következtünk a betegség természetére és valószínű okaira. A lelkibetegségek gyógykezelése ugyanazokat az elveket követi, mint a testi betegségeké. Ugy a testi, mint a lelki betegségek eseteiben arra törekszünk, hogy felállítsuk a pontos diagnózist, s a testet, illetőleg a lelket felvértezzük, képessé tegyük arra, hogy a betegségét leküzdje. Ez minden esetben bizonyos speciális hatóanyagoknak — szérumoknak, orvosságoknak — a szervezetbejuttatása által történik, kivételes esetekben műtéti beavatkozás által.

Az ön betegsége kétségtelenül lelkibetegség, és ezt öntudatlanul érzi is, amikor tanácsért fordul a fővárosi lap szerkesztőjéhez. Kétlem azonban, hogy ennek a tanácsnak a legcsekélyebb hasznát is vehetné. A szóbanforgó szerkesztő kitűnő lélekorvos, de meglehetősen egyoldalú. Egy bizonyos tünetcsoport specialistája. Ehhez ért, egyébhez alig. Az ön betegsége nem vág bele ebbe a tünetcso-

portba és a szóbanforgó lélekorvos hamis diagnózist állapít meg, amikor azt abba beleerőszakolja. Ebből következik, hogy az általa ajánlott gyógyszer sem ér hajítófát sem. Sőt, mi sem ártalmasabb, mint ha elhiszük valamely orvosnak, hogy ez és ez a betegségünk, holott az egészen más, mert mialatt mi buzgón gyógykezeltük magunkat képzelt álbetegségünk ellen, az igazi és tulajdonképpen betegség zavartalanul fejlődik tovább és mire észre vesszük, már késő. Ez késztet arra, hogy ügyében kéretlen-fogadatlan állást foglaljak s jóvátenni próbáljam azt, amit ez az ál-diagnózis esetleg elrontott.

Az ön betegsége nem az, hogy kiforratlan s hogy önkénytelenül fél azoknak a felelőségeknek a vállalásától, amelyek reá feleségi minőségben hárulnak, hanem az, hogy tudat alatt nem értékeli magát eléggé és ennek a megnyilvánulása az, hogy képtelen azokat az embereket értékelni, akik önt értékelni hajlandók. Önmagunk értékelése az esetek legtöbbszörében attól a viszonytól függ, mely bennünket a világhoz fűz. A legtöbb ember bizonyos értelemben mumus a számunkra, nyomasztó fölény és tekintély, legalább is addig, amíg közelebbről meg nem ismerjük. A családtagok nem respektálják egymást. Nincsenek egymásnak »illúziók«. A legszimplább és legközöségesebb idegent is több respektussal kezelik, mint egymást. És minél idegebbnek érzünk valakit magunkhoz, annál több tisztelettel és elismeréssel tekintünk fel rá. Ebből következik, hogy önmagunkat sem tiszteljük. Önmagunkat ismerjük. Számontartjuk emberi gyengéinket, fogyatékosságainkat, restelt és eltitkolt tulajdonságainkat és ennek tudata mint rosszlelkisímeret nyilvánul meg a szubjektivitásunkban. Kivételnek érezzük, hogy mi ilyen közönségesek, hétköznapiak, »emberiek« vagyunk és szabálynak tekintjük, hogy nálunk mindenki különb, alaposabb, tökéletesebb, jellemesebb és tiszteletreméltóbb. E tudatunkban hitvány alakoskodóknak, szélhámosoknak érezzük magunkat az emberekhez való viszonyunkban, akik a világot állandóan megtévesztjük, félrevezetjük és becsapjuk és e szubjektív egyoldalúságunk következménye a lelepleztetéstől való örök félelmünk és aggodalmunk. Attól tartunk, hogy a turpiság kiderül és az emberek rájönnek, hogy voltaképpen kik és mik vagyunk mi. Rájönnek, hogy csak szerepet játszottunk előttük, komédiáztunk, ádtuk a bankot, mert hiszen mi tudván tudjuk, hogy kik vagyunk, nincs illúziónk magunkról.

Ez az egyoldalú szubjektivitás az oka annak, hogy a testvérek rendszerint nem szenvedhetik egymást, tiszteletlenek és neveletlenek egymással szemben és nem hajlandók együtt társaságban megjelenni. A testvéreknek nemcsak önmagukról, de egymásról sincsenek illúziók és egymás társaságában fokozott mértékben kitéve érzik magukat a lelepleztetés veszélyének, az egymáshoz való tartozás kompromittáló erejénél fogva.

Ismertem pl. egy fiatalembert, aki a hugát minden rendelkezésére álló eszközzel elnyomni igyekezett és ha rajta mulik, az uccára

sem engedte volna ki. Amikor a huga nagylánnyá cseperedett és elsőszőben esett szó arról, hogy ő is bálba menjen, elkeseredetten és kétségbeesetten tiltakozott a határozat ellen. És amikor a tiltakozás nem használt, inkább ő maradt távol a mulatságról. Nem volt hajlandó megjelenni ott, ahol a huga is jelen van. Nem vállalta a hugát, megtagadta. Miért? Mert nem voltak róla illúziói abban az értelemben, amely értelemben más nőkről illúziói voltak. A testvére volt. Ismerte, közönségesnek találta, nem volt tekintélye előtte. Meg volt győződve arról, hogy hatalmas csorba esik a tekintélyén, ha az emberek, a társaság, a leányok megtudják, hogy ez a leány az ő huga. A szubjektivitásából indult ki. Pillanatra sem tétélezte fel, hogy azok a nők, akik neki annyira imponálnak, ugyancsak testvéreire más fiuknak, okkal-móddal ugyancsak olyan közönségesek, mindennapiak, szimplák, kiábrándítók, »emberek« emberi közelségben, mint az ő huga. Nem; azt hitte, hogy csak az ő huga ilyen, kivételesen s hogy a többi nők egytől-egyké születtek istennőnk. Mit keres tehát az ő huga a bálban, az emberek között, hogyan mer arra a gondolatra vetemedni, hogy ő is fellépjen köztük és hódítani, imponálni, érvényesülni akarjon? Hát van neki erre jogcíme? Nem felháborító arcátlanság, ostoba és meggondolatlan vakmerőség ez? Lehetnek az ő hugáról valakinek illúziói? Megtéveszthet ez valakit? Nem. Minden ki fog derülni, az első pillanatban. Amint a huga belép az ajtón, az emberek össze fognak nézni, felállanak a székre, csödület támad és röhögve mondogatják majd egymásnak: Hát ez? Mit akar itt? Hisz ez a... ez a, ugy van, ez az ő huga. Nem istennő, nem Cleopátra, hanem az a valaki, akinek annyiszor kapaszkodott bele a farkocskába s aki annyiszor öltötte rá a nyelvét, az ő huga. Botrány tör ki, az emberek visszakövetelik a pénzüket, elfintorgatják az orrukát, nem lesznek hajlandók egy levegőt szívní a hugával. Ez a fiú ezekben az órákban válságos megpróbáltatásokat élt át és közel állott ahhoz a gondolathoz, hogy megöli a hugát és az anyját is és elássa, eltünteti, elemészti őket, mert a pusztá kapcsolat, hogy hozzájuk tartozik, lehetetlenné teszi, egyszer és mindenkorra utját állja az érvényesülésének.

Ennek a fiatalembernek a tragédiája az volt, hogy nem tudott jólelkismerettel emberi lenni, mert megtévesztette a hiú látszat, mindaz, ami az emberekben imponált neki és ez a valószínű tényállás az ön esetében is, kedves »Komoly Leány«. Ön nem mint nő, mint anya éretlen arra, hogy a házasságban és általában az életben megállja a helyét, hanem mint ember. A szubjektivitása fejlődött egyoldaluan. Nem ismeri el magát, rossz a lelkiismerete, resteli emberi tulajdonságait, azt, ami voltaképpen minden egyes emberrel közös, mert elismerését egyszer és mindenkorra oly feltételektől tette függővé, amelyek a valóságban elérhetetlenek és megvalósíthatatlannak: az illúzióitól. Az ön szubjektivitását lenyűgözte és megfélemlítette néhány hiú cafrang, modor, allűr, rossz film és regény és ennek hatása alatt meg van győződve arról, hogy »vannak« oly emberek, akik magasan fölötte állanak önnek, akik nem ilyen hétköz-

napiak, szimplák és közönségesek és ez az oka annak hogy látatlanban aláértékeli magát egy feltételezett felsőbbrendűségnek, hogy azután egy életen át ezzel az agyrémmel üldöztesse magát. Ugyan, kit nem tisztel ön, kiből nem kész látatlanban egy félistent respektálni?

Önnek, kedves »Komoly Leány« súlyos alsóbbrendűségi komplexuma van és ennek következtében kénytelen lenézni mindenkit, aki önt megbecsülni hajlandó. Ez az oka annak, hogy ön még minden udvarlójából kiábrándult, mihelyt az hajlandónak mutatkozott önt feleségül venni. Ön tudat alatt abból indul ki, hogy ön, mint ember, értéktelen és mihelyt valaki önhöz közeledik, önkénytelenül így okoskodik: Ki ez, hogy még velem is szóbaáll? Hogy még engem is hajlandó feleségülvenni? Ha csakugyan valaki lenne, nem engem akarna, hanem valaki mást. Olyan valakit, aki nekem is imponál, akit én is értékelni tudnék. Akárkit, csak nem engem. Mert én csak legutolsó sorban jöhetnék számításba. Én vagyok a legutolsó. És mert mégis engem és kizárólag engem akar, ez az ember maga is alighanem a legutóbbi közé tartozik. A legutolsó és legértéktelesebb ember a földön. Kell a fenének. Sohasem tudnék férjhezmenni olyan emberhez, aki még engem is hajlandó feleségülvenni...

Kihez menne tehát férjhez? Ahhoz, aki nem venné el és csak addig, amíg nem venné el. Azt jelenti ez, hogy az ön alsóbbrendűségi komplexuma az emberekhez való viszonyában mint reménytelenségi komplexum nyilvánul meg. Az ön szerelmének, rajongásának és megbecsülésének legelső feltétele az, hogy szerelmének tárgya ne szeresse, ne becsülje, ne értékelje önt viszont, egyáltalán ne akarja önt, azaz: szerelmének feltétele megvalósíthatatlan. Ön nem szerethet és nem lehet boldog mindaddig, amíg nem képes természetesen és magátólértődőnek találni, hogy önt szeressék, becsüljék és elismerjék. Ezért csak azt a tanácsot adhatom, hogy tanulja meg becsülni magát. Kezdje ezt azzal, hogy ábránduljon ki mindabból, ami eddig önnek az emberekben imponált. Ismerje meg az embereket a maguk valóságában. A legszebb hegy is kiábrándító közvetlen közelségből, telve szakadékokkal, tüskével és bózóttal és a legimponálóbb félisten is merő emberi gyarlóságok halmaza emberi közelségben. Csak azt értékelje az emberekben, ami bennük emberi megnyilatkozás, mert egyéb értékelnivaló nincs bennük. Semmi oka sincs arra, hogy magát másoknak aláértékeli és lássa be végre, hogy azok ugyanabból az anyagból, ugyanazokból az emberi gyarlóságokból vannak kiszabva, mint ön. Ha ezt belátta, akkor nem maradhat el annak belátása sem, hogy ön éppolyan értékes tagja az emberi társadalomnak, mint bárki s ha valaki önt feleségül kéri, ezzel még nem önmagáról állított ki szegénységi bizonyítványt, hanem csak megbecsülte önben azt, ami önben minden körülmények között megbecsülésre méltó.

Abban a reményben, hogy tanácsaimnak hasznát fogja látni, üdvözlöm önt.

Dr. Stern Lázár

Írásaimból kiderül, hogy milyen irodalom érdekel. — Kultúra, történelem, lélektan és így érdekel minden irodalom, ami idevonatkozik. Első sorban azon művek, amelyek valamely kor lehanyaglását, új korszak kiemelkedését tárgyalják, az átmeneti korok, amilyen a mi korunk is, amelyekben az elhanyagolt régi energiák friss energiákkal vannak harcban, melyekben a túlérett kultúra lassan helyet enged a frissen csirázónak, az érett gyümölcs hullóban, a friss erőben. — A teremtdés titkát szeretném ellesni, rátalálni minden lelki behatás és ellenhatás várható eredményére, mind ezen hatások és ellenhatások összegeződésére a szellem azon mehanikájára, a módra, amelyen az létre jön.

Mosí a nemzetiségi kérdéssel foglalkozom. Miért ellenségei, és miért nem barátai egymásnak a nemzetiségek, miért nézi örök gyanuval az egyik nemzetiség a másik közeledését, miért nem látja be egyik nemzetiség sem azt, hogy a másik nemzetiség szellemi és anyagi gazdagodása a saját gazdagodása is, épp úgy mint az egyik ember nivós élet lehetősége csak előmozdítója a másikénak. — Vezet-e kiut az örök harcból a megértés, a szeretet felé, mikor változik át a Hobbes homo homini lupus-a a Spinoza álmává, a homo homini deus-szá? avagy álom marad ez mindörökké, amelyre a realitások untalan rácsáfolnak?

Jövő terveim a fentiekből önként folynak. — Az emberiség kulturistóriáján dolgozom, a fenti szellemben és arra korlátozva, van-e haladás, avagy minden csak körforgás, úde messzeségekbe vezet-e utunk, vagy mint a taposó malomban mindig ugyan azon a helyen mozgunk — Szeretnék ráakadni az álmokban a realitásra, keresem a diszharmóniákban a harmóniát, a gyűlölet mögött a szeretetet, inkább érzi-e magát testvérnek az ember ma, mint a görög Zeno korában. - Észlelhető-e emelkedés az egyén nivójában, van-e a társadalom életének és változásainak sztrukturájában valami, ami reményleni engedi, hogy a mai gyűlölettöbbség, ellenében a mai szeretetki-sebbség valaha is többségre tesz szert, avagy arra van-e kárhoztatva, hogy örökre kisebbség maradjon.

Kristály István

Merekülő ember címmel testileg is a befejezés előtt áll három kötetre tervezett regényem első kötete. A következő két kötet: A céltalan ember és Egyedül. És csak ezek után lehetne szó arról, hogy olyan, irodalmunkban valóban az építés melegével forrasztó írás jöjjön, amiben mindenki megtalálná a maga természetes igazát. Tulajdonképpen harcolni akarok ezekkel az írásokkal. Jószándé-

ku és tudatosan kitervelt hazugságokat megmutatni: de könyörtelesen. Nekem nem kell a megbocsátás! A meggyőződést soha sem kell megbocsátani: az vagy él, vagy elbukik! De mind a két esetben becsülettel. Szerencsém van, mert nyugodtan gondolkodhatom a dolgok fölött és van hozzá erőm, mert megjártam azokat a mélységeket, amelyek fölé az új ember őszinte műveltsége boltozódik majd. Reszketek a megilletődéstől, hogy már eddig is adhattam ehhez a boltozathoz néhány kis vonalat, amelyért soha szégyenkezni nem kell. Mert a felelősség óriási! Itt nem dsessz-fogásokról van szó, hanem arról az összefüggésről, amit a dsessz mindig megtagad: a lélekről! Arról van szó, hogy nem szabad és nem is lehet meghalni. Ez az a költészet, amelynek valósága szebb az aramvonalas autónál, messzebb hallatszik a rádiónál és melegebb a festett szemöldökű szegénység ájult szomorúságánál. A felelősség nélküli műkedvelés irodalmi határait ki kell terjeszteni nemcsak a kendőzetes dsessz-irodalomra, hanem arra az apacs-kendőös szólam-irodalomra is, amely a személy-nélküliség sötéttségében folytatni akarja a céltalanság »panoptikum«-irodalmát.

Elő irodalmat akarok! Aminek gyökere van, múltja és jövője. Háború volt, amelyben részt vettem és előtte huszonhárom évem, utána pedig megfigyelője lehettem. Azoknak a fordulatoknak, amelyekben a »ma« kavargott. Ahhoz a »nemzedékhez« tartozom, amely a civilizáció programjait szívközelségből szenvedte meg. És épen ezért, közel az ötven évhez, husz évnél fiatalabb szívvel hiszi a meg nem tagadott életet. És ezért az én »nemzedékem« az a bizonyos örök nemzedék, a hit nemzedéke. Az én nemzedékem töltötte meg ifju, boldog vérével a háború lövészárkait, az ő meleg egészsége fagyott meg Szabériában, ezek a vakok, a némák, a kéz- és lábnélküli rokkantak, ezek haltak meg harminc és negyven között és kevesen érik meg az ötvenet és ezek azok, akik mindenből kitagadtak lettek... akik mindent elvesztettek! És sajtóságos: ezek azok, akik legkevesebbet panaszkodnak, ellenben mindenütt ott vannak — ahol az élet: él!

Ezekről szól az én regényem. Ezekről szoltam eddig és minden szavam az övék marad. Mert ők soha sem halnak meg...

Ennek a nemzedéknek az írói: Reményik Sándor, Tamási Áron, Nyíró József, Babay József, Terescsényi György, Áprily Lajos, Makai Sándor...

Ők az új magyar költészet, amelynek van Európát-hívó humanizmusa és egyéni becsülete.

Szavashihetőség!

Borsódi Lajos

Regényen dolgozom. Nagy szeretettel, ha szabad ezt a kifejezést használnom: fiatalos ambícióval. Szeretném benne a kisváros keresztmetszetét adni, úgy ahogy a háború előtt és utána magam előtt

láttam. Azon vagyok, hogy régi és új emberek keljenek életre a tollam alól, akikről csak most, irásközben, látom: milyen érdekesek és mennyire le tudják kötni a figyelmemet. Szeretném, ha az olvasó majd megosztaná velem ezt a meleg érdeklődést. És ebben van talán a mai regény nyitja: élesztani, mindig csak élesztani a mostani küzködő, fáradt olvasóközönség kíváncsiságát és eképpen ezer bajból, legalább az olvasás tartamára, kivezetni idegen ismerősök változatos világába. Nehéz feladat ez az itt élő magyar író részére. A mindennapi kenyérkereset mázsás gondja ráakaszkodik a képzelet szárnyaira és mindig újból földhöz sujtja. Legtöbbször közülünk éjszakai nyugodalmunkat áldozzuk fel az írás lehetőségeért és meg akarjuk valószínűsíteni azt, ami majdnem lehetetlen: hogy lelkesedésünk repülőgéppel áttörjük magunkat ezer gomolygó bajunk felhőin — a látomások napfénye felé. És mégis megkíséreljük minden közönyön át, sívár, légüres rétegeken keresztül, igyekezünk a magasba. — De nem akarok panaszkodni, hiszen az írás, mint minden más művészet, a legnemesebb öncél és nincs boldogítóbb mámor, mint az alkotás negyven fokos láza. Ezt érzem most mindennap, mialatt idegen világba révedt tekintettel, szívem drága alakjait idézgetem magam elé. A papiros pedig egyre fogy a tollam alatt és én szövögetem, játékos kedvtelessel, regényem szálait. Nem kérdezem, miért, nem kérdezem, hogy kinek. Talán egykor a bánati ákácok világában is kisarjad a megértés mosolygó virága. Talán egykor, reggelre kelve, a lelkek zart szirma bimbója is kinyílik és felénk fordul, felénk, az itt élő írók kicsiny, lelkes, jobb sorsra érdemes csapatjára.

Hogy milyen irodalmi terveim vannak? Egyelőre csak a regényem messze horizontjáig látok. Nagy ut ez odáig és gyalgó ember ne nézzon a késő jövődők kódén túl. Ha önmagam csak félig megleszek elégedve munkámmal — amire örökös, kínzó tépelődéseim mellett alig van kilátás — valószínűleg nyomban új regény írásához fogok. Az írás idővel olyan szenvedéllyé válik, mint a morfium élvezése. És ha a nagy tervek nem válnak be, úgy a csalódott, mindenből kiábrándult író — novellát ír.

Ezek után pedig még csak arra kell válaszolnom: milyen irodalom köti le különösen figyelmemet? Bevallom: ez a kérdés a legnehezebb. Nem tartozom a rendszerrel olvasó emberek közé. Az alkotó gondolat nekem egyformán drága, akár skandináv író lelke csillog rajta mint sápadt éjféle nap, akár olasz költő forró szívének biborával ékes; az amerikai író éles élet-rajzolása épp oly érték a részemre, mint a francia elbeszélés finom, graciózus mosolya. Persze elsősorban a magyar írásművészet érdekel, ez az ezer rózsával és rengeteg bimbóval kivirágzott, valóságos mesefa. Sokszor kétségbeesve látom, milyen meddő vágy: megismerni az irodalmat. Nincs határa se szélteben se hosszában. Ugy járok benne mint végtelen virágoskertben: innen is, onnan is tépem a virágot, aztán leheveredem a fűben és elmerengve nézem a gondolatok futó felhőit.

Cziráky Imre

A baráti üdvözléssel küldött felszólításnak baráti szívesseggel iparkodom eleget tenni, bár egyelmással sehogysem vagyok tisztában ezen irodalmi körlevéllel kapcsolatban. Azt megértettem, hogy a Kalangya ezen beszámolókat egyszerre adja közzé. Ebben az esetben — ha ugyan jól értelmezem az egyszerre való közzéadást — keveseiek mindannyiunk számára a két szedés-oldalt. Mert hiszen, Istenem, nincs közöttünk egy sem, aki oly sokat tudna mondani önmagáról, hogy az elférjen három-négy sorban. És éppen ettől félek, hogy ezt ti is tudjátok Szerkesztő uraim s annyira belekalkuláltok tervetekbe ezen gyengeségünket, hogy mindenkire külön-külön két szedési oldalt terveztetek. Nehogy valaki még ennél is többet írjon, mi?! Bevallom, magam is sokallanám ezt a két szedési oldalt személyemre pazarolni. De hopp, álljunk meg! Ez a mondat már nem volt egészen őszinte. Bevallom az igazi okot. Mert nincs az az oldalszám, amit ne tudnék magamról teleírni, hiszen magamagáról ír így is, úgy is, aki tollat vesz a kezébe. De nem tartom célirányosnak, hogy a három kérdésre két oldalnyit feleljek. Ok: az önmagamnak feltett és feleletre váró kérdések egész garmada hever, rozsdásodik bennem. Olyan kérdések, melyekre minden felelet legalábbis egy novellát eredményezne.

Igaz, hogy egy sem lenne irodalmi beszámoló. De hát legyünk őszinték! Beszámolni csak alapos, kitartóan, tervszerűen, teljes odaadással elkövetett munkásságról lehet és illik. Én pedig, sajnos, csak irigyelni, de már követni nem tudom azon jugoszláviai magyar írókat — ha vannak — akik alaposan, kitartóan, tervszerűen és teljes odaadással irogatnak. Ahogy én ismerem a n y a g i körülményeiket, bizony édes kevés akad ilyen!

Valahol azt olvastam, hogy a magyar írók szegényes anyagi körülményei voltak részben előidézői annak, hogy a magyar novellalírással arra a nivóra jutott, amelyen áll. A magyar novella sajátos műfaj: leginkább novella az egész világon!

Kevés, de nekem nagyon fájó kivétellel személyesen ismerem a jugoszláviai magyar írók mindegyikét. Legtöbbnek az anyagi körülményeit is. Meg is értem hát, hogy regénnyé bővíthető témáik nagy része novellává zsugorodik össze. Mert bizonyos biztonság, a jólét, gond nélküliség vagy betyáros »minden mindegy« legényélet kell talán ahhoz, hogy az ember leüljön regényt írni. Megengedem, lehet még egy eset is: r e g é n y í r ó n a k k e l l l e n n i ! Nekem ugyan szent a hitem, hogy minden regényíró novellán kezdte, csak amikor már nagyon jól ment neki: regény lett a novellából!

Nálam pedig most kezd beütni. „na nem a jólét, sem a biztonság, sem a gond nélküliség, a betyáros legényélet ellen háromszorosan biztosítva vagyok a párom és két csemetém által, de ismétlem, most kezd beütni nálam is a jobb világ! Mától kezdve eddig egész napomat igénybe vevő elfoglaltságom a nyári szünidőre való tekin-

tettel napi két órával megrövidül. Ez azt jelenti, hogy ha még a nyarat sem töltöm Isten szabad ege alatt, hanem beülök a szobába, pótolandó eddigi, akaratomon kívüli mulasztásaimat, még lehet a regényemből valami!

Mert hogy az első kérdésre térjek, igenis, dolgozom, illetve rövidesen el kezdek dolgozni egy regényen. A konkurrencia vigasztalására teljes őszinteséggel megírom, hogy nem irtam még egy sort sem belőle.

Tárgya: a vajdasági magyar kulturmunkás vergődő törtétese egész addig, míg mindent ki nem öl belőle, míg vissza nem rángatja, le nem teperi a vajdasági sár, a közöny, a vajdasági körülmények.

Lehet, hogy novellasorozat, lehet, hogy regény, lehet hogy napló lesz egy másik, tervezett írásom, mely egy kis árva gyerek sirva nevető életének négy esztendejét fogja elmesélni.

De hogy szigorúan a kérdésre feleljek, mely abból áll, hogy min dolgozom jelenleg, hát könyörgöm, bevallom, hogy semmin!

Ennek a levélnek a kedvéért ugyan félbeszakítottam tegnap este kezdett novellámat, melynek címe: 089675. De holnap estére befejezem azt is. Ugyis csak este írhatok, miután reggeltől estig irodában vagyok kénytelen dolgozni.

Van egy rossz írógépem, azon írok. Így a szerkesztő urak nagy része azt hiszi rólam, hogy legalább is másolatot küldök. Mert, hogy jó órában mondjam, el szokták fogadni, amit küldök. Lehet, azért, mert ritkán háborgatom őket.

Ha jól emlékszem, pár sorral feljebb két regényről tettem említést. Minden bizonyosság kedvéért pótlólag kijelentem, hogy ha novella lesz belőlük, nem én leszek a hibás.

Mik az irodalmi terveim?

Három könyvem jelent meg eddig. Egyikre sem fizettem rá. Hasznom sem volt sok egyikből sem, de ahogy értesültem másoktól, mivelénné könyvet kiadni, házalás nélkül és veszteség nélkül eladni: siker. Volna most egy kötetre való novellám. Ugy ötezer dinár kellene hozzá meg valaki, aki eladja. Állítólag vevőt lehet találni, csak keresni kell. De ehhez nem értek. Ennek a kérdésnek megoldása lenne személyemet legközelebről érdeklő irodalmi tervem. De ha ez probléma az én számomra, probléma másnak is! Tehát magától adódik a Kalangya számára a kérdés, illetve kérelem; tessék állandó rovatot tartani megoldásra váró problémáink számára s e rovatban legyen az első téma: mit lehetne és kellene csinálni a vajdasági magyar könyvkiadás megvalósítása tárgyában?

Én voltam a Szenteleky-társaság titkára. Még büszke sem lehettem rá, hiszen semmit sem csináltam. Egy gyűlésen sem vehettem részt, tehát azt mondhatnám, sem a koraszülésnek, sem a korai halálnak oka nem vagyok. De mortibus nil, nisi bene! Csak könnyes szemmel nézek Szenteleky arcképére és magam előtt látom, hallom, amint halk, de meggyőződéssel telt hangon magyarázgatta nekünk: irodalmi társaság nélkül elalszik a láng! Nagyon reális volt az el-

gondolása, most látom, amikor a Vitkovics-társaság megalakítását javasolta! Ma ott tartunk, hogy egymásról s közös ügyeinkről csak hébe-hóba hallunk egy-két szót. Még nagyobb baj, hogy megszűnt az írók egymás közötti levelezése, ami, ha nehézkesen, ha primitíven is, mégis pótolta az irodalmi társaságot. Legalább is irodalmi társalgás volt! Van vagy száz féltve őrzött levelem. De ki ír és ki válaszol manapság? Itt adódik a Kalangya számára a második ankét terve: mit kellene, mit lehetne tenni a vajdasági irodalmi társaság megvalósítása ügyében?

A harmadik irodalmi ügy, mellyel kapcsolatban terveim lennének, de mely ügyben szintén az ankét rendezését tartanám ildomosnak és hasznosnak: a mindinkább ritkuló irodalmi esték ügye.

Személyemben nincs okom panaszra e téren, mert nagyon sok helyen tartottam felolvasást, de épen ezért jogom van állítani, hogy a jugoszláviai magyar irodalom életének, életességének fokmérője, az iránta való érdeklődés felébresztésének leghatásosabb eszköze: a felolvasó esték rendezése. Kedves Kalangya, im itt a harmadik ankét mielőbb megtárgyalandó kérdése!

»Előszeregettel« semmit sem olvasok, mert Simónyi Zsigmond szerint »előszeregettel« olvasni tilos! Különös örömmel olvasom a kisebbségi irodalmat, szeretem a szociológiát, élvezem, szívből, őszintén és hálával olvasom a humoros írásokat, de jól esik az élvezékenyülés is.

Ebben a pillanatban Feuchtwanger zsidó trilógiájának második kötetét olvasom. Végtelenül tetszik. Legkedvesebb olvasmányom eddig »Az új földesur« és »Ének a buzamezőkről« voltak.

Szírmai Károly:

Németh László : Gyász

A regény azzal kezdődik, hogy Kurátor Zsófi, a majdnem gyerekkasszony, váratlanul özvegységre jut. De alig telik el néhány hónap, már erőltetnie kell az esztét, hogy az urára visszaemlékezzen. Pedig gyászolnia kell, mert ezt parancsolja a falu mindennél erősebb, iratlan törvénye: a szokás. Nemzedékeken át így volt, most is így kell lennie. Még akkor is, ha az ember lelke kifelé van a gyászból. Kurátor Zsófi pedig ott tart. Legalább a látszatot akarja hát megőrizni, hogy a falunak ne járjon a szája. Csakhogy a falunak semmi sem elég. Mindig talál kivetni, kifogásolni valót. A sok pusmogás és szóbeszéd végre addig viszik a tulérezékeny és büszke asszonyt, hogy elidegenedik és elzárkózik mindentől és mindenkitől, s hogy csak a gyásznak él.

Ez a regény.

Mikor olvasni kezdtem, úgy voltam vele eleinte, mint valamikor a nagy oroszok regényeivel: nehezen haraptam bele, mert szürkén indult. Akár amazok, az életről szolt: az egyforma, kevés örömi, s még kevesebb eseményü hétköznapiokról. Előbb meg kellett szoknom a könyv levegőjét, de mikor ezen túl voltam, s olvasáshoz melegedtem, akkor sem faltam az oldalakat, a regény nem engedte, keményen fogott, tempót parancsolt. A hétköznapiakat nem lehet habzsolni, élni kell őket. Azért rakódnak le sulyosabban, maradandóbban, mint a gyorsan pergetett események. Pedig az író ily belső életü hétköznapiakon növeli elmulthatatlan regényalakká Kurátor Zsófit. Ezért kellett már az első oldalakon megütni a szürke hangot, s véges-végig tartani. Csak a lassan őrlő szürke színben, az élet legigazabb színében válhatott a fiatal özvegy azzá, amivé lett: a falu nagy, téli éjszakájában kiemelkedő, fekete temetőszoborrá. A mozgalatlanságában örök falu került itt szembe egy tulérezékeny, hajthatatlan parasztasszonnyal, s ezer hajszálvékony csatornán át úgy elrágta életgyökerét, mint a trópusi hangya a fákét. Az asszonynak életre való jogáról kellett lemondania, hogy megmaradjon, és betölthessék a törvény, de megmaradt, s pusztulásában is diadalmaszkodott, a gyász elrettentő, élő jelképeként fölébe nővén saját falujának, mintha csak azt mondaná: ime, itt vagyok, vegyetek, ilyenek akartatok! — Kurátor Zsófi nem örült, csak rögeszme megszállotja. S hány ilyen megszállott bolyong falvainkban felfedezetlenül, élő halottként?

Régóta vártam, hogy valaki megírja a magyar falu igazi életét, de eltérően a szokástól, az egyforma, kevés örömi, eseménytelen hétköznapiakba beleágyazva. Arra az életre voltam kíváncsi, melyet nem tarkít és vigasztalgat a mesemondó képzelet a fordulatok gazdagságával, s mely oly lassan nő és formálódik, hogy észre sem vesszük, mikor lett a vetésből ringó aranykalászos, a csemetéből terebélyes fa s egy nemzedékből: jajtalan temetőlakó. Oly regényt vártam, melynek végén magunk is utána roskadjunk a tovaszállt időnek. S közben Thomas Mann nagy család-regényeire gondoltam, parasztmásukra áhítozván, magyar vonatkozásban. Ekkor került kezembe Németh László parasztkról írott könyve.

Elcsodálkoztam, hogy neki mert vágni a szürkesség végtelen óceánjának: a falusi hétköznapiaknak, s nem kevésbé, hogy végéig tartani tudta a hangulatot, egyszer sem ingatván meg a regény folyamatos egységét. Az alkalmazott módszer: a lélekelemzés nem lepett meg, mert a regény kívánta, mintahogy kívánta érzésem szerint a stílus is, ezt, a falusi szólamkincset bele-beleszövő, s mégis magasan tartott, képzeletgazdag nyelvezetet, mely érdeklődésünkbe tudta emelni a színszegény s jóformán csak belső történésű hétköznapiakat. Ugyanez a stílus azonban meglepetést is hozott számomra: arról győződtem meg, hogy hiába kedvező regényalkalom, hiába fejlett műzslés, az ihlet közreműködését a legerősebb írói tudatosság sem mellőzheti. Ha valaki tudatos író, Németh az, s ha valaki tud szerkeszteni, ő bizonyára, de a kiterveléstől a művészi teremtettség Németh nem egyedül tette meg az utat, hanem annak a muzsának a karjára támaszkodva, aki indulásának elején a haldokló Horváthné ágyához vezette. Csak őt is megfogta az idő: mélyebben hajtott fejjel jár.

Különös muzsa! Talán Ilyésével és Kodolányiével tart távolabbi rokonságot. Éppen dunántuliságánál fogva. De származási helyük közössége másban is megmutatkozik, érdeklődésükben s európaiságukban. Ez azonban mit sem von le magyarságukból. Németh László muzsája látszik a legidősebb nővérnek. Idegen tőle minden kiabáló szélsőségeség, a pátoszt éppugy nem sziveli, mint a tragikus tullendülést. A valóság a talaja. A szertartásokat csak helyükön kedveli, s ha gyásza van, szívesebben huzódik a hallgatás kerítésé mögé, minthogy bajával szomszédoljon, vagy éppen: hiszterikus sikoltásával felerje az egész környéket.

Németh László azt mondja a Tanu egyik régebbi számában, hogy Kurátor Zsófiról írván, kétezeréves nővérére, Elektrára kellett gondolnia, mert mindketten a kötelességért (vagy egy indulatért) áldozták fel életüket. A hasonlat kézenfekvő, mintahogy alkotás közben ott kísérhetett a görög mintakép is, de Németh László magyarsága és valóságérzéke kiheverte a görög sorstragédiák lidércnyomását, s nem csinált Kurátor Zsófiból görög hősnőt. Számomra ő a mozdulatlan magyar faluban íteltetett halálra, hogy beteljesedjék a törvény, s az ítéletet önmaga hajtotta végre. A tragédia gyökere tehát a magyar falu, a messze évszázadok hagyományai, s

ebből a mélységből magasodik ki Kurátor Zsófi a szürke arcu hét-köznapiak során monumentális regényalakká.

Mese és gondolat — gyümölcs és mag, e kettő fogantatásának a teremtés titkos törvényszerűségénél fogva egybe kell esnie, mert másként a mese rádobott köpeny marad, melyet lehajít a legelső szélnyomás, úgyhogy kemény csonthéjában fanyaron meztelenedik ki a gondolat. Nos, Németh Lászlónál, a gondolatok csillagászánál, ikerfogantatásról van szó: a mese kínálta a gondolatot, s a gondolat tágitotta a mesét.

Falu- és parasztismeret. — Már izelítőt kaptunk belőlük a Horváthné meghal c. novellában, annak bizonyságul, hogy az író beideg-zette elődei dunántúli falujának életét, embereivel együtt. Hogy a regény alakjaiul létező modelleket használt fel, Németh László maga sem titkolja. De mily magasan felette áll emberábrázolásban a kulcsregények írótechnikusainak. Babits Cenci néniében érzem ugyanazt az erős életízt, amit Kurátor Zsófiában. A szimbolikussá nőtt öregasszony alakjának megformálásánál szintén beidegzett személy lehetett a mintakép.

Nehezen fogtam hozzá a könyv elolvasásához; féltem a falusi hétköznapioktól, melyeket jól ismerek, s melyek szürke, kevés örö-mű emlékeikkel gyermekkorom óta kísértének. De hogy elolvastam a könyvet, újra visszavágytam hozzá, mintahogy néha-néha visszavá-gyom elmúlt életemhez is. Találkozni akartam még egyszer régi ismerőseimmel.

Kázmér Ernő :

Beográdi levél

Egy dubrovnikai regényről

Aleksandar Vidaković: Marin Sargo („Naša knjiga“. Geza Kon, Beograd, 1936)

Történelmi regényt írni ma, amikor az utóbbi esztendőekben majdnem minden jelentősebb európai elbeszélő a történelmi és szellemi evolúció multját bányássza, hogy belőle nagy emberek, utatmutató génuszok sorsát kiragadva, a kulturhistórikus módszerével és a pragmatikus elbeszélő kedélyével formáljon belőle életrajzi regényt, súlyos tehertétel. Még súlyosabb feladat ez mai jugoszláv író számára, aki nemzete irodalmában alig talál elődökre, jelentősebb történelmi regényekre, ellentétben a szomszéd népekkel, amelyek oly történelmi regényírókra mutathatnak, mint a cseh Jirásek, az újabbak közül: Jaroslav Durych; a magyar irodalomban: Kemény Zsigmond, Jósika Miklós és a maiak: Móricz Zsigmond, Makkai Sándor, a románoknál pedig: Negruzzi.

Aleksandar Vidaković, akinek eddig nyílt szemmel, minden európai jelenség iránti fogékonysággal megírt, elsősorban a mai angol művelődés anyagi és szellemi válságával foglalkozó nagyobb tanulmányait, előkelő publicisztikai írásait ismertük, »Marin Sargo« cimen, a XVI. századbeli dubrovnikai köztársaság életéről írott nagy regényével a jugoszláv történelmi regényírók sorába lépett, abba a sorba, amelyen eddig kevesen jártak. Tudunk névrokonáról, a Noviszádon és Pesten élt Milan Vidakovićról, akinek regényei tul-tengve romantikától, pátoszos kalandosságtól, a nagy Vuk kritikái telitalálatának voltak hálás céltáblái. Sterija Popović történelmi elbeszélései már a korai realizmus eszközeivel íródtak, azzal a biztos hatással, amely történelmi színműveit kora legjelentősebb sikereivé tették. Jakob Ignjatović regénye Brankovics Györgyről nagy történelmi freskóul íródott, amely a koszovopoljei ütközet utáni tragikus, heroikus idők eseményeit akarta megörökíteni, azonban töredékkül maradt. August Šenoának, a horvát »Jirásek«-nek történelmi regényei már szociális témákat érintenek és a szlovén Johan Tavčar történelmi háttérű, színes elbeszélései kulturfilozófiai tépelődésekbe merülnek. Az új jugoszláv irodalom legjelentősebb »regénye« tulajdonképpen a néhány évvel ezelőtt Londonban elhunyt Čedo Mijatović Brankovics Györgyről írott történelmi életrajza, amelyben mindvégig regényírói feszültség, messze kicsengő lélektani akkord rezdül.

A »Marin Sorgo« a dubrovniki köztársaság dicső multjának csodálataiból, az ősi falakat övező hegyek és a hatalmas bástyákat mosó mélyenkék tenger ölekezéséből élénk táruló felejthetetlen tájképből fakadt s az író, amikor majdnem két év hangyaszigorgalmával a dubrovniki gazdag levéltár évszázados foliánsaiból, hőse életét, korát, embereit, harcait kiásta, tulajdonképpen uttörő kulturmunkát is végzett, hisz regénye minden apró mozzanata megdönthetetlenül hű korrajz, egyben értékes filológiai tanulmány is. (A régi dalmáciai tájszólás kivesző értékeit menti regényébe). A háttér a XV. század elmerült világa megelevenítése, a ma is pompázó Stradun benépesítése, a »Knježev dom« és környéke multba élése s amíg a regényt olvasván, róttam Dubrovnik uccáit, hűen követhettem a mese minden mozzanatát, az író biztos látásának minden rebbenését. Szinte hőseivel éltem, ami a regény igaz történelmiségének legőszintébb dokumentuma. A regény az elmuló középkor török-nyugati harcai közepette élő, új értékeket kereső renaissance-embernek, Marin Sorgónak élete, aki a középkor személyiségfeloldó alázatával szemben a szabad ember lendületére, minden szépre, igazságra szomjazó lelke üdeségére mutat. A török félhold és a kereszt összeütközésében, Konstantinápoly sarcától sinylődve, Róma szellemétől áthatva él a kis dalmát köztársaság, körülötte városkák, Velence hűbéresei, a falak mögött pedig hozományra éhes patriciusfiókák, hivatalnokok, kereskedők, naplopók, akiknek életzsvijából a minden történelmi regény íróját fenyegető kész sablón: a pártharcok, az éhínség is feltör. Vidaković nagy érdeme, hogy ez a sablón sokhelyt új életet ad a történelmi keretnek, új motívumokat, így a szerelmet is, amely a spanyol-zsidó Judithot Marin Sorgóhoz fűzi. A dubrovniki alázatos katolicizmus és a menekült zsidók ghettójából, a kanyargós Žuduoška-uticából kinőtt csodás virág a letűnt kor faji problémáját érinti, amely, ha fajvédelmi törvények és rendeletek nélkül is, a tizenhatodik században sem volt ismeretlen. Az éhínségből az író parasztlázadást formál, a feltörő parasztság szociális nyomorának első jelentkezését, tehát a társadalmi harcot a nincstelenek és a régi kiváltságokból élőködő goparik között. Faji ellentét és nincstelenek lázadása... mint látjuk, néhány száz év alatt alig történt némi változás.

Az író egyszerű, elbeszélő hangja nemes köntösben jár végig a regényen, ráaggatva a régi dubrovniki nyelvezet sok gyémántja, amelyek úgy fénylenek, mint a nemes Gundulić »Dubravká«-jának csillogó drágakövei. Általában: »Marin Sorgo«-t csak az írhatta meg, aki a jugoszláv irodalom lovagkorát, a »raguzai költészet« légkörét újra álmódta és hogy ebből a visszaálmódásból a renaissanceember élete tört egy intenzívebb élet mélységei és magasságai felé, ahhoz oly iró kellett, mint Aleksandar Vidaković, akinek kultúrája és műveltsége imponáló szintézise annak a modern írónak, akinek szellemi és érzésszüli kincsei még nem távolodtak a renaissance örök szellemétől.

Kázmér Ernő:

Két új beográdi folyóiratról

(Revue Internationales des Etudes Balkaniques. — The Anglo-Jugoslav Review)

A Balkánállamok politikai, szellemtudományi és közgazdasági viszonyai rendszeres tanulmányozására alakult »Institut Balkanique«, székhelye: Beográd, nagyjelentőségű, tudományos munkásságában új állomáshoz érkezett. »Revue Internationale des Etudes Balkaniques« címen folyóiratot ad ki, felöleli benne a Balkán népeinek valamennyi problémáját egyben munkatársai közzé sorozza Európa szellemvilágának azon vezető elemeit, akik a Balkán figyelésében, tudományos vizsgálódásában mélyreható eredményeket értek el. A folyóiratnak eddig két vastos kötete jelent meg, az első husz, a második tizennyolc ivnyi terjedelemben, tehát külsejükben is dokumentáris bizonyítékai, az »Institut Balkanique« hivatottságának. A revue szerkesztői: P. Skok a zágrebi és M. Budimir a beográdi egyetem nagynevű tanárai, tudományos munkássága, a nemzetközi szellemvilággal jelentős kapcsolatai lehetővé tették, hogy a revuenek már két szám után pozitív, nemzetközi értéke van. A jelentős kísérlet, a balkáni népek élete minden megnyilvánulását, problémáik tudományos vizsgálódását koncentrikus, balkáni szemszögből nézni, komoly alap, messze vivő feladat, és az eddig szerteforgácsolt, eldarabolt külön vizsgálódások a revueben valóságos gyűjtőmedencét nyerne. S ha a jövőben, valaki is, bármily szempontból a Balkán bármely részletkérdését kutatja, nem nélkülözheti majd a revuet, amely mint valóságos oszlop, a »Balkán-institut« messzeágazó feladata impozáns épületét alátámasztja.

A revű első számának tartalmából, a szerkesztők alapvető tanulmányán kívül, amely a Balkán kutatás új utjaira, célkitűzéseire mutatnak, a következő tanulmányokat emeljük ki: S. S. Bobcsev (Sofia) a török hódoltság alatti bolgár jogról, a nagynevű Norbert Jakl (Wien) az albán-görög nyelv összehasonlító filológiájába vágó tanulmányairól, Nicolas Exarhopoulos (Athén) a balkáni pedagógiai intézmények és feladatok egységesítéséről, Dr. Csíro Truhelka (Zágreb) a török invázió alatt Előázsiából Szkoplje környékére telepített »Yürük-ökről, Kr. Sanfeld (Kopenhága) a balkán nyelvek szintaxiszáról írottakat és Jacques Ancel (Párizs) nagyon érdekes tanulmányát, amelyben a Balkánt, mint földrajzi egységet mutatja meg. Carlo Taglivianinak (Budapest) az albán nyelvi vizsgálódásairól, Edmund Schneeweissnek (Prága) a szerb-horvát népi szokásokról, Alexander Solovievnek (Beográd) a Dusán cár környezetéről és Dragutin Koszticsnak (Beográd) a kozzovopoljei ütközet legendás hősről, Obilicsről írott tanulmánya mellett a legnagyobb jelentőségű és a magyar irodalmi nyelvelmékek kutatása szempontjából valóságos új utakra mutató az a monumentális essay, amit Svetislav Stefanovics (Beográd), Skutari vára építésének legendája megannyi

variánsáról ír. Az új essay valamennyi balkáni nép és törzs monda és legendakörét kutatja, rámutatva a mesemotívumok különbözőségére és ezekből a motívumokból valóságos tudományos rendszerbe csoportosítja azokat, amelyek a skutari legendák kialakulásaihoz segítették. Ez az essay kiinduló pontja Svetislav Stefanovics további kutatásainak, amelyekben a skutari legendát a Kómvés Kelemenről szóló magyar népi legendához közelíti, megdönthetetlenül igazolva, hogy a szerb és magyar népi mondák a két nép évszázados, egymással együtt fejlődő szellemközösségének irodalomtörténeti gyöngyei. (A Prilozi na ućavanju narodne poezije — Prof. Šmauz és Prof. Medenica kiadásában megjelenő irodalomtörténeti közlemények — egyik legutóbbi számában Stefanovics a skutari legenda tizenegy variánsát veti össze a Déva vára építéséről szóló magyar balladával!)

A revü második számát Dr. Josef Märznek, az ismert berlini publicistának a balkán tengerei összefüggéséről írott politikai tanulmánya, C. Sforzának (Bruxelles) a Balkán politikai életének új szempontjairól írott vizsgálódása és Josef Strzygowskinak, a nagyvenü weni műtörténésznek a bizánci művészet alkonyán és az új hellenizmus feltörésén kívülő balkáni művészetről adott érdekes szempontu analízise vezetik be. P. Kretschmer (Wien) a Balkán őstörténetéhez kapcsolódó etnológiai kutatásaiból ad figyelemreméltó jegyzeteket, M. Rostovtzeff (Nem Hawen) az ősi Balkán gazdasági életének egyes etappejaira mutat és F. Novotny tanulmánya a Krisztus előtti Balkán filozófiai szellemvilága gazdagságához fűz érdekes reflexiókat. Martin P. Nilsson (Lund) az őgörög vallásról, C. Patsch (Wien) a dunamenti római védelmi vonalról, Guglielmo Ferrero (Genf) a balkáni római birodalomról, Charles Diehl (Párizs) a középkori Konstantinápolyról és Dr. F. Dölgler (München) a középkori Balkán kultúrelétéről írtak enciklopédikus jelentőségű tanulmányokat, amelyek mellett még megemlítendő: N. Jorga (Bukarest) tanulmánya az ozmán birodalom alatt élő balkáni népek nemzeti szellemének fejlődéséről, Vladimir Csorovics (Beograd) imponáns történelmi szemléletről tanuskodó nagy essayje a balkáni államok függetlensége kialakulásáról, Kalmi Baruhnak (Szarajevo) a balkáni zsidók nyelvéről, Egrem Cabejnak (Tirana) az albán népi szokásokról, Dr. Zsivkó Topálovicsnak (Beograd) a balkáni kétkézsmunkások szervezéséről és Dr. Szava Ulmanszkinak (Zágreb) a balkáni mezőgazdaságról írott tanulmányai.

A revue valamennyi közleménye a nagy európai nyelvek egyiken (francia, német, olasz) jelent meg és a tanulmányokat jegyzetek, a balkáni problémakörbe vágó könyvek, folyóiratok, tudományos események gazdag szemléje követi.

A Balkán szellemvilágának és Jugoszlávia Balkánt irányító jelentős munkájának kiindulópontja a »Revue Internationale des Etudes Balkaniques«, amelyben a hatvan milliót kitevő balkáni népcsalád multjának és jelenének hatalmas anyaga rejlik.

Az angol-szász kultura jugoszláviai barátainak társasága, amely Pál régensherceg védnöksége alatt az angol-jugoszláv politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok kimélyítésén munkálkodik, »The Anglo-Jugoslav Review« cím alatt egy negyedévenként megjelenő folyóiratot ad ki, amelyet egy előkelő szerkesztőbizottság élén Milorad Vanlics, a pedagógiai főiskola tanára szerkeszt. Az elevenen gazdag és a Jugoszláviára irányuló külföldi figyelem szolgálatában jelentős szerepet betöltő folyóirat tanulmányai diszkrét háttérrel huznak az ismertetés és a tudományosság között és valamennyi közlemény annak a magasabbrendű európai szellemnek jegyében íródott, amelynek célja a jugoszláv életet Európa külön kulturértékéül reprezentálni. A balkánpaktum keletkezését és rendeltetését Dr. Zsivko Topálovics, az ismert szociálpolitikus ismerteti, Vojislav Miskovics egyetemi tanár a beográdi asztrológiai intézet működéséről számol be, D. K. Jovanovics egyetemi tanár Jugoszlávia legerősebb rádióaktív forrásai gyógyhatásáról, elsősorban a niskábanjai forrásról mond érdekes részleteket, Dr. Fran Tucsan zágrebi egyetemi tanár az ország ásványgazdagságáról, Dr. Milán Marinovics jelentős tanulmánya az erdőségekről, Dr. Dobra Todorovics az agrárkulturáról számol be és C. Boksán, a nagynevű szerb fizikusnak, Nikola Teszlának munkásságát méltatja. A revü esztétikai tartalmát Szvetislav Sztefánovics összefoglaló nagy essayje, a jugoszláv nemzeti éposz eredetéről vezeti be, amelyben érdekes párhuzamot von a szerb éposz és a nyugati époszok idealizmusa között. Nikola Vulics egyetemi tanár az újabb ásatások eredményeiről ír, Miloje Milojevics, az ismert zeneesztétikus az új jugoszláv zenét ismerteti és a többi közlemények valamennyie — így Bráná Vojnovics szép tanulmánya Shakespeareről és a beográdi színházról — méltó dokumentumai Jugoszlávia szellemvilága jelentőségének.

Egy budapesti lexicon a jugoszláv irodalomról

Kázmér Ernő miniatűr essayje az „Új Lexicon”-ban

(Az első modern jugoszláv lexikónnak, a zágrebi »Leksikon Mírnerva«-nak, amelynek munkatársai sorában a jugoszláv szellemvilág legelőkelőbb reprezentánsai voltak, ott volt Kázmér Ernő is, aki a magyar szellemi élet minden megnyilvánulását (irodalom, képzőművészetek, zene, népviselet, tánc stb.) és a magyar szellemi élet kiválóságai teljesítményeit vette számba. Értékes, komoly munkája tul Jugoszlávián is jelentős sikert aratott és a Budapesten a »Dante-Pantheon« kiadvállalatok kiadásában most megjelenő hatkötetes »Új Lexicon« szerkesztősége Kázmér Ernőt kérte, dolgozná fel a jugoszláv és a csehszlovák irodalomra vonatkozó anyagot. Jugoszlávia valamennyi jelentős íróján tul — akik több mint hatvan

sorcim alatt szerepelnek — egy összefoglaló kis esszayt is írt Kázmér Ernő a jugoszláv irodalomról, amelynek a terjedelmét a lexicon szerkesztősege legfeljebb kétszáz sorban szabta meg. A két ország közötti valóságos szellemi kompenzációt jelentő kis esszayt teljes terjedelmében adjuk itt és megjegyezzük, hogy a csehszlovák irodalomról írott hasonló terjedelmű esszayt a prágai irodalmi folyóiratok a legszebben méltatják),

Jugoszláv irodalom, felöleli az azonos nyelvű szerb, horvát és szlovén nép irodalmát. Egységes jugoszláv irodalomról nem beszélhetünk. Három kultúra, két irodalmi nyelv és ami a legjellegzetesebb, két írástípus (latin és cirill) akadályozzák, hogy a külön utakon járó kultúrtörékvésekből az egységes irodalom kialakulhasson. Az irodalom első nyomait a XIII. sz. vége mutatja, Szt. Száva és Erős Dusan szerb fejedelmek alatt keletkezett kolostorok kéziratai, Teodosius barát szentföldi utleírásai, a szerb görög papirendek vitairódalma és az őszerb halotti énekek, amelyek közül a Brankovics György fejedelem haláláról írott, üde poézisével ma is friss. Boszniában a XIV. századbéli sirfeliratok vallásos népi motivumaiban van az irodalom eredője. Horvátországban latinból és olaszból fordított vallásos iratokban tör fel a népi nyelv (kajkavci). Már jön a Balkánról a Kraljevics Markó fejedelemről, minden délszláv nép heroszáról szóló éposz és a törökverő Huryadi Jánost, a hajduk és az uszkokok szabad életét dicsőítő énekek, a lassan előrenyomuló török uralom bizánci és a katolikus Róma latin befolyása alól felszabaduló délszláv népek életerejének, nemzeti életük reneszanszának első jelei, így lett az olasz humanizmus hatása alatt virágzó dalmáciai irodalom; Raguzában Gundulics, Szpalatóban Marulics. Költői szlovineknek, délszlávoknak nevezik magukat, cirill- és latinbetűs szerelmi lírájuk a trubadur költészet visszatükrözői (Marin Drzsics, Mato Vetranics, Cvijeta Zuzorics) Ivan Gundulics nagy éposza, az Ozman már a szláv, latin kultúra hatása, amelyben népi dalok motivumai forrnak egybe. Az 1667-i földrengés elpusztítja Raguzát, a raguzai irodalmat, de ugyanakkor Horvátországban az első nyomdák berendezésével (Zrinyi György varazsdini nyomdája) élénk irodalmi élet fejlődik. Petar Zrinski, a Wiener-Neustadtban kivégzett hős, testvére: Miklós Szigeti veszedelem-jét fordítja horvátra, Pavao Ritter Vitezovics népi, történelmi énekeket ír friss hexaméterekben és Jakov Lovrencsics (1787-1842) a Till Eulenspiegelt kajkavci dialektusban nacionalizálja Petrica Kerempuh-jában. A horvát irodalom fellendülésével esik egybe Dositej Obradovics fellépése, aki nyugati tanulmányaiból hazatérve, mesegyűjteményt ad ki és mint az önálló szerb fejedelemség első kultuszminisztere, szerb nemzeti kulturát teremt. Az osztrák uralom alatt élő szlovén nép nemzeti nyelvű iskolák hiányában irodalmi fejlődésében lemarad. Napoleon illir uralma (1806—1809) ugyan teljes szabad nemzeti fejlődést ad a szlovén népnek, de ez az idő túl rövid. Gróf Draskovics János Dissertatio-ja a nagy

illir fejedelemség gondolatát propagálja s ugyanez a gondolat fűti Ljudevit Gaj-t (1809-72) és zágrebi ujságja, a Danica köré gyűlt intellektuelleket, akik felváltva írnak cirillt és latint, ezzel is dokumentálva a szerb-horvát kultúregységet. Vuk Stefanović Karadžić (1787-1864) nagy érdeme Goethe és Grimm rábeszelésére kiadott szerb népdal és mondagyűjteménye, majd Kopitar szláv filológus utmutatása szerint készült nagy szótára. A szlovén Stankó Vraz (1810—1851) Gaj hatása alatt Zágrebba költözik és kései romantikus lelkészedésével a szerb-horvát-szlovén egység apostola lesz. Később Oroszországba utazik. Ennek a romantikus utnak következménye az illir mozgalmat betöltő bécsi ukáz.

Gaj és követőinek fellépése a nemzeti irodalom kora és a márciusi forradalmak hatása, amely szerb és horvát folyóiratokban, megélénkülő könyvkiadásban jut érvényre. A macedon származású Dimitri Demeter klasszikus drámáival, Lisinskinék, a horvát komponistának írott operaszövegeivel a horvát színpadi kultúrát élesíti. Ivan Mazuranics »Smrt Smail Aga Csengicsa« (Smail Aga Csengics halála) c. éposza a hercegovina-montenegrói szabadságharcok remekműve, Petar Preradovics romantikus, heinei hatással küzdő daltái, Mirkó Bogovics népi elbeszélései, a horvát Dózsa Györgyről, Matija Gubecről írott drámája e kor jelentős horvát alkotásai, míg a szerbeknél Petar II. Petrovics Njegos montenegrói fejedelem (1813-1851) Gorski Vijenac-a, (Hegyek koszoruja) amelyben a törököktől felszabadult Montenegrót énekli meg. Jovan Sterija Popovics hatásos színműveket, Zmaj Jovan Jovanovics szatírákat, verseket, Djuro Jaksics vihartól zugó lírát írt s ide sorolhatunk még a polgári és paraszti élet szociális hátterét festő több elbeszélőt. (Bogoboj Atanackovics, Jakov Ignjatovics, Lazar K. Lazarevics). A szlovén irodalom ebben a korban Franz Preseren (1800—49) természeti leírásokkal pompázó, gazdag lírájában és Franz Levstik nagy novellájában a Martin Krpan-ban él.

A hetvenes évek szerb, horvát és szlovén irodalma romantikus nemzeti gyökerekből táplálkozott, csak a kialakuló városi polgárság, az iparosodás hozza meg a szociális irodalmat. A horvát August Senoa egyes regényeiben (Lukács a koldus) már az elnyomottak és a szociális igazságért küzdők hangját szólaltatja meg. Eugen Kumičsics a józan, falusi népre ható városi erkölcstelenséget ostromozza, Vjenceslav Novak pedig nagy regényeiben a város alakjait festi erőteljesen.*Xaver Sander Gjalski már a megyei, városi élet elbeszélője. (Régi tetők alatt). A líra is kilép antik, romantikus mezéből és természeti képek, kulturfilozófiai tépelődések felé tart. Dragutin és Vojislav Ilies szerb költők az uttörői az új szerb-horvát lírának, amelynek csakhamar újabb mestere akad: Aleksander Santics, aki l'art pour l'artja formalizmusába hercegovinai népe és tájai sajátosságait ojtja. A szerb líra későbbi jelentősebbjei: a parnassien Jovan Ducics, a pesszimizmus és világfájdalom között vergődő Milan Rakics s a nagy angol lírikusok filozófikus nyugalmát követő Svetislav Stefanovics a két Ilies tanítványai. Ők mutatnak utat a ma szerb li-

rikusainak is, akik közül Szima Pandurovics-ot, Todor Manojlovics-ot és Deszanka Makszimovics-ot említjük. A két Ilics fellépésével egyidejűleg írja verseit a szarajevói Silvio S. Krajncsevics (1865—1908), akinek dekadens lírája végül áhitatos katolicizmusba torkollik. Kranjcsevics-csel rokon Vladimir Vidries lírája. A melankólikus Domjanics-on, a klasszicizmus formaművészetében pompázó Vladimir Nazor-on és a fiatalon elhunyt A. G. Matos-on át kanyarodik a legújabb horvát líra útja, amelynek jelentősebbjei: Augusztin Ujevics, Gusztav Krklec s Miroszláv Krlezsa, aki drámáiban, elbeszéléseiben világnézetes irodalmat ad. A modern elbeszélésnek két korán elhunyt mestere: a szerb Borisláv Sztankovics (Tisztátlan vér) és a horvát Dinko Simunovics. A minden nagy európai nyelve lefordított regény a modern szerb-horvát irodalom legjelentősebbje. A legújabb horvát elbeszélők közül Ivo Andrics-ot, Slavko Kollár-t és August Cesarec-ot említjük. Az első a színes, boszniai élet elbeszélője, Kollár a horvát paraszti életből, míg Cesarec a nagyváros problémáiból írja regényeit. A szerb-horvát drámaírást az erősen D'Annunziós Ivo Vojnovics mellett, Milan Begovics hatásos szalonvigjátékai, Branisláv G. Nusics a beográdi életből vett burleszkjei képviselik. Az újabb drámaírók, Krlezsa nagy sikerein túl, még csak próbálkoznak. A szerb-horvát irodalom legújabb fejlődése mellett a szlovén irodalom is kibontakozott, elsősorban Ivan Cankar (1876—1918) hatása alatt, akinek proletárregényei és novellái, így a Jernej, a béres világirodalmi érték. F. S. Finzgar drámai erejű regényei, Jus Kozak kérielhetetlen realizmusu falusi elbeszélései, Ivan Pregelj hívó katolikus novellái mellett Oton Zupancsics szimbolikus versei és a legújabbak: Antun és France Vodnik, Tone Seliškar forrongó lírája mutatják, hogy a beográdi és zágrebi szerb-horvát irodalom mellett Ljubljana is utat tör az egyetemes jugoszláv irodalom kialakulása felé.

Rupert Donkan: Arábia feltámadása

Ibn Saud utja és célja

Essad bey Mahomed című könyvében megemlékezik Ibn Saud-ról. Ugy állítja be, mint Arábia reményét, mint új Mahomedet, az islam — regenerátorát, anélkül, hogy ezt tényekkel támasztaná alá. — Essad könyvének a »Kalangya« 1935 decemberi számában történt ismertetésénél ezt ki is emeltem.

Tényleg Arábiában készül valami új. Sok lett már valósággá és uton van valósággá lenni, ami azelőtt elképzelhetetlen volt. Új társadalmi és gazdasági rend van kialakulóban, a kórán új magyarázata lett urrá az arab lélekben.

Ibn Saud, az angol gyarmatok kivételével egész Arábia, (1 mil. 650.000 négyzet kilométer terület) ura, Arábia királya, lelkében és testében arab, de modern. Gyermekkorában kis arab törzs főnöke, apróország uralkodója volt, melyet hatalmasabb szomszédja elhódított. Számkivetésbe menekült, törzstől-törzshöz, hogy köves Arábia homoksivatagjain, ezer veszély és birhatlan nélkülözések közepette érjen férjívá. Ezalatt volt ideje magába-mélyedni, gondolkodni új Arábia felől. A realitások emberévé lett, a primitív arabból álamférfiúvá vedlett, és bátor optimizmusból átitatva, csodálatos meggyőződésektől telítve, tisztán látta a nagyra hivatott új Arábia lehetőségeit.

Hányatott, szenvedésekkel és csalódásokkal teli életében megtanult elfogulatlanul és bátran gondolkozni.

Nem áltatta magát, Arábia tehetetlen volt. Az arabok lelki és területi szétdaraboltsága, a törzsek kölcsönös gyűlölködése, külföldi hatalmaktól függése, majdnem kilátástalanná tett minden ezen helyzet megjavítására célzó lépést. És mégis lelkében mélyen meg volt győződve, hogy ennek nem kell így lenni, csak változtatni kellene a túlzó konzervatizmuson, az ezeréves szokásokhoz és tanításokhoz szító görcsös ragaszkodáson. A könyörtelen realitások világában anakronizmusnak tartotta a tradíciót, idejét multnak az arab nép egész életrendjét és gazdálkodási módját és bennünk a mult di-csőségnak a jelent fojtogató kisértetét látta.

Ennek dacára is igazság maradt részére továbbra is a kórán, de annak rendelkezéseit egészen másként értelmezte, mint a tradíció — és az azt képviselő ulemak (papok). — A kórán Arábia di-csőségét, gazdagságát és hatalmát hirdeti, mellyel kiáltó ellentétben áll a jelen. Nem lehet tehát igaz az a magyarázat, mely lehetővé teszi Arábiának ilyen kilátástalan leromlását. Nem az egymás elleni harcot hirdeti a kórán, nem a szegénységet és a munka kerülését. Az Isten akaratába való belenyugvást pedig nem úgy kell értelmez-

ni, hogy mindenbe bele kell nyugodni, ami történik. Ellenkezőleg, küzdeni kell minden ellen, ami a körülmények és emberi hibáknak a következménye és nem Isten akaratának a folyománya.

A kórán magyarázatának elszánt reformátora lett. Mindenki kezébe nyomta a kóránt, mint Luther a bibliát. Mindenkiel megértette, hogy a kórán helyes értelmezése a nép hatalmát és gazdagságát jelenti.

Az új Arábia legsürgősebb feladatául a talajjavítást, új vízbő kutak furását, a sivatagok leköltését, Arábia egész területének oázisokkal elborítását, a talaj rendszeres megművelését, a nomád élet feladását és a népnek falvakba, állandó tartózkodásra települését tűzte ki. Ez a tradícióval teljes szakítást és mind annak lerombolását jelentette, amire az egész arab élet időtlen-idők óta épült. Egy ember tehetségét és életidejét messze meghaladó feladatot tűzött magaelé és mégis a hihetetlen vállalkozás sikerült. — Ezer gyűlöletet győzött le, ezer apró lázongást fojtott el, ezer összejövételen kockáztatta életét és diadalmasan került ki a legszenvélyesebb tanácskozásokból. Érzékenységek kimélésével és érzékenység letiprásával, szüntelen agitációval megnyerte a törzsek egy részét, megnyerte a — papságot. A nomád élet feladására, településre és munkára esküt tett, baráti egyesüléseket (ihvan) alapított Arábia szerete, melynek tagja lehetett minden arab, törzsi hovatartozására tekintet nélkül. Ezen ihvanokat földműves falvakba telepítette, melyek közül nem egy már várossá fejlődött. Elborította egész Arábiát új kutakkal, amelyek vize öntözésre lett felhasználva, számtalan helyen virágzó kertek és termő szántóföldek léptek a homok helyébe. Minden igyekezetével azon van, hogy Arábia részére folyóvizet szerezzen, amelynek vizét Arábia csatornázására lehessen felhasználni. Mind ezen célokra a legmodernebb gépeket szerezte be, mérnököket szerződtetett, és minthogy a sivatagok legyőzéséig utak építésére gondolni sem lehet, autobuszjáratokat szervezett és forgalomba helyezte a nem üzemképes állapotban lévő néhány vasutvonalat. — A mindent Isten akaratára bízó arabokkal megismertette a munka és az önségély lehetőségeit és szükségességét. Az arab lelkeken addig kizárólag uralkodó vallási rajongás mellé az arab nagyság és az arab egység eszméinek a csiráját ültette.

Modern közigazgatás alapjait rakta le és lassan megteremtí a modern fegyverekkel felszerelt modern arab hadsereget.

A régi arab romantika és a régi arab ideálok gyökereit ásta alá, de lerakta egy európai értelemben vett polgári Arábia alapjait. Lehetőséget nyújt minden arab számára, hogy saját hazájában boldoguljon és ne vándoroljon el. Arábia népessége rohamosan szaporodhatik, kialakulóban van az új hatalmas Arábia.

Ha Ibn Saud, ki ma 50 éves és értelmes, sokat ígérő két fia nem öröklődnek fel a mult elleni testet és lelket ölő harcban, úgy Arábiában megismétlődik a kemali Törökország esete és Előázsziában új ázsiai hatalom keletkezik, melynek akaratát Előázszia ügyeinek intézésénél nem lehet figyelmen kívül hagyni.

A következtetések levonását az olvasóra bízom, csak fel akartam a figyelmet hívni erre az új hatalmi tényezőre, melynek természetes fejlődése a közeli kelet történelmét döntően befolyásolhatja.

Kristály István:

A jugoszláviai magyar költészet

A nagymultú Toldy Kör, a csehszlovákiai magyarság Pozsonyban székelő irodalmi társasága, melynek irodalmi multja a magyar írás klasszikus emelkedettségét, jelene pedig a komoly irodalmi kritika művészi magaslatait tartja és védi az önálló magyar irodalmi szellem Európa lelkeségét őrző nehéz, igényes útján, művészi programjában a jugoszláviai magyarság irodalmi fejlődésével, többek között egy irodalmi est keretében is tájékozódást akart nagy nyilvánosságának nyújtani. Az estély március hó folyamán, már véglegesen megállapított műsorral készen volt az előadásra, amikor váratlan intézkedés elháríthatatlan akadály — a Kör hatásköri túllépése címén — a műsor megtartását bizonytalan időre elhalasztotta. Minden tekintetben komoly irodalmi értékelés várta itt a jugoszláviai magyar irodalmat, melynek jeléül ez alkalommal költésztünk az estélyre készült bensőséges és felelősségteljes ismertetését közöljük a kiváló költő Tamás Lajos tollából, ezt a művét a szerző maga olvasta volna fel az alábbi műsor szerint:

- 1) Farkas Geiza megnyitó beszéde (az író maga adta volna elő)
- 2) Tamás Lajos a jugoszláviai költészetéről, 3) Szavallatok Csuka Zoltán, Fekete Lajos és Szenteleky Kornél verseiből, 4) Zongoraszám, 5) Vájlok Sándor előadása a jugoszláviai magyar prózairókról, 6) Janson Jenő felolvassa Kristály István »Áradás« című elbeszélését, 7) Zongoraszám.

Irodalmunk ezen első estélyét újabb előadások ismertették volna, hogy értékének megfelelő megvilágításában, kiváló előadók megjelcnésében részt kérjen abból a művészi munkából, amelyre az európai kultúra őt eddig is elhívta és méltán, mert ami irodalmunkat élteti: a lelkeség tiszta emberi szándéka, a magyar szellemiség évezredes fejlődésének mindig beváltott ígérete volt.

Herceg János:

Nyirő József: Uz Bence

Réval-kiadás 1936

Bizonyára mások is úgy lesznek Nyirő legújabb könyvével, mint én voltam, hogy olvasása közben eszükbe fog jutni Uz Bence legközelebbi rokona, Tamási Áron Ábelje. A rokonokat nem kell szégyelni még akkor sem, ha történetesen gazdag rokonok. Sőt minden csa-

lábban van egy kedves nagybácsi, akinek szívesen vesszük át szokásait, akire feltekintünk, aki ideálunk, s akinek egyéniségéhez szabott mozgásait utánózni igyekszünk. Csakhogy, ami a nagybácsinál természetes és magától értetődő, az nálunk bizonyosan erőszakolt lesz, ami nála a valóságos élet, az nálunk csak gyenge másolat lehet.

Uz Bencének ugylátszik annyira megtetszett Ábel, hogy nemcsak ugyanazokat a kalandokat akarja megjárni, de minden erejével tul akar tenni rajta. Szertelen virtusában sokszor az élete forog kockán, s talán le is zuhanna valami szakadékba, ha nem jutna eszébe Ábel, aki bizonyára lelketlenül nevetne tragikus halálán. Nem töri össze magát csak azért sem. Az írói leleményesség a legképtelebb helyzeteken is átsegíti.

Pedig Uz Bence elég erős legény ahhoz, hogy megálljon a saját lábán, nem kellene feltétlenül nyílt versenyre állnia legközelebbi rokonával. Azért még élhetne a rengetegben, még lehetne ravasz góbé és irigylet költő alak is. Mert kedvessége csak ott lelhető fel, ahol nem akarja mutogatni magát. Ahol nem kiáltja el, hogy: ide nézzetek én különb vagyok.

Valamikor régen divat volt a költői verseny, de utólag látjuk, hogy hálátlan volt, mert csak egy mű maradt meg minden esetben, a másik kontármunka lehetett csupán. Nem nehéz megjósolni, hogy ebben az esetben Uz Bence a másik.

Nyirő és Tamási merőben ellentétes írók, mert a külör-lokál még nem jelent egy sikon való mozgást is. Míg Tamási a szűkre határolt székely világból is szélesebb horizontok felé mutat, s mozgási szabadságát semmi sem korlátozza, addig Nyirőben a kötöttséget csodáltuk. Nagy távlatok helyett ő a földbe fur le, gyermeki derű helyett a drámai helyzetek mestere. A tragikum Uz Bencében is erősebb, mint a helyzetkómikum. Kár, hogy néha annyira feszíti a hirt, hogy finom üveghangok helyett, vonója a levegőben mozog.

Mégegyszer: ha Nyirő kerülte volna az erőszakolt helyzeteket, ha saját tehetsége, elbeszélő kedve szerint irt volna, ha sorsára és természetes ösztönére bízta volna Bencét, sokkal erősebb, igényeiben is helytálló könyvet teremthetett volna. Az alter ego így versenyében sokszor groteszkül hat, a törekvés és a szándék pedig Nyirőhöz nem méltóan szánalmas.

Vannak megkapó képei, a szerelmes legény örökös csalódása megrendítően szép, az állatok emberi szerepeltetése finom és mesészerű, az erdei idillek frissek, mint a harmatos mező, csak Bence fáradhatatlan mutatványai, s a mindenáron való legyőzése a rokonnak kiábrándító és olykor bosszantó.

Csuka Zoltán:

Kodolányi János: A vas fiai

Athenaum kiadása, Budapest

Nem véletlenség, hogy az utóbbi pár esztendő folyamán Kodolányi immár a negyedik magyar író, aki a magyar nemzet nagy történelmi sorsfordulatával, a tatárjárással foglalkozik. Kétségtelenül hatalmas és a maga népét egészségesen szerető író számára szép feladat ezt a tragikus kort a korszerű regényírás lámpájával megvilágítani. Kodolányi előtt hárman is cselekedtek: Szántó György az Aranyágacskában, Makkai Sándor a Sárga viharban, Tormai Cecil Az ősi küldötthben. S hogy Kodolányi számára maradt még mondanivaló, maradt még bejárni a való terület elegendő, annak bizonyítéka ez a terjedelemre nézve is roppant átmérőjű alkotás; a két kötet több mint hétszáz oldal.

Kodolányi ebben a művében szinte nem is történelmi regényt írt, hanem új műfajt teremtett a kor legfontosabb kérdéseire kiterjedő tanulmány és a regény között. Ennek a regénynek nincs is személy szerinti főhőse, a főhős maga nép, sőt népek, amelyek mint gigantikus szereplők mozognak és viszik előre roppant dinamikával a cselekményeket. Három baranyai magyar legény kalandos leányrablásából indul ki ez a méreteiben szerteágazó és hatalmas tanulmány, amelynek minden egyes sorából a messzi mélységeket bejárt történelemkutató reflektorának éles fénye világít. A Baranyában letelepedett, féligmeddig még nomád életet élő magyar nép köréből indul ki a történet, annak a népnek a köréből, amely egy évezreden át szinte makulátlanul őrizte meg legjellegzetesebb sajátosságait. Ezeket a sajátosságokat Kodolányi még mint gyermek szívta fel a vérébe s alakította át ebben a regényében mondatokká, történetté, néprajzá és történelemmé. A világgá bujdosott Ernye és Bene ebben a regényben külön utakon jár, de ez az út egy nép vérkeringésének pályája s ha a regénynek ezeket a hőseit nézzük, elkerülhetetlenül velük együtt látjuk és érezzük az egész akkori Magyarországot a megyeri urakkal, német és kun jövevényekkel, királlyal, kun kánnal papokkal és kámokkal együtt. És Kodolányi megdöbbenő valósággal tudja érzékelteni az idő végtelen s szinte mozdulatlanul álló tengerében a nép korszakokon áthullámzó s belsejében szinte teljesen változatlan véráramlatát: midőn Ernye és Bene beszélnek, mintha az Ormánság mai embereit hallanánk beszélni. Kodolányi ezt a beszédet nem régi pergamentekről tanulta el s nem mesterségesen archaizálta, ő ezt a beszédet a ma is élő baranyai magyar paraszt ajkáról hallotta s ezekből a szavakból tisztán érzékelte a tizenharmadik század magyar beszédének kristályos visszacsengését. Ezért nem érzünk soha egyetlen pillanatra sem mesterkéeltséget ezekből a forrás erejével felbuggyanó mondatokból. S Kodolányi innen közelítette meg a kun nyelvet is, innen a mongolt s az egykoru német nyelvet, ezen a kerülőúton jutott el Benével együtt a kunok és

mongolok közé s így tudja kristálytisztasággal elénk vetíteni nemcsak a kun szokásokat, a legkorszerűbb eszközökkel dolgozó néprajzi leírásokat, hanem magát a kun és a mongol lelket is. Így jut el a mongolok reális leírásához s így fejt le róluk minden akkori és későbbi előítéletet és babonát. Így kerül elénk Batu kán, a kutyafejű tártár, mint ember, aki a haditanácsban gyengéd érzelemmel hóvirágot szagolgat s aki megmondja a maga pusztai és igazságos véleményét Európa »keresztyén« urairól s Európa erkölceiről is, amelyek nincsenek olyan sokkal előbbre a tatárok kegyetlen, de kevésbé görbe utakon járó erkölceinél.

Kodolányi ez alkalommal először nyult történelmi témához s döbbenetes az a megjelenítő erő, amellyel a tatárjárás korát elénk tudja állítani, nem is mint valami festményt, hanem mint valami remekbefaragott reliefet. Maga a nép él előttünk s csak háttér gyanánt kerül elénk V. Béla alakja, háttér gyanánt a pápa és Velence, akik a maguk módján igyekeznek a tatárral megegyezni, az egyik a térítés, a másik az üzlet jelszavával. Ami azonban a Nyugat védőbástyájára fontos; a pápa tényleges segítséget nem adhat a tatár ellen, legfeljebb imáiban ajánlja Istennek a királyt és Magyarországot, Fridericus a legnagyobb veszély idején угyszólván kifosztja a védtelen földönfutóvá zuhant magyar királyt, Velence pedig egyenesen Magyarország elpusztítására igyekszik szövetkezni a tatárral. Nem csoda, ha Batu kán megveti ezt a Nyugateurópát s nem érti meg a magyarokat, akik nem akarnak szövetkezni vele, hogy együttesen vonuljanak Nyugat ellen.

De sok mindenre mutat rá még ez a regény, jelenségekre, amelyektől megdöbben a mai olvasó. Okokra, amelyek előkészítették a tatárdulást, amelyek közvetlen következménye volt a szörnyű pusztulás. A szerencsétlen király tisztán látja, hogy az urak önzése és kevélysége hová sodorja az országot s megmondja, hogy amig idebenn helytelenül vagy tulzottan felnagyitva, vagy ami ezzel rokon, csak lekicsinyelve látják a mongolokat, addig azok »többet tudnak rólunk, akár saját magunk. Mert mink nem látjuk nehéz hibáinkat s konok ostobaságunkat, de ők látják«. S míg a tatárveszedelem egyre közelgett »undorító perlekedés folyt a király és a pápa között s a tatárok dülése már Endre idejében megkezdődött«. A nemzet nagy tragikus sorsfordulata már sokkal, de sokkal előbb kezdődött s pecsételte meg az ország sorsát, semmint a tatárjárás bekövetkezett volna, a nagy tragédia csak logikus következménye volt az előzményeknek, olyan következmény, amit már sem jóakarattal, sem hősiességgel nem lehetett elhárítani.

Lehetetlen, hogy az olvasó ne gondoljon Mohácsra s lehetetlen hogy lélekzete meg ne akadjon gondolatban, eljutván napjainkig..

De mikor legforróbb és legnyomasztóbb a regény levegője, akkor kergeti el a sűrű felhőket a regényíró Kodolányi egyetlen gesztusával. S itt áll elénk a tragikus Ormánságot annyiszor festő, a sőtét és mély tónusokat kedvelő régi Kodolányi után az új Kodolányi; a reménykedő, bizó és optimista író. Mert a legszörnyűbb tragédián

tul is rámutat a népre, rámutat ennek a nemzetnek ősi gyökereire, amelyek biztosan fogódznak a talajba s amelyeket nem ránthat ki onnan semmiféle vihar, mert egészségesek voltak s ma is azok. Bene, aki végigszenvedi a tatár rabságot is, a vihar elcsendesültével visszatér falujába, új életet kezdeni. S ez az új élet tulajdonképpen a régi, a változatlan, a nép kinnal és fájdalommal terhes, édes reménykedő örök élete, a tenger, mely áthullámszik az idők végtelenjén. Ennek a földbegyökerező életnek örök és mély értelmét érezi Bene, aki mindössze annyit válaszol apja faggató kérdéseire, mikor az szeretné tudni, hogy mit is látott, mit tapasztalt tatárok rémségei között és kunok nomád életében: »Sömmít«. És ezt nagyon hal-
kan mondja.

Vajjon mit látott a falujából előráncigált és egész világot bejárt magyar legény a világháború ezer rémségei között? Semmit, bizony semmit. És ennek a hallgatásnak van igaza, mert ez a hallgatás az életet ezerszer többre becsüli minden gyilkosságnál, az őszinte életigenlést minden kegyes, vagy kegyetlen halálos hazugságnál.

Kodolányi nagy regénye a tatárjárásról mellbemarkoló és igazságokat táró, megdöbentő és egyben vigasztaló munka. Olyan, mint a halálraszánt gályarabok élete: minden mély fájdalom és vigasztalan sötétsége mellett is telve van hittel és örök emberi bizakodással.

Farkas Geiza:

Keynes: A munkaalkalom központi kérdése

John Maynard Keynes: The general theory of employment, interest and money, — London, Mac-Millan, XII-403/1

Minden gazdasági tevékenység végső célja az emberi fogyasztás. De nemcsak célja, hanem indítéka, fenntartója is. Megszűbbad minden termelés, elapad a forgalom, ahol az emberek tömegei a legkisebb mértékre kénytelenek fogyasztásukat összezsugorítani. Ennek oka pedig manapság leginkább az, hogy nem találunk munkarejűk, munkakészségük számára alkalmazást. Az embernek már »állati« természetéhez is hozzátartozik, hogy tenni akar, nagyobb becsben tartja a munka és kereset lehetőségét, mint a tétlen nyugalomét.

Mégis szinte elérhetetlen ábrándként lebeg a mai ember szeme előtt a full employment, az az állapot, melyben minden munkás kéz és fej működési, keresési alkalmat talál, melyben tehát igaz a régi elemi iskolai könyveinkből emlékezetünkben maradt biztatás, hogy »aki dolgozni akar, az mind megélhetést, sőt boldogulást talál«. Ez a gazdaság legfőbb problémája; ennek megközelítése nélkül a gazdasági rend csődött mond.

Hiszen »employment« munkaalkalom ma is van, csak kevés és ami van, igen könnyen tűnik el ismét, vagy pedig jutalmazása sorvad az éhbér színvonala felé. Hogy ez miért, a termelés tényezőinek minő összehatásai által következik be, ezt a nagynevű angol közgazdász a nagy gonddal felállított függvény-egyenletek sorozatában ábrázolja. Ezek az egyenletek ugyan még vezérbetűik nyelvünkbe átültetése után is fárasztók lennének, meg is kiméljük tőlük olvasóinkat és inkább az egyenletekből levont fejtegetések tartalmára terjeszkedünk ki, melyek már nagyon világosak, érdekesek és meggyőzők.

Röviden: munkaalkalom ott van, ahol mezőgazdasági és főleg ipari termelés folyik; ez pedig ott lehetséges, ahol a tőke fölött rendelkezők érdemesnek találják jószágukat termelő vállalkozásba fektetni — ahelyett, hogy parlagon hagynák vagy pusztán takarékbetétként kamatoztatnák. Ez viszont akkor következik be, ha a termelésbe fektetett tőke az emberileg kívánható mértékben biztos, tehát nem nő tulságos nagyra a »liquidity preference«, az emberek ragaszkodása a vagyonuk minden órában folyóvá tételének lehetőségéhez. És ha a kamatláb és ezzel a »marginal efficiency of capital« a tőke befektetésének az egyszerű halmozással szemben még kívánatos határ-haszna lehető alacsonyan van.

Tehát olcsó pénz kell, melyet birlalója szívesen fektet munkát adó, bárha több kevesebb kockázattal is járó vállalkozásba. Az egyszerű zsugorgatás, a saját személyes életmód megszükitése takarékbetétek vagy éppen aranykincsek halmozása céljából legfeljebb egyes emberek későbbi gazdasági lehetőségeit javíthatja meg másokéval szemben, de az összgazdaság szempontjából értéktelen. Az a munkabérek leszállítása is, még ha új munkaerők beállításának lehetővé tétele céljából történik is, miután a keresetekben megszorított munkások alig fogyaszthatnak, vásárolhatnak többet, mint az egyszerűen munkanélküliek; így az ő megnyomorításukból megint más vállalkozások ki nem fizetődése, megszűnése, más dolgozók munkanélkülivé válása következik. Ennél még a fáraók piramis-építése és arany-kutatása is jobb volt, több embert juttatott, ha nem is éppen fényes, munkaalkalomhoz, hatályosabban fellendítette az akkori gazdaságot.

Munkakereset-, vállalkozói haszon- és kamatszámítási egyenleteivel Keynes egyáltalában nem kíván abba a tévedésbe ejteni, mint-ha egyik tényező változása, egy jó vagy rossz cselekedet azonnal általánosan és egyenletesen megéreztetné hatását. A gazdasági életben a tehetetlenség törvénye messzemenően érvényesül annak közlekedő csöveiben sem történik tulságos hamar és tökéletesen ennek az eléggé vastag folyadéknak a kiegyenlítődése, még »palacknyakak« is fenyegetnek, melyekben azután minden megakad. Az egyes szakmák foglalkoztatási százaléka és bérszintje soká különbözhet, a munkások nehezebben fogadják el bérük pénzegységben leszállítását, mint a pénz lassu romlásával járó tényleges keresetsorbulást. Az egyes pénzkölcsönvevők által fizetett kamat rendszerint

magasabb az általánosan indokolt szintnél. A »kamatláb nagy mértékben lélektani jelenség« a kamat elsősorban a pénz mindenkori használatának szabadságáról való lemondásért a tulajdonosnak adott kártalanítás. Az egyes befektetés hasznosságának megítélésben jövő üzlet-fejlődés reménysége szinte nagyobb szerepet játszik, mint azonnali jövedelmezősége és a valódi jövedelmezőség alakulásánál ismét döntőbb az egyes papírok várható tőzsdei árfolyam ingadozásának kialakuló képe. Tehát nemcsak a múlt él nagy mértékben tovább jelenünkben, de már a jövő is. »A pénz jelentősége főként abból folyik, hogy a jelen és jövő közt összekötő kapocs«. Ezek a nagyon kivonatos idézetek mutatják már, mennyire otthonos a kiváló közgazdász a lélektanban is.

Az emelkedő és süllyedő konjunktura időszakok ütemes visszatérésnek oka is nagyrészt lélektani; egy irányzat rendszerint erősödik, de mielőtt véglegesen kifejlhetné hatását, már az ellenkező irány tényezői jutnak szóhoz és ezek közt elsősorban az emberek többé kevésbé helyes előrelátásai és előszámításai. Messzemenően, de azért miként még látni fogjuk, nem teljesen szakított Keynes a klasszikus közgazdaság iskolájával, melyben pedig ő is felnőtt. Az uzsora-törvényeket, melyeket 60-80 évvel ezelőtt mint jogosulatlan béklyókat olyan buzgón elvetettek, sok esetben indokoltaknak tartja, ugyszintén a régi egyházi felfogást is, mely a pénzkamatszedés eltiltásával és ugyanakkor a birtokok zálogba vételének megengedésével egészen helytálló megkülönböztetést tett a kamat mint megszorultak kiaknázási eszköze és mint a tőkehasználat díja között. A merkantilisták pénz-összehordása és e végből a kedvező nemzetközi árucseremérleg erőltetése is indokolható volt a maga idején, még inkább, mint némely mai egyetemes aranyvaluta és be nem avatkozás pacifisták elmélete. Diktatorikus ár- és bérmegállapítások is kedvező hatással lehettek kivételes időkben.

Azért Keynes mégsem feltétlen kollektivistá. Az egyéni kezdeményezést és felelősségvállalást továbbra is szükségesnek ítéli, miután az élet változatosságának megőrzője úgy a kísérletnek, mint a hagyománynak segítője (hands maid), a jobb jövő legfőbb eszközlője. Emellett a pénzszerzési lehetőség még a különben sokkal rosszabb és veszedelmesebb emberi hajlamok levezetésére, csatornázására is alkalmas. Csak tulságba ne menjen, ne térítse el a gazdasági életet legfontosabb teendőjétől: a befektetésre (vállalkozásra és nem zsongorgatásra) való hajlamosság nagyobbra fejlesztésétől.

A teljes munka-ellátottság elérésétől Keynes az államok közti beteges versengésnek megenyhülését is várja, melynek célja: az otthoni munkanélküliségnek újabb és újabb piacok szerzése, jobban mondva másoktól elragadása útján ezekre a másokra áttolása, ami valóban mindenféle uszításnál hatályosabb oka a bizonyára a lehetőség határáig elodázandó háborúknak.

»Előbb utóbb az eszmék és nem az érdekeltségek veszélyesek úgy a jó, mint a rossz számára« — ezekkel a szavakkal zárja le munkáját a nagy lélekismerő közgazdász.

Farkas Geiza :

A bumeráng visszaröppen

Irta Gedat G. A., fordította Kutas Kálmán. Budapest, Sylvester r. t. 120 l.

A bumeráng... hajlitott fadarab, mely eldobva messzire száll, sulyosan el is talál mást, de különös egyensúlyozása folytán vissza is röpkülhet — arra, aki dobta.

Ilyen bumerángot, a legsúlyosabb fajtából nem is egyet dobott a fehér kultur emberiség minden irányban, mindenféle színű más népek közébe. A hajított fegyverek pusztítottak, életeket, kultúrákat semmisítettek meg, olyan réseket ütöttek az emberiség eszmei és erkölcsi tájékozódásában, melyeket a dorongvető európai árják még a sajátjukból kitölteni sem tudtak. De a bumerángok egy része visszarepül és máris sulyosan eltalálta a dobókat; pedig a leggyilkosabbak még hátravannak, még repülnek...

Jelenleg három nagy kulturakör áll egymással ádáz harcban: az eddig még győzelmes Európa-Amerika, a sárga Keletázsia és a mohamedán Előázsia-Északafrika, vele India. Szovjetország és Afrika mint önálló kulturkörök még a jövő kódében derengnek.

Európa-Amerika eddig a diadalmas — ám közeledő vereségének, hanyatlásának félreismerhetetlen előjelei, sőt már inkább esz-közlői egyre szaporodnak. Mindenekelőtt bomlik az összetartás a fehérek közt mindinkább, az egyet nem értés, egymás ellen acsarkodás mind hevesebb lesz. Ugyanakkor, amidőn az Elő- és Keletázsia embertömegek egyirányu szerveződése mind határozottabban rajzolódik ki — legalább is egy irányban: a fehéreknek ellentállás irányában. És a fehérek maguk mindent megtesznek, hogy ezt az átcsoportosulást előmozdítsák, siettesék. Elpusztítják a színesek intézményeit, kiirtják szokásaikat, feledésbe merítik hagyományaikat, hogy ezek helyébe a sajátjaiknak olcsó és eleve megfertőzött másolatokat erőltessék a »kezdetlegesekre« a »vadakra«. Ezeket azután felfegyverzik és százezerszámra halálba kergetik — más fehérek ellen. Izgató szereik, szórakoztató készségeik útján eltompítják, egyenesen megmételtyezik az általuk »civilizáltak« testét-lelkét. A mozi és rádió kiszorítja a régi tisztes templomi táncokat, regényes báb- és érnyszínházakat; a régi indiai monda-hősök helyett fehér legényeket és némbereket mutatnak be a vásznon és pedig a lehető legtöbb erkölcsi kifogás alá eső, minden kierőszakolt tisztelet véggé kiírt helyzetekben és ténykedésekben. Hiszen megtörténik, hogy a fehér hatalom jogot és igazságot véd, tudást terjeszt, — de ezt is olyan álszent módon, nyilvánvalóan üzleti alapon és még hozzá önmagában ellentétekbe keveredve teszi, hogy legoptimistább számítás mellett sem várhat erkölcsi sikert. Az erkölcsi vereség pedig előbb utóbb maga után vonja az anyagit is.

Kinában a hagyományaitól elforduló nép ma még a kereszténység és a bolsevizmus között ingadozik, ám itt a japán fegyveres erő kristályosodási pontul jelentkezik. Indiában Gandhi előkészíti az egy-

séget, melynek vezetése azonban szükségképpen az erélyesebb mohammedán elem kezébe fog kerülni és akkor kész Európával szemben egy olyan ázsiai front, aminő még a próféta és a török hódítók idejében sem volt.

Gadat nem hocsátkozik a nemrég elhalt Spengler módjára a »Nyugat lehanyatlásának« általános elméleti megindoklásába. Ehelyett teljesen konkrét, gyakorlati alapon állapítja meg: »A fehér ember uralmának vége... A bumeráng visszaröppen. Vajjon Nyugat népei elég ügyesek lesznek-e, hogy az utolsó órában elkapják?«

Toth Bagi István:

Bertrand Russel: Egy évszázad élettörténete

(1814–1914)

A történelem az élet tanítómestere — mondja a klasszikus latin közmondás. Ehhez hozzá kell tenni, hogy a történelem csak akkor tanítómester, ha az ember tud gondolkodni és a történelmi események különböző okozóinak, körülményeinek tekintetbevételével képes összehasonlítást tenni a történelmi tények, illetőleg a jelen eseményei között. Aki megfigyelésre és gondolkodásra képes, az jó tanuló és azt a történelem sok okos dologra kioktatja.

Bertrand Russel, a nagy angol tudós »Egy évszázad élettörténete« című kétkötetes könyve olyan mű, amely gondolkodásra — sőt bírálatra — készíti az olvasót. A bécsi kongresszus és a világháború között eltelt idő az emberiség életének legizgalmasabb százada, amely már elég messze van tőlünk ahhoz, hogy történelmi távlatból tudjuk szemlélni, viszont még olyan közel áll hozzánk, hogy eseményei nem közömbösek számunkra, mert azoknak kihatásait most is élénken érezzük. A tizenkilencedik század történelme a legérdekesebb olvasmány, mert ez a század átfogó tekintettel nézve az emberi haladásnak ragyogó lendülete — és mégis, mégis ezer tragikus következményű emberi botlás, nekifutás és visszaesés, magasraemelkedett emberi szeretet és elvakult gyűlölet teszi zürzavarossá. Az egész századon keresztül egy nagy, megtorpanás nélküli lendülettel fejlődik a művészi tudomány, a gépkészítés mestersége és az ember véres bonyodalmakba kerül amiatt, mert nem tudja megülni a magasbalendülő saját maga által teremtett technika-paripáját, hanem utána bukdacsol. Az ember csak egyszerre azt veszi észre, hogy a gépek új helyzetet teremtettek és az új helyzetben nem tud eligazodni, hanem csak csetlik-botlik, elesik, hányszor elesik...

Bertrand Russel azok közé a nagy angol gondolkodók és történetírók közé tartozik, akik a tárgyilagosság ragyogó reflektorfényébe képesek állítani a múlt eseményeit. Noha ő maga közismerten határozott világnézettel rendelkezik, a történelmet mégsem egy világnézet szemszögéből nézi. A történelmi valóságot keresi és e munkájában csak a mindenkire kiterjedő emberszeretet vezérli.

A történetíróknak ebbe a fajtájába tartozik H. G. Wells is az ő Világtörténelmével. A két nagy angol történetíró szellemi rokonságot tart fenn nemcsak a tárgyilagosságban és általános emberszeretetben, hanem abban is, hogy mondanivalóikat fordultatos, eleven és néha máróan szatirikus stílussal adják elő. Bertrand Russel nemcsak maga boncolgatja orvostanári szakértelemmel az elmúlt eseményeit, hanem néha át is nyújtja a bonckést az olvasónak — megtanítja gondolkodni, ami talán a legnagyobb eredménye.

A bécsi kongresszus ismertetésével kezdődik a kétkötetes mű. Töviről-hegyire megismerjük a kongresszus vezető egyéniségeit, látjuk, hogy milyen személyi és egyéb okok készítették a kongresszust arra, hogy az általános haladás meggátolására létrehozzák Európa uralkodóinak nemzetközi egyesülését, az u. n. Szent szövetséget.

Különösen kitűnően rajzolja meg az író a multszázadbeli angol viszonyokat. Bölcsőben látjuk azokat az eszméáramlatokat, melyek később elhatalmasodtak és hozzájárultak az események kialakulásához. Megismerkedünk a 19. századeleji angol nagybirtokos és gyáripari viszonyokkal, amelyek kialakították a később Németországban nagyranőtt szociális mozgalmat. Megismerjük a szocializmus angol atyjának, a gyáriparos Owen társadalmosítási erőfeszítéseit. Látjuk Cobdennek, a szabadkereskedelem vezérének nagyra-növését és teljes győzelmét.

Russel részletesen foglalkozik a francia és német gazdasági és politikai mozgalmakkal is. Találó bírálatot mond Marxról és a többi korabeli társadalmi kérdésekkel foglalkozó tudósról. Megkapóan érdekesek a könyvnek azok a részletei, amelyek az Északamerikai Egyesült Államok multszázadbeli történelmével foglalkoznak. A világtörténelemnek ezt a részét nálunk általában nagyon kevesen ismerik, holott a mai Északamerikai kialakulásának története rendkívül érdekes és tanulságos. Ma Rockefeller és a többi amerikai óriástökés uralkodik ugyyszólván az egész világ gazdaságán és már csak ezért is minden figyelmet megérdemel az, hogy ezek a nagy vagyónok miképpen alakultak ki. Russel pompás képet fest a mult századbeli Egyesült Államokról, a korlátlan meggazdagodás és a korlátlan megvesztegetés e hazájáról.

A jelenlegi afrikai olasz hódításra való tekintettel különösen érdekes a könyvnek az afrikai és ázsiai gyarmatosításról szóló része. A belga Kongó »civilizálásának« története a legélesebb vádirat a sötétben dolgozó és korlátját vesztett kapzsiság ellen.

Kimerítően foglalkozik a szerző Bismarck-kal és a nemzeti eszmének a mult században játszott szerepével is. Rámutat arra, hogy a nemzeti felszabadulásért, önállóságért, illetőleg egységesítésért folyó küzdelmek milyen nagy behatást gyakoroltak a viszonyok általános alakulására. Részletesen tárgyalja a két legnagyobb hatással dolgozó nacionalizmus, a német és az olasz nacionalizmus fejlődését.

A mű olvasása közben önkéntelenül is felötlik az emberben az a gondolat, hogy tulajdonképpen milyen kevesen ismerik a világtörténelmet és mennyit segítene az, ha minden ember legalább annyi-

ra tisztában lenne a világtörténelemmel, amennyire pl. Wells világtörténelme erre módot nyújt. Az emberiség jóra és rosszra egyaránt hajlamos és reá is áll az a közmondás, hogy »alkalom szüli a tolvajt«. Miért ne tudja minden ember, hogy mik voltak azok a rossz alkalmak és körülmények, amelyek eddig az emberiséget a bűnre vitték? Így a jövőben talán elkerülhetné a bajt...

Ambrus Balázs:

Nádas Sándor: 36.9

Regény — Atheneum-kiadás

A regény címe hőemelkedést jelent. Azt az ideges, a normális és káros állapot határán fekvő állapotot akarja vele hangsúlyozni az író, amikor az ember nem jól érzi magát, anélkül, hogy betegséget lehetne konstatálni nála. Ezt a kis hőemelkedést, a kellemetlen idegállapot, a nyomasztó kedélytelenség a szerelmi sikertelenség, az érzések viszonzatlansága okozza a szerző szerint. Látnivaló tehát, hogy szerelmi regényről van szó egy magasabb állású miniszteri hivatalnok és egy színésznő között, amely többé-kevésbé egyoldalú, mert a nő részére mérsékelt megértésre és csöndes visszautasításra talál. Olyan félig barátság félig szerelem ez az érzés, amely csendesen pislákol mint a vizes gyufa. A szerző nyilván egy szép halk őszi hangulatu lírai regényre gondolt, de ennek csak távoli konturjai mutatkoznak, a lényegét nem sikerült megfognia. Az, amiért a szerző ezt a regényt írta, nem sikerült. A befelé vérző, halk lüktetésű, finom szerelem rajza, ami a szerzőt nyilván írásra csábította, meglehetősen bágyadt. Az őszi színek közül a fakó bágyadtság megvan ugyan a festményen, de ennél többet nem sikerült nyújtania. A hős — akit a könyvben Bdezsamka Elemérnek hívnak — finom és csöndes ember, aki szerelmes, de a szerelemtől alig tud valamit mondani. Az idősebb férfi és a fiatal csitri lány szerelme, nem új téma, sőt örök téma. Csak egy feltételhez van kötve: írni kell tudni róla. Milyen gyönyörűen dolgozta fel Földi Mihály Kádár Anna lelke című regényében, vagy tompítottabb, halkabb formában Szép Ernő az Ádámcsutkában. Milyen vérvörös égő ecsettel dolgozik Földi, milyen lágy és ezüst színekkel Szép Ernő: mindkettő gyönyörű regény, amely élményévé válik az olvasónak. Nádas nem tud írni a szerelemtől, a szenvedés, melyről ír, nem érint bennünket, nem hat ránk, bizonyos jóindulatu részvétellel tekintünk a hősré, akiben alighanem magát a szerzőt tisztelhetjük főleg ama kattus alapján, amely a szerzőnek egy évekkel ezelőtt játszott kis kabarédarabjára vonatkozik, amelyben Gál Francziska nagy sikert aratott. Mi elhiszük, hogy a szerzőt ez a szerelem erősen foglalkoztatta, minket azonban nem foglalkoztat. A szerző eseményekről tud írni, érzésekről azonban nem tud. Amit a szerző fontosnak gondolt, az nem fontos. Amit viszont mellékesnek gondolt, az annál jobban sikerült. Szerepel a

regényben egy különös pár: egy festő és felesége. Különös, bizarr figurák, de étellel teljesek, meglepőek s nagyszerű erővel vannak megrajzolva. Az asszony mai u. n. mondain asszony, tele szexualitással és a vele kapcsolatos morál insanity-vel. A férj kissé totyakos, lusta művész, jómódu féltehetség, aki kettős életet él a felesége és titokzatos módon elzárt barátnője között. Ez a két ember pompásan van megírva, a nő él, mozog, liheg, reszket, minden porcikája él, tele van fantasztyikummal, erotikus tultengéssel és bolondos hyttenával. Amennyire hűtlen és jellemtelen tud lenni in sexualibus, annyira korrekt pénzdolgozokban. Egy nagyobb bacchanalia után partnere — egy angol ur — pénzt rejt el a nő tárcájában. Mikor másnap a nő ezt észreveszi — öngyilkosságot követ el. Ez a zürzavaros démon, ez a lángoló szerelmi tüzhely, akinél mindenki kaphat egy kis meleget, a maga elferdült életével, félrecsuszott bolondságaival tulzott szerelmi alkoholizmusával olyan figura, hogy végül is részvétet kelt maga iránt.

A regény hátterét a mai nyüzsgő színházi világ adja. Benne van mindenki aki számít vagy számított: Bródy Sándor, Gál Francziska, a szerző, Titkos Ilona, Krausz Simi, a mágnásvilág, az újságírók, a filmesek, kaszinók, a Fészek klub stb. Mozgalmas, színes, élvezetesen megírt regény, amelyben a riportrészletek sokkal jobban sikerültek mint maga a »nagy« szerelem, amelyért íródott. Az összbenyomás szerint Nádas értékes író.

Czakó Tibor:

Mészöly Gedeon: Földiekkel játszó . . .

(Csokonai életregénye)

Százharminc év előtt meghalt egy poéta. A Költő, aki a boldogságot csak hírből ismerte úgy élt, ahogy ma nem élnek emberek. Kevés örömi viszontagságait, rövid földi életének versszerző perceit, magát a poétát és korát Mészöly Gedeon a megszólalásig hiven adja vissza.

A csupán »kötelező« olvasmányban megismert irodalomtörténeti nagyok javarészt ismeretlenek maradnak. Az életregény s közöttük első helyen Csokonairól szóló életrajz küldetést vállal és ezt dicséretesen tölti be. A Lilla versek halhatatlan költője nem maradhat idegen, lélekben végigéljük földi létét, részvétünk vele van tartós fájdalomban és gyéren boldog napjain.

A természetet áldó és érette rajongó költő himlőhelyes arcával boldogtalanságra kárhozik. Hiába fordítja kifelé a lelke himzett, drágamivű varrottassal ékes subáját, kívül marad a bubánat és a poéta Csokonai Vitéz Mihály így ballagott a halhatatlanságba. Zsenije tudatta vele, hogy élete nem lehet olyan rövid, s ittletét jeltelen nem hagyhatja. Váteszi megnyilvánulása valóra vált: Csokonai

Vitéz Mihály a magyar nemzeti költészet felejthetetlenül jellegzetes egyénisége lett.

A költő versei között feltárulkozó szépségek utvesztőin kalauzol bennünket az életrajzíró, feltárja a sok csillámu drágakő ékes csiszolásait. Megragyogtatja a felismerés fényében, közel, egész közel a lelkünkhöz elénk hozza a százharminc éve halott poéta benső életét. Az érzései, amelyek előkészítették, megérlelték és életrehozták ma is élvezetes költeményeit annyira valóságként igazolódnak, hogy a könyv nemcsak élménnyé válik, de részese lesz az olvasója a legértékesebb kincsnek, a költő visszatérő lelkének.

A nagy költők boldogsága azért tart egy villámlásig, hogy a fényével becikkázza az irodalom égboltját. Csokonai Vitéz Mihályt szerette Lilla, vagy talán inkább a lelkét, a verseit, a leveleit szerette... s férjhez ment a Kalmár kérőjéhez, mert annak több pénz csörgött a lajbijában.

Ó, örök poétasors. Sanyaru, kovásztalan életében, ha éhesen érte az este, a csillagokról a legszebb meséket szőhette, ezüst betonból papírra palotát építhetett, amelybe vendégsereget hívott és a ház urnője Lilla volt... Hajnalra a gonosz manók elillantak vagyonyával, iskolamesterségét kellett üzni és két öl fáért télvíz idején könyörgő leveleket meneszteni az uradalom fiskálisának.

A magyar géniusz az édes szülője, a magyar kortárs a mostohája nemzete poétájának. Későn becsülik meg, őrzik a nevét... életében a grófi könyvtár irnokául sem veszik fel.

Olvassátok el ezt a könyvet mindnyájan, akik tehettek volna valamit és tehettek a mai napon is a magyar irodalom megbecsülésére és művelőinek gondoskodására, mert amit a múltban vétkeztek elődeink, azt legalább mi tegyük jóvá...

Mészöly Gedeon írása több mint életrajz. Mementó ez, kopogtatás a magyar szíveken: Mi van az íróitokkal. Nézzetek csak, hányan vannak, akik életüket adják oda az irodalomnak és nem kérnek érte semmi mást csak megbecsülést.

Gergely Boriska:

Kodolányi János: Fekete víz (Atheneum)

Kodolányi Jánosnak ugyyszólván minden könyvét ismerem. Megjelent művei számottevőek és jelentősek. Mint a budapesti Est-lapok belső munkatársa és belletristája nemcsak közismert, de közkedvelt is. Egyike az új magyar írógárda frontharcosainak. Egy időben a baloldal magáénak vallotta, de mint polgári lapnál elhelyezkedettet később — mint Kassákot és sok mást — megtagadta.

Ha Kodolányi könyvet akarunk olvasni, nem árt ismerni világnézeti álláspontját, mert ez sokban hozzásegít, hogy írásaiban a célkitűzéseit felismerjük és a mondanivalóit jobban átérezzük. Ezért

Kodolányiról annyit szükséges tudnunk, hogy a magyar paraszt felkarolása és szeretete nála életprogram. Következésképpen ezt mondhatni propagandaszerűen gyakorlatoztja is, amennyire ez módjában áll. Eszmetársai ebben igen szép számmal vannak az új magyar írógeneráció legjelesebbjei között.

A Fekete víz-ről relatívek a mondanivalóim, mert lehet hogy más másként fogná meg. Én ismerem bővérű írásainak zömét és így önkénytelenül osztályozok. A Kodolányi könyvsorozatban én nem a fekete víznek ítélném a felfelé ívelés ezidőszerinti utolsó lobbanását. Anélkül, hogy leértékelnék, számos könyve jobban tetszett, mint a Fekete víz (Pl. a Futótűz is tartalmilag sokkal dimenzionálisabb).

Azért a Fekete vízről is épen eleget beszélhetünk.

A regény főhőse Laci egy kis fiú. Elemista, tehát nem lehet több kilenc-tíz évesnél. Ennyi lehet akkor is, ha a felnőttekkel való viszonyát összemérjük. De ha az agyműködését figyeljük — amire épen elég alkalmat ad a szerző — azt gondolnánk tizenhat éves. Problémái inkább kamaszproblémák, mint gyermekéi.

Laci és kis huga Iluska szüleikkel új helyre költözködnék. Édesapjuk állami erdész, édesanyjuk — mostoha. A regény végéig ugyan nem tudunk meggyőződni ennek az anyának mostohaságáról, ezért talán úgy kellene mondanom — a mostohájukkal, aki az édesanyjuk.

Mielőtt jobban a mesébe mélyednénk még meg kell mondani azt, ami a Kodolányi könyveket jellemzi. Nincs eleje és nincs vége. Egy darab kiszakított élet, honnan indult, hová fut nem fontos. A teremtés futószallagán egy rövidke morze-jelentés, vagy mint az égen a futó felhő, amelyet látjuk miként foszladozik, rongyolódik, de nem tudjuk honnan jött és hova megy.

Laci — mondjuk tíz éves. Gyenge vézna fiucska, urigyerek, aki belecsöppen a durva kezű, durva szavu parasztyerek világába és ott kitűnően érzi magát. Rájön, hogy ezek világa sokkal becsületesebb, őszintébb, mint az ő uri világa, ahol minden titok és minden hazugság. Apa mogorva, szóval, anya mindig szomorú és azonkívül másállapotban van. De ezt nem szabad tudni, ez titok, de Laci mégis tudja, mert mindent ugyanis meglát és megtud. Aztán hallotta, amikor anyuska panaszkodott a szolgálonak, hogy a férje milyen más lett mióta ő úgy van és soha semmi gyengédség, a gyerekek se szeretik, pedig ő eleped egy kis szeretetért. De Laci Iluskával közösen ekkor már megállapítják, hogy lesz gyereke és úgyis azt fogja szeretni, velük rosszul fog bánni és keserves lesz az életük. Mért nem maradt Pesten, ha olyan nagyon odavágyódik, nekik nem kell mostoha.

Emberábrázolása mesteri. Kodolányi művésze a torznak. Csufság figurái plasztikusak, külső és belső rajzuk egy-egy mestermű. Külön szeme van az emberi csufság meglátásához. Ahogy az átlagember elmereng a szépen, úgy tud beleveszni az emberi csufság rejtelmeibe. Olyan részlettitkokat vetit elénk, hogy menten va-

karodzani kezdünk, holott talán féregről nem is esett szó. A ferde test, a ferde lélek, a szenny, piszok utolérhetetlen leadója. A leglehetetlenebb figuráját is elhiszi neki az ember és szánalmat keltenek bennünk.

Laci legjobb barátja Varga Dezső. Izmos tömzsi paraszt gyerek, olyan természetes mint egy állat. Laci mindenben hozzáigazodik és igyekszik hozzá hasonulni, miután elhatározta, hogy paraszt lesz.

A millió egy dunántúli falu, a szerzőnek nem idegen táj, az észrevehető. A nők fehér biklában járnak és mintha a szerző személyes ismerősei lennének, oly élethivek. Ezuttal megtisztultan látom őket írói távlatokban, de ismerem én őket fonákjukon is, amikor Kodolányi nagyon fekete lelket fektett a hófehér bikla alá. Nyilván másképpen álltak közel a szerzőhöz az időben, amikor Kántor József megdicsőülésében beszélt róluk. Azóta Kodolányi elmarasztalta magát velük való perlekedésben és elhatározta, hogy tűzön-vízen csak azért is szeretni fogja őket. Nincs jogunk a komplexumhoz hozzányulni.

Most a Fekete víz tükrében csak azt látjuk, hogy minden ur ronda és minden paraszt szép.

Ezek után nem csoda, ha Laci is elhatározta, hogy biz ő paraszt lesz. Ezenkívül még világgá is megyen a szegény, ugyanis már a kétszázötvennyolcadik oldalon folyik és még nem történt benne semmi nevezetes. Laci kemény gyerek, kicsi vézna, de kemény és tud akarni. Az ekeszarvát is próbálta már Dezsőéknél. Sőt lányt is ölelhetett volna már, ha akar. Fogta magát és karácsony éjszakán, amikor a cseléddel az éjféli misére ment — szépen megszökött. Volt két koronája is, amit attól a hülye méltóságos erdőtanácsostól kapott. Stílusosan esik a hó és persze dobog a szíve...

Nem valószínűtlen, hiszen hányszor olvasunk az ujságokban kalandvagyó kisfiukról, akik megszökönek hazulról.

Egyedül van e hősiavtagban, fuj a szél, de egy vállalkozó szellemű bátor fiu egy forradalmár, aki urból paraszt akar lenni, ezt fel sem veszi.

Zsebbe sülyeszi kezeit, behuzza a nyakát és élesen, hangosan dalolja:

...Dráva partján csak én magam halásztam...

Nagyon szép ez a befejezés. Emlékszem én is mindig énekeltem jó hangosan, amikor édesanyám a sötét padlásra küldött valamiért.

Csak később — sokkal később merünk olyan bátrak lenni, hogy ne szégyeljük a félelmet és gyávaságot.

Kolozsy János :

Nova Europa

A Nova Europa (Zágreb) amely hónapok óta következetesen az ország belső kérdéseinek helyes megvilágításán fáradozott, váratlanul felhagyott ezzel a sok nehézséggel és kellemetlenséggel járó kísérletezéssel és májusi számában inkább — az európai problémák felé fordult.

Radica Bogdán vezetőcikke őszinte beismerése annak, hogy, Európa az elmúlt husz esztendő alatt nem találta meg sem békéjét, sem a nyugalmát. A világháború, amelytől harmóniát és megbékülést vártak az európai politikában, kiábrándulást és elégedetlenséget hozott. Az elégedetlenség tápláló forrása egy szertefoszlott illúzió, amelyben az emberiség sokáig reménykedett. A demokratikus berendezésre és életre törekvő Európát előbb az olasz fascizmus, majd a német nemzeti szocializmus feltartóztatta fejlődésében. Európa tehetetlen széttagoltságában pedig nem tudja megvédeni sem a demokráciát, sem a Népszövetséget az új nemzeti törekvésekkel szemben. A cikkíró az európai diplomáciai csatározásokat véres drámának nevezi, amely újabb megpróbáltatásokat zudít az emberiségre.

Egy másik cikk az ugyancsak széttagolt, pártokra bomlott Franciaország belső kérdéseivel foglalkozik. Az olasz-abesszin háború a kiinduló pontja Benda Julien írásának, amely bemutatja, hogy mennyire megoszlanak a vélemények Franciaországban az Olaszországgal szembeni állásfoglalás tekintetében.

Hasonlóképen az általános európai válságot világítja meg a franciaországi munkásmozgalmat ismertető írás, amely Ciliga A. tollából származik és a franciaországi egyesült szakszervezetek kongresszusa alkalmával íródott. A szocialisták választási győzelmét és a népfront megszületését vázolja az író, aki kitűnő ismerője lehet a franciaországi társadalmi viszonyoknak, mert számos jóslása már is bevált. A negyvenórás munkáshét megvalósítás előtt áll és a munkásság egyéb követelése, így az ipar 25—50 százalékának az államosítása is a Blum-kormány munkaprogramjához tartozik. Az író figyelmeztett arra, hogy a franciaországi népfront tulajdonképpen megállást parancsolt a fascizmus és a nemzeti szocializmus eszméje felé sodródó Európának. A szakszervezetek és a haladó polgárság »fel akarja tartóztatni az európai reakciót, amely diadaluton van s mindeddig még sem tudta létrehozni az újjászülető, megújhodó Európát«.

Csurcsin Milán szerkesztő Olaszország abesszini győzelmét mérlegeli és már az első sorok elárulják, hogy nem nagyon örül az afrikai sikernek. Elismeri ugyan, hogy Mussolini tekintélye a hadjárat sikeres befejezése által nagyon megnövekedett. A világháború utáni káoszról a Duce tényleg kivette az olasz népet, megteremtette az igazi, fegyelmezett néphadsereget, amely hallgatja Mussolinist és kész harcolni érte. Mindaddig rendben is volna — mondja a szerkesztő, akinek világnézetét és életszemléletét a cikk gondolatvilágából nem nehéz megállapítani — de nincsen meglegedve Olaszország katonai szervezetével. Ezért a Nova Europa helyesli a Népszövetség azon eljárását, amellyel Olaszországot a béke megbontójának bélyegezte, sajnálja azonban, hogy a Népszövetség nem lépett fel erősebben Olaszországgal szemben. Megrójjá a szpliti Jadranszki Dnevnik című lapot, amely a Nova Európával ellentétben lelkesen és melegen üdvözölte a győztes Olaszországot. A szerkesztő messzemenő óvatosságot ajánl Jugoszláviának, mint Olaszország szomszédjának és azt tanácsolja, hogy Jugoszláviának ki kell tartania a Népszövetség, továbbá nagy- és kis szövetségei mellett. »Ha azonban nem vagyunk az országban elég erősek és egységesek, akkor nem segít sem a legnagyobb foku tartózkodás, sem pedig a békés szándék, sőt a Népszövetséghez való hűség sem« — írja kritikája befejezéséül a Nova Europa szerkesztője.

A lapszemle négy új könyv megjelenését méltatja. Az új könyvek között kétségtelenül a legérdekesebb Trumbics Ante dr. a délszláv állam első külügyminiszterének visszaemlékezése, amely a könyvpiac csemegéje. A Nova Europa a könyvbírálatot későbbre halasztotta és így nekünk is várni kell az ismertetésével.

Letopisz

Március-áprilisi kettős szám)

Sztáics Vászsa, a Szrpszka Matica új elnökének a szerkesztésében most jelent meg a Letopisz március-áprilisi kettős száma, amely változatos irodalmi áttekintést nyújt.

Milivojevic Borivoj Afrika politikai megoszlásával foglalkozik, aminek Olaszország győzelmesen befejezett abessziniai hadjárata adott aktualitást. Az író nem mond semmi újat és írásának az a lényege, hogy az európai hatalmak ugyiszlólván minden nehézség nélkül tudták meghódítani gyarmati céljaikra Afrikát.

Jaksics Milutin cikkét a bñjt egészségügyi megmagyarázásának szenteli azt igyekezve kimutatni, hogy a nép élelmezése és gyógykezelése tekintetében az egyház és az orvostudomány között nincsenek mélyenjáró ellentétek.

A kettős szám leggazdagabb része a versrovat. Ujevics Tin a bohéméletű, franciás melankoliájú költő vezeti be a verseket. Még Vladiszavljevics Vládó, Balota Máte, Zserve Dragó és Ljubics Peró kevésbé ismert költők verseit közli a Letopisz.

Szekulics Izidora gondolatföredékeket közöl, Szlijepcsevics Peró komoly és értékes tanulmánya Thomas Mann világnézetét, írói nagyságát és emberi jelentőségét méltatja. A gazdag kritikai rovatba Szekulics Izidora, Mirkovics Mijó, Kosztics Dragutin, Sztevanovics Szvetislav, Szakulac Milislav, Jaksics Milutin, Georgijevics Kresimir dr. és mások irtak.

A magyarságot érdeklő, a vojvodinai életre vonatkozó és innen fakadó írásokat, verseket nem találtunk a Letopisznak ebben a számában.

Glasz Isztoriszkog Društva

(Kilencedik évfolyam, harmadik kötet)

A noviszádi történelmi társaság idei harmadik könyve ismételt igazolása annak a céltudatos munkának, amelyet a társulat végez a vojvodinai multra vonatkozó történelmi adatok feldolgozásával.

Jankulov Boriszláv dr. folytatja cikksorozatát a történelemelőtti idők vojvodinai értékeinek a felsorakoztatásával. A bronzkort ismerteti, amely a Vojvodinában főleg a nyugati tartományok kultúrája hatásaként keletkezett. A baranyai és a szerémségi ásatások, majd a bácskai és a bánáti feltárások eredményeit képekkel illusztrálva mutatja be.

Sztáics Vásza a noviszádi cincárokról ír, akiknek a száma néhány száz év előtt még jelentékeny volt, de idővel beleolvadtak teljesen a szerbségbe. Noviszádon a múlt század végéig görögnyelvű is-tentisztelet volt, görög iskola állott fenn külön alapítványokkal, azonban a tizenkilencedik század elején a szerbség teljesen magába olvasztotta, asszimilálta a keletről jött cincárokat.

Maletin Márkó folytatja megemlékezéseit Pavlovics Teodorról a régi vajdasági szerb ujságírás egyik kimagasló alakjáról.

A legérdekesebb cikkek közül való Sztranzakovics Dragutin dr. fejtegetése a szerbiai propaganda hatásáról a monarchia szlávok által lakott részein. Most az 1848-1858 évek propagandájának az eredményeit ismerteti azt bizonyítva, hogy a régi, háborúelőtti Szerbiában és a monarchia szlávok által lakott területein egyaránt, a szlávok vallásra való tekintet nélkül dolgoztak és együttműködtek a szláv gondolat erősítésén.

A kritikai rovatba dr. Margan Vladimir, Milutinovics Vladimir, Bogicsevics Jovan, Jankulov Boriszlav, Gyorics Doszitej, Vlaccsics Ljubo, Pavlovics Ivan, Sztajics Vászá, Gyorovics V. Radojesics Nikola, Popovics D., Leszkovac Mladen és Vukcsevics Mile irtak.

Két, a magyarságot érdeklő kritikát is találtunk. Az egyik dr. Thim József »Magyarországi 1848-49-eki szerb felkelés története« című Budapesten megjelent három kötetes munkát ismerteti. Gyorovics nagyjelentőségűnek tartja a munkát, amely a szerb felkelés további kutatóinak értékes anyagul szolgálhat. Azt azonban nem mulasztja el megemlíteni, hogy a szerbség szempontjából hézagai és hiányosságai is vannak a különben hatalmas történelmi munkának. A másik figyelmet érdemlő beszámoló Sztáics Vászsa noviszádi biográfiáját ismerteti. A Szrpszka Matica elnöke a noviszádi városi irattárban végzett kutatásainak az eredményét dolgozta fel, természetesen arra törekedve, hogy a noviszádi szerbség fejlődési vonalát megrajzolja. Radojesics Nikola a mű bírálója az elismerés és a hála legszebb szavaival köszönti meg Sztáics buzgó munkálkodását.

1936 JUN.-JUL.

KALANGYA

6-7. SZÁM

Odgovorni urednik: KENDE FRANJA.

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:

SZIRMAI KÁROLY és KENDE FERENC

Felelős szerkesztő: Kende Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal postai cím

Noviszád, Kralja Petra ulica 30.

Kiadótulajdonos: Inotay Béla.

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

„Uránia“ könyvnyomdai műintézet és kiadóvállalat,

Felelős: Frank József, Noviszád.

